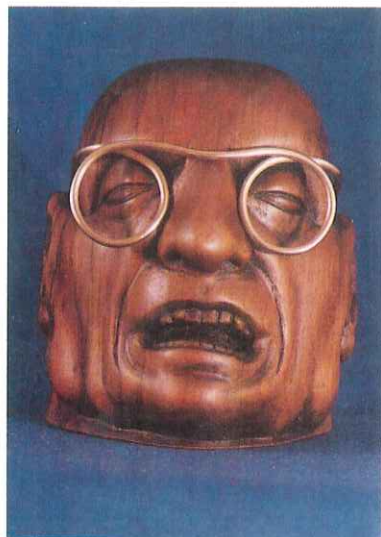

MAESTRO DELL' ARTE

JOVIĆEVIĆ DRAGAN - skulptor
MIKOVIĆ DEJAN - slikar

ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ

ДАНАС И СУТРА

Мишко Љубичић

ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ

ДАНАС И СУТРА
(визија развоја)

1995
ZAPIS

Данас су тешка времена, али су времена визионарства. Ако данас не можемо да стварамо, можемо да размишљамо. Ако никад нисмо имали довољно времена за себе, данас га сигурно имамо. Искористимо ту јединствену шансу, анализирајмо себе, погледајмо шта смо до сада урадили, како смо то урадили, да ли је могло боље, или да ли је требало другачије, и како даље! Разговарајмо, преговарајмо, критикујмо, планирајмо, али сад је прилика да ствари поставимо на здраве ноге, ради нашег бољег сутра, које долази!

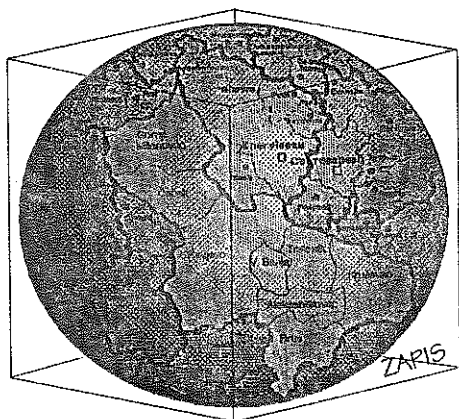
ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ - данас и сутра, Мишко Љубичић
компјутерска обрада: Златко Гајић, Маријана Загорац, Драган
Мајсторовић и Зоран Пејић; цртеж (силуета) Дејан Миоковић
штампа Колорграф - Београд; издање прво, тираж 300 комада
издавач ZAPIS, Београд, Краља Милутина 9/14, тл. 011/345-367

ПОСВЕТА

Ова књига је један мали документ и мало сећање на једног зачинара који је желео да постојано развој свој краја.

Посвећујем је свом зачинају, са жељом да доживи такав материјални и духовни прејород, да му име буди лете снеге целој светла, и својим зачинајцима, са жељом да на свој сигурно много бољи начин узму учешћа у процеси ових крајева, али и да схватте да само и једино од њих, од њихове воље и жеље, од њихових могућности и умешности, рада, снаге, и напоре организованости и слоге, зависи какву ће средину створити, и у каквој ће средини живети и радити.

Аутор

САДРЖАЈ

Увод	стр. 7
Србија	9
- главни град	11
- остали градови	13
Градови Западног Поморавља	15
- визија развоја	15
Становништво	20
Образовање	34
- Жича - универзитетски град	42
- народна духовна академија	44
Култура	45
Средства јавног информисања	52
Здравство	59
Спорт	63
Саобраћај	69
- друмски саобраћај	71
- аутопут	73
- железнички саобраћај	80
- приградска железница	85
- речни саобраћај	87
- авио саобраћај	87
- јавни превоз	90
Иформациони системи	94
Пољопривреда	97
Индустрија	103
- слободна царинска зона	107

Запатство	110
Грађевинарство	112
- урбанизам и архитектура подручја	116
- развој урбаног села у подручју	118
- екологија	119
Финансије	120
- западно-поморавска банка	122
Туризам	135
- угоститељство	162
- трговина	167
Полуге привредног развоја	170
Маркетинг	172
- сајам	174
Кадрови	175
Реализација визије развоја подручја	179
- дирекција подручја	181
- значај реализације визије	181
Шема просторног развоја	182
- Александровац и Брус	187
Дефиниција суседних подручја	188
- ужичко подручје	188
- моравско-лепеничко подручје	189
Министарство за равномерни развој	191
Подручје у оквиру макро регије	194

У В О Д

Данас даљинским управљачем укључујемо телевизор, разговарамо бежичним телефоном и возимо се аутомобилима изузетних аеродинамичних линија, а некада смо о томе могли само да читамо у романима научне фантастике. Некада су људи гледали у Месец и визија им је била да тамо стигну, а данас по њему шетају. Некада је визија била ујединити Европу, а данас је Европа уједињена. Више од 200 година Французи и Енглези су маптали о тунелу испод Ламанша, данас њиме саобраћају возови.

Визија, та бујна мапшта, човеку отвара видике, трасира му правац, задаје му циљ, мотивише га и даје му смисао живота. Без визија нема пута, нема циља, нема мотива, и будућност је неизвесна. Зато је немислииво за сваког озбиљног човека, за сваку озбиљну средину, за сваку озбиљну државу да постоји без своје визије. Сви морају да имају правац којим иду, циљеве које хоће да постигну, а онда се траже начини како да се то оствари.

Тако је и Западно Поморавље добило своју визију, свој правац, свој пут, свој мотив, свој циљ. Визију која је повод за размишљање на који начин могу ови крајеви да се најбоље и најперспективније развијају, и народ у њима најсрећније живи.

У овој књизи ће стога бити изложене идеје о свим аспектима живота значајним за развој стандарда људи који живе у долини Западног Поморавља, у општинама Горњи Милаковац, Чачак, Краљево, Врњачка Бања, Трстеник, Крушевац, али и Александровац и Брус. Циљ је да се укаже на основне правце развоја културе, науке, образовања, спорта, здравства, привреде, инфраструктуре, итд., са акцентом на урбани, просторни и цивилизовани развој, и успостављање здравих еколошких услова живота,

односно да се покаже да ово подручје може да буде, уз правилне развојне потезе, изузетно атрактивна и перспективна средина за срећан и леп живот.

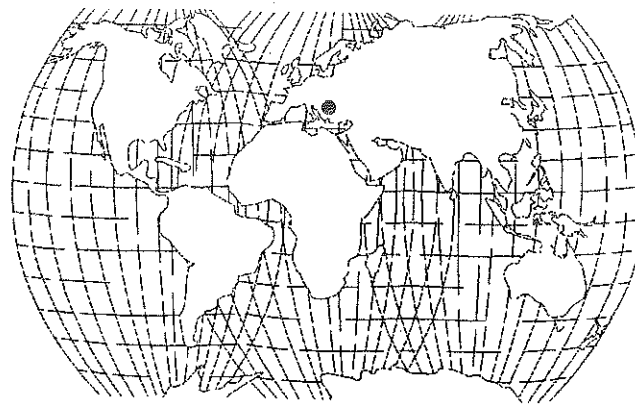
Да би смо имали визију лепше будућности, морамо знати где смо данас. Стога је било потребно указати на садашње место и значај градова западно-поморавског подручја и исто упоредити са Србијом као целином, а поготово са главним градом Београдом, који је донекле и наметнуо потребу стварања овакве визије развоја. Тако ћемо најбоље видети где су градови западно-поморавског подручја данас, и којим правцем би требало ићи.

Иако се књига односи на општине смештене у долини Западног Поморавља, визија изградње одређених капиталних објеката, а пре свега у области саобраћајне инфраструктуре (који због свог значаја превазилазе захтеве и потребе самог подручја), указује на потребу да се нешто мало каже и о градовима-суседима (као што су Лучани, Пожега, Ариље, Ивањица, Косјерић, Ужице, Рашка, Нови Пазар, Књић, Крагујевац, Јагодина, Ђуприја, Параћин, Рековац, Варварин и Ђићевац, који на неки начин представљају "продужену руку" западно поморавског подручја, и у чијем је интересу такође, да се овакви витални капитални објекти граде, те она и њима може бити од користи.

СРБИЈА

Пре него што се буде разматрала визија развоја подручја Западног Поморавља, потребно је најпре указати на њено место и значај, имајући у виду шире окружење, а пре свега државу Србију, али исто тако и место Србије у једном ширем контексту, односно у контексту високо развијених цивилизацијских земаља света. На тај начин ћемо најбоље сагледати где смо, докле смо стигли и у ком правцу треба да идемо.

Данас у свету има преко 200 земаља, многе од њих су сиромашне, неке су средњеразвијене, а један део њих је високо развијен. Међу њима најзначајније су оне које припадају англосаксонској свери утицаја, јер имају приоритет у креирању укупне светске политике, зато што својом пре свега економском снагом данас представљају силу број један. Одмах за њима долазе земље германске и франкофонске сфере утицаја, као и део развијеног света далеког истока (Јапан, Јужна Кореја, Тајван, Сингапур итд.). Све оне спадају у земље високе техничке, цивилизацијске и културне развијености, било да су то постале кроз дуги период развоја, било преко ноћи, као "индустријска чуда света". Оно што је битно, то је да су оне данас светски економски моћници, који "кроје капу" осталом свету и узимају највише од светског економског колача, али исто тако својим достигнућима у технологији, култури, социјалном благостању, и сл., представљају узоре мање успешним и мање развијеним.

Значајно место у том свету представља Европа, колевка цивилизације и културе нашег времена, која, иако не економски најача, игра једну од доминантних улога у светским процесима. Ако посматрамо мапу света и ако погледамо ту исту Европу, видимо је веома малу у физичком смислу у односу на свет, а одмах уз њу (или као део ње) налази се Србија. Логично се намеће закључак за онога ко гледа са страве, да је наша земља део те исте цивилизоване, културне и економски развијене Европе. Но, на жалост, као што сви знамо, она, иако у недрима Европе, ипак није у њој. Историјске околности, верски и идеолошки сукоби, били су, изгледа скоро увек бедем раздвајања од те исте Европе! Зашто су неке друге мале земље света, другачијих култура и ниже економске развијености, другачије идеолошке и верске обојености и велике удаљености од Европе, успеле да буду бар део тог развијеног света, а ми нисмо? Зашто је Србија у таквим околностима остала сиромашна, неурбана, неразвијена? Да ли она никада није хтела, или није могла даље него што јесте? Или можда, зашто наша земља није никада желела или није могла да искористи оно што је имала и што је могла да има? Зашто никада није пришла ближе том развијеном, свету?

Србија је имала и има велике привредне потенцијале, који су јој давали могућност да буде део тог света. Србија је имала шансу у доба тзв. хладног рата, између два идеолошка блока - источног и западног, да створи економски бум. То није искористила. Србија је у оквиру друге Југославије била део покрета несврстаних, и имала је прилику да преко политичког пријатељства оствари значајну економску корист, на чему би јој завиделе и најразвијеније земље света, али то није урадила. Србија је добила доста међународних кредита, али су они добрим делом уложени у промашене инвестиције, мегаломанске владине институције или пак у расипна трошења наше дипломатије по свету! Србија је имала много својих људи који су отишли на рад у иностранство, и који су свој капитал желели да инвестирају у својој земљи. На жалост, непостојање одговарајуће организационе структуре од стране власти, непостојање одговарајућих програма развоја, као и идеолошке заблуде учиниле су да су се ова средства углавном инвестирала у "мртав капитал", уместо да је ова земља искористила шансу, као што је то рецимо урадила Италија, која је са својим људима и њиховим капиталом изашла из привредне кризе и поново постала пета индустријска земља Европе. Звање, искуство, професионалност, радност и све друге позитивне особине стечене у високо развијеном свету, наравно нису на адекватан начин искористљени. Зашто се Србија тако понашала? Зашто је увек остајала на дну лествице економске развијености не само Европе? Зашто многе

сиромашније и потенцијално мање обдарене земље живе боље и срећније него ми?

Ако сада погледамо стање унутар саме Србије, видимо једну земљу коју скоро никад нико није ни покушао да култивисе. Прилично запуштена, недовољно урбана, саобраћајно слабо развијена, све су то карактеристике које још увек, на жалост, доминирају овом земљом. Прекинута традиција, мучна историјска прошлост и садашњост, те тако формирана свест и "тежак" менталитет са једне стране, као и жеља да се види и да се доживи оно што ради развијени свет са друге стране, утицали су на стварање једног полутанства у начину размишљања и у култури и у развоју. Тако данас ова земља има доста индустријских капацитета, међутим, не сматра се да је индустријализована, има плодних руралних површина, али није ни развијена аграрна земља, има атрактивних туристичких потенцијала, али не спада ни у туристичку силу. Народ није ни селачки, нити градски данас.

На жалост, таква слика једне земље са мало реда, рада или плапа, изгледа никога не брине много. Колевка ове земље - Космет је скоро остала без свог народа, срце ове земље, Шумадија је у великом сну. Велика кретања овог народа су усмерена ка северу. Земља је слаба, нестабилна и неизвесна.

Србија је добра мајка размажене и неодговорне деце!

И у таквим околностима, имамо економску поделу (условно) на север и југ овакве земље, односно, имамо главни град са својих 16 општина, са једне стране, и осталу Србију, са друге стране.

Главни град - Главни град једне земље, по дефиницији је место где је смештена државна администрација, која координира рад свих виталних сегмената друштва и у којој се последично налазе и дипломатско-конзуларна представништва других држава акредитованих у тој земљи. Да ли ће главни град бити и нешто више од тога, односно да ли ће бити најмногољуднији град, финансијски, културни, привредни, сајамски, научни или образовни центар земље, ствар је одређених историјских околности, традиције, економских закона, али и мудре политике државе и бриге и љубави за свестрани развој целокупне земље.

У свету и посебно Европи, има случајева да главни град, осим што је центар државних и владиних институција, центар је и неких других сегмената, али не у тако великој мери, док су други градови те земље специјализовани у другим делатностима, те је један привредни центар, други финансијски, трећи културни, четврти универзитетски, итд. Таквих градова имамо у Швајцарској, Немачкој, Холандији и сл. Они се одликују лепезом

разноврсности, подједнаке важности и развијености, међусобне тесне повезаности и углавном демографске равномерности.

Међутим, има и земаља које пренаглашавају значај својих главних градова и тиме стварају вечити јаз између њих и осталих крајева земље, а што се последично рефлектује на неравномеран, успоренији привредни и укупни развој, лошу међусобну комуникацију и комплементарност. Земље са таквим просторним развојем увек су економски мање развијене од горе наведених, јер оптимално не користе своје постојеће потенцијале. У Европи би можда такав пример била Француска.

Међутим, најлошију слику о томе пружају сиромашне и неразвијене, неафирмисане земље, земље без дугорочних планова развоја, без стратегија, без поштовања традиција и економских законитости, без ефикасних координација државних органа. Пуно је примера таквих земаља у Африци, Азији, Латинској Америци, па и у Европи, поготово источној. Тако је у главним градовима тих земаља сконцентрисано скоро сво становништво, сва државна администрација, "високо" здравство, "високо" образовање, финансије, наука, медији.

Тако се стварају затворени типови главних градова који су довољни сами себи, и који пошто су ближе власти (а услед многобројних потенцијала у свом окружењу), врше и даље притисак, и од државе добијају све привилегије. Они су као такви, често окренути другим сличним главним градовима других земаља (што само по себи није ништа необично), а све мање својој "бази" (односно, отуђенији су од осталих крајева земље), и као такви су врло погодно тло (а нарочито у одређеним политичким околностима), за рађање неких анационалних појава.

Остали градови таквих земаља не играју скоро никакву значајнију улогу, и остају на маргини дешавања, али и развоја, јер не могу да афирмишу своје потенцијале и углавном служе за подмирење финансијских апетита главних градова, или као "регрутни центри" за миграцију младости, кадрова, или као добар "плагворт" у "одбрани нације" неког амбициозног политичара на путу политичке афирмације!

Можда би таква дефиниција градова (поготово ових последњих), и аномалије које се на тај начин стварају, била повод за размишљања да и на националном плану постоје појаве "тихе" експлоатације, односно "колонијални" статус осталих градова једне земље у односу на главни град! Та појава би можда терминолошки могла бити дефинисана као појава национал-колонијализма (колонизација и експлоатација, условно, земље од стране главног града), а то онда отвара питања смисла постојања главног града, односно улоге и значаја државе у таквим околностима.

Наш главни град, наша "метропола", "престоница" или како га већ све не зову, на жалост добрим делом спада у ову последњу категорију дефиниције главних градова. Без имало скрупула, задојен својим егоистичким апетитима, благословен државом, утемељен на приграбљеном капиталу, финансијама и кадровима, главни град је на жалост већ далеко отишао у развоју (у нашим условима) не видећи или не желећи да види пустош коју је таквим својим потезом другима (а и себи) створио.

Данас је Београд бирократско-политички, финансијски, привредни, културни, образовни, научни, спортски, здравствени, саобраћајни и сваки други центар Србије. Данас је Београд највеће градилиште, те тако и највећа имиграциона дестинација и дом већини Срба. И сходно томе, данас је овакав Београд велики проблем самом себи, а изнад свега осталој Србији, те у будућем развоју би требало бити под стриктним контролом целог друштва.

Београд је требао бити у функцији развоја Србије, а не обротно!

Остали градови Ако се изузме главни град, у Србији се налази око 170 општина, односно око 100 у њеном ужем делу. То је једна лепеза градова и градића релативно мало удаљених међусобно, који су углавном у досадашњем развоју били, и данас остали у сваком погледу у категорији паланки, неискористивши своје потенцијалне предности и међусобну близину за један свеобухватнији урбано-економски развојни концепт.

Практично, превагом политике над економијом, бирократске свести једног центра над захтевима и потребама других, полутапством над традицијом и историјским захтевима, превагом ирационалности над логиком разума, дефинисан је данашњи развојни статус Србије, и свих њених градова понаособ.

Градови Србије, данас на крају 20-ог века су полу-градови, више паланке него градови, недовољно чисте и урбане средине, са недовољним поштовањем основних елемената европске грађанске традиције. У том контексту је и ниво развијености културне и цивилизацијске свести. Политика централизације развоја у једном центру, уз дириговани друштвени развој, без стварне концепције општег развоја Србије и њених градова, тако је нанела штету целој Србији, не омогућавајући да се градови нормално развијају, економски интегришу и специјализују према својим особеностима.

У таквим околностима, обезвлашћени, финансијски исцрпљивани, и кадровски осиромашени, без прилике да користе "велики" медиј у својој промоцији, а све у "општем интересу", чак и кад су хтели, поједини градови нису ни могли да буду друго до оног што јесу, а камоли да размишљају о неком развојном путу економских и других интеграција, чак и се првим

компљом (градом)! Такви, без перспективности, градови су замрзли у својој монолитности, усамљености и изолованости.

Разни покушаји административног повезивања градова преко срезова, региона, те данас округа, пре су изгледа, одржавали жељу центра за тоталну доминацију, неголи за неки економски прогрес тих крајева. То се може видети на примеру најновије реорганизације градова преко округа. Док је у претходном периоду то било колико толико решено, најновијом административном поделом је разбијен сваки труд. Иако под вођством владиног човека (а не изабраног од стране становништва), региони су били почели да праве пројекције развоја, и када је доста тога било урађено (рецимо просторни планови општина у комплексу региона Краљево), стварају се окрузи који заустављају започете интеграционе процесе и своде подручје на градске оквире. И сад све од почетка!

У исто време, главни град се административно не разбија по истом принципу на округе, већ напротив тражи територијално проширење већ стабилног административног језгра. Тако се Србија све више административно уситњава, а главни град централизује и увећава.

Овом стању разједињености је добрим делом "кумовала" локална бирократија и локална свест, која није крила своју нетријелвост и ривалство према градовима суседима, не видећи шири друштвени интерес који носи интеграција.

У таквим околностима није ни чудо што су сви градови, те већина њихових интереса, везани углавном за главни град, а не за суседне градове. Тако, каравани аутобуса, путничких возила и возова свакодневно иду ка Београду, уместо да се стварају интеграционе целине, које ће у свом окружењу задовољавати већину интереса.

Резултат оваквог стања је сиромашност, запуштеност и усамљеност градића - паланки, који су без добрих комуникација, без веће и озбиљније сарадње на свим плановима са својим "комшијама", без дефинисане зоне интереса, те играју маргиналну улогу у друштвеном и политичком животу земље.

Како овакво стање више није примерено, јер је створен велики демографски, материјални, кадровски и сваки други вид неравномерне развијености, то би требало доћи до веће интеграционе повезаности околих градова, у функцији пре свега њих самих и њихове перспективности, али и целе земље.

Ова књига је стога посвећена стварању интересне зоне градова Западног Поморавља.

ГРАДОВИ ЗАПАДНОГ ПОМОРАВЉА

Визија Развоја - Градови Западног Поморавља се данас не разликују од велике већине градова Србије. И они су изоловане "паланке", недовољно уредне и урбане средине, без модерних саобраћајница, обилазних путева, без развијене мреже комуникација, без значајнијих културних, образовних, научних и других институција, са изузетно скромним економским потенцијалом и малим инвестиционим улагањима, те као такви скоро да немају већи утицај на укупна кретања у држави Србији.

Са друге стране, сваки од њих живи за себе (и за Београд), сваки ривалише и "презире" оног до њега, сваки је бољи (или хоће да је бољи) од оног другог, а у ствари сви појединачно су мали и безначајни у ширим оквирима. Ако је Чачак једна обична паланка, а такво је и Краљево, или Крушевац, како може сваки од њих понаособ да се развија, да реализује неке значајније капиталне пројекте или да игра значајнију улогу у животу Србије (пored Београда).

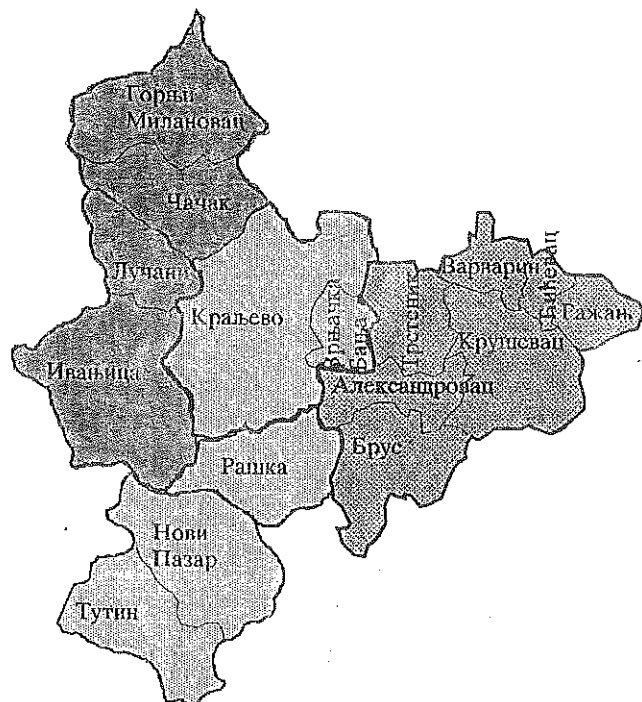
ЗАПО У ОКВИРУ БИВШЕГ РЕГИОНА КРАЉЕВО

Тачно је да су постојали разни покушаји административног повезивања ових крајева, најбоље регулисани преко региона Краљево, али и

тај модел је пронао, и данас су градови Западног Поморавља подељени (разбијени) на три административна округа, моравички, рашки и расински, што је сигуран пут ка њиховој тоталној маргинализацији.

ПОЗИЦИЈА ЗАПО УНУТАР ТРИ ОКРУГА

Ко треба да развија бање, села и градове Западног Поморавља? Држава је очигледно мало шта урадила за ове крајеве. Без постојања или примене дугорочних планова равномерног развоја целе заједнице, држава је неким само давала, а од многих скоро увек само узимала.

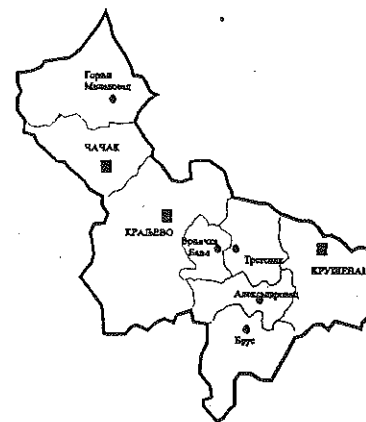
С тога је основно питање како превазићи такво стање, односно како се извући из локалне затворености и маргиналне улоге која је овим крајевима додељена, и како створити услове за бржи и свеобухватнији прогрес уз максимално ангажовање сопствених потенцијала.

Очигледно је да је даљна перспектива развоја западно поморавског подручја (па и реализација многих жеља и планова као и лична афирмација) само у рукама њених градова, јер ће се они развијати и чути у Србији само онолико колико су сами (и заједно) економски и политички јаки. С тога,

како народ каже, "узе и у своје кљусе". Зато је задатак визије стварање такве климе која ће водити ка интеграционом повезивању свих градова подручја, односно стварању темељне и јаке економске претпоставке за просперитет ових крајева и њихово адекватно место у хијерархији економски јаких.

Дефиниција подручја - По визији развоја Западног Поморавља, дефинисано подручје (које је предмет ове књиге) обухвата територију општина смештених у долини Западне Мораве (и оних који ту природно гравитирају), које су саобраћајно и географски повезане (Горњи Милановац, Чачак, Краљево, Врњачка Бања, Трстеник, Крушевац, Александровац и Брус). Таква њихова међусобна упућеност је предуслов за реализацију визије односно за њихово интеграционо зближавање и заједничко решавање многих животних питања значајних за стандард овдашњег човека. Према томе, није у питању било каква пука административна целина формалног карактера, већ интересна целина заснована на економској и саобраћајној повезаности и перспективности градова који је дефинишу.

"ИНТЕРЕСНА ЗОНА" ЗАПО

Као таква целина, подручје ЗАПО се протеже од овчарско-кабларске клисуре, тачније од Овчар Бање на западу (подручје општине Чачак) до Крушевца, тј административних граница општине Крушевац на

истоку, односно од Рудника т.ј. административних граница општине Горњи Милановац на северозаладу и истих закључно са општином Брус на југу.

Овако дефинисано подручје, по визији развоја, представља оптималну варијанту задовољавања свих потреба градова подручја, али исто тако ствара предуслове за формирање чврсте организационе структуре која у перспективи треба да успостави противтежу у развоју пре свега београдској регији.

С друге стране овако дефинисано подручје је првенствено у функцији интереса свих градова подручја, без обзира на будуће административне поделе, односно њихово припадање неким ширим регијама.

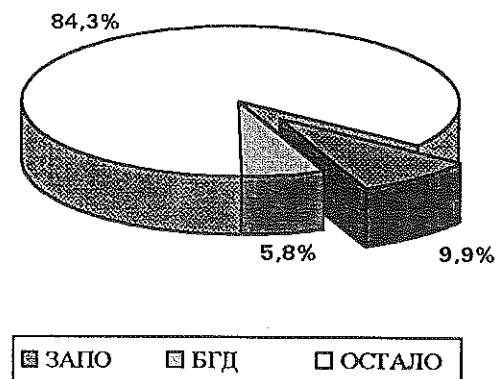
ТАБЕЛА 1: ЗАПАДНО ПОМОРАВСКО ПОДРУЧЈЕ

НАСЛОВ	Површина у км ²	Број насеља
Александровац	387	55
Брус	606	58
Врњачка Бања	239	14
Горњи Милановац	836	63
Краљево	1.529	92
Крушевац	854	101
Трстеник	448	51
Чачак	636	57
ЗАПО	5.535	491
Београд	3.222	157
Србија без АП	55.968	4238

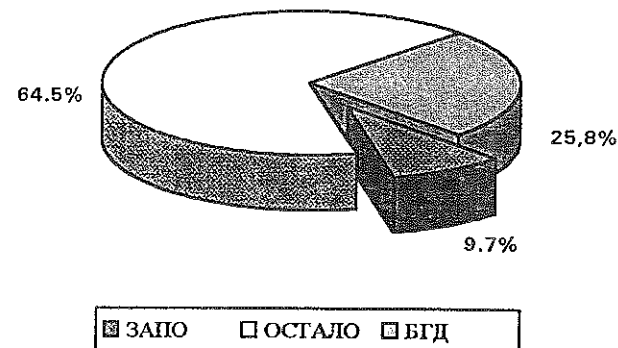
Напомена: Подаци за Србију (са или без АП) и Београд биће углавном показани у свим наредним табелама због упоређивања, односно због сагледавања места ЗАПО у укупним подацима. Посебно је битно поређење са Београдом, имајући у виду да су остали градови Србије мање -више равномерно развијени, а да је Београд далеко испред свих у многим показатељима, што условљава "мобилизацију" локалних снага како би га стигли у развоју (овде је то исказано преко визије ЗАПО). Међутим прави значај, место и улога подручја могао би се видети једино упоређивањем са подацима неке сличне регионалне целине развијеног света, што нажалост овом приликом није могло бити урађено.

Као што се из табеле 1. види ново дефинисано интересно подручје Западно Поморавље обухвата 491 насеље и захвата површину од 5.535 м² (1,7 пута више од површине београдске регије), у којој живи укупно 550.950 становника (2,6 пута мање него у Београду - видети поглавље Становништво).

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У ПОВРШИНИ УЖЕ СРБИЈЕ

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У СТАНОВНИШТВУ УЖЕ СРБИЈЕ

СТАНОВНИШТВО

Становништво, његов број, степен природног прираштаја, старосна структура итд. су елементарни и најбиталији фактори који дефинишу постојање, развој и будућност народа. Погледајмо како то изгледа у нашим условима.

ТАБЕЛА 1: УКУПАН БРОЈ СТАНОВНИКА 1961 - 1981 ГОД.

НАЗИВ	1961	1971	1981
Александровац	34.540	33.799	33.887
Брус	25.606	24.581	22.679
Врњачка Бања	18.820	21.940	24.768
Г.Милановац	47.894	48.420	50.651
Краљево	91.579	106.153	121.622
Крушевац	103.190	118.016	132.972
Трстеник	49.209	50.776	53.695
Чачак	85.337	97.772	110.676
Западно Поморавље	456.175	501.457	550.950
Београд	942.190	1.209.361	1.470.073
Србија без АП	4.823.276	5.250.365	5.694.464
Србија	7.642.229	8.446.591	9.313.676

На основу горње табеле видимо да у 1981. "ужа" Србија има укупно 5.694.464 становника, а од тога Београд око 26 % (на 5,8% територије "уже" Србије), са тенденцијом повећања.

Велики град према европским мерилима, који може нормално да функциониса, односно да не парашава демографску равнотежу земље је град који максимално насељава до 6% укупног становништва земље. Тако рецимо Њујорк, са око 10 до 12 милиона становника, не прелази ту границу од 6% у односу на целокупно становништво САД (преко 200 милиона). Сходно реченом, наш главни град, на основу датих показатеља је један од ретких у свету са оволиком концентрацијом становништва у односу на укупан број. Тачно је да је узета основа укупног броја становништва "уже" Србије, а не Србије са А.П. (односно Југославије), али би и у том случају

проценат био далеко већи од 6% у укупном броју становништва земље (око 16%).

На основу тога може се рећи да у досадашњем периоду није вођена правилна демографска политика, односно да се дозволио стихијски развој и велика концентрација становништва у једном региону, односно недовољна заступљеност у другим деловима земље (проблем просторне, демографске неравнотеже).

ТАБЕЛА 2: УЧЕШЋЕ У УКУПНОМ БРОЈУ СТАНОВНИКА У %

Година	Ужа Србија	Београд	Западно Поморавље	Остали
1961	100	19,5%	9,5%	71,0%
1971	100	23,0%	9,6%	67,4%
1981	100	26,0%	9,7%	64,3%

Западно поморавско подручје (табела 2.) 1981. апсорбује 9,7% становништва "уже" Србије (2,5 пута мање него Београд), односно 550.950 становника (на територије 9,9% површине "уже" Србије).

ТАБЕЛА 3: ПРИРАШТАЈ ИЛИ СМАЊЕЊЕ СТАНОВНИШТВА

НАЗИВ	Укупно		Просечно годишње		Просечно годишње на 1000 становника	
	61-71	71-81	61-71	71-81	61-71	71-81
Александровац	-741	88	-74	9	-2,2	0,3
Брус	-1.025	-1.902	-102	-190	-4,1	-8,0
Врњачка Бања	3.120	2.828	312	283	15,3	12,1
Г.Милановац	526	2.231	53	223	1,1	4,5
Краљево	14.574	15.469	1.457	1.547	14,7	13,6
Крушевац	14.826	14.956	1.483	1.496	13,4	11,9
Трстеник	1.567	2.919	157	292	3,1	5,6
Чачак	12.435	12.904	1.243	1.290	13,6	12,4
Западно Поморавље	45.282	49.493	4.528	4.949	6,9	7,5
Београд	267.171	260.712	26.717	26.070	24,8	19,5
Србија без АП	427.089	444.098	42.709	44.410	8,5	8,1
Србија	804.362	867.086	80.436	86.709	10,0	9,8

У оквиру подручја, три општине са највећим бројем становника су Крушевац са 24,1%, Краљево са 22% и Чачак са 20,1% становника у односу

на укупно становништво подручја. У периоду 1961-81. изузев Александровац и Бруса, а услед саобраћајне и привредне мање развијености, сви остали градови подручја имају тенденцију повећања броја житеља.

Ако погледамо табелу 3, видимо да је годишњи прираштај Београда у периоду 1961-71. у односу на укупни прираштај "уже" Србије 26.717 становника, односно, за период 1971-81. годишње 26.070. То је процентуално 62,6% укупног прираштаја становништва "уже" Србије за сваку годину у периоду 1961-71. односно 58,7% у периоду 1971-81. Просечан годишњи прираштај на 1000 становника ту износи 24,8 у периоду 1961-71. односно 19,5 становника у периоду 1971-81.

ТАБЕЛА 4: УЧЕШЋЕ У ПРИРАШТАЈУ УЖЕ СРБИЈЕ У %

НАЗИВ	61-71	71-81
Србија без АП	100	100
Београд	62,6	58,7
Западно Поморавље	10,6	11,1
Остали	26,8	30,2

У западно поморавском подручју, годишњи прираштај по истој основи 1961-71. износи 4.528, односно 4.949 становника, 1971-81. тј. 10,6% годишњег прираштаја становништва "уже" Србије 1961-71., односно 11,1% у периоду 1971-81. Прираштај је карактеристичан за све градове, осим Врњачке Бање и Бруса где постоји тенденција смањења становништва (1961-81.), што је посебно изражено у Брусу. Највећи прираштај има Краљево са 31,3% учешћа у прираштају подручја (подаци за 1971-81), затим Крушевац са 30,2%, Чачак са 26%, Трстеник са 5,9% итд.

Ако посматрамо просечан годишњи прираштај у подручју на 1.000 становника, тада је слика мало другачија, односно 1971-81. Краљево је најбоље са 13,6 становника, затим Чачак са 12,4, Врњачка Бања са 12,1 и Крушевац са 11,9 становника на 1.000. Сви су изнад просека подручја (7,5), а испод су Трстеник са 5,6, Г. Милановац са 4,5, Брус са 8,0 и Александровац са 0,3 становника на 1.000. Мада има великих диспропорција између првих четири који су изнад просека "уже" Србије (8,1), ако исте упоредимо са подацима за Београд (19,5) онда практично сви бележе недовољан просечни годишњи прираштај на 1.000 становника.

Међутим, ако погледамо табелу 5, са подацима за природни прираштај (однос рођени-умрли), тада видимо да је само за Београд годишњи природни прираштај 2.603 становника или 1,6 на 1 000 становника,

што је 35,8% природног прираштаја "уже" Србије. Тај број у западно-поморавском подручју је 625 становника, тј 1,3 на 1.000 (односно, 8,6% природног прираштаја "уже" Србије). У оквиру подручја најкарактеристичнији су Брус са 3,0, Врњачка Бања са 2,3, Чачак са 1,9, Александровац са 1,7 становника на 1.000, док су сви остали испод просека подручја.

ТАБЕЛА 5: ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ

НАЗИВ	Број	На 1.000 становника
Александровац	58	1,7
Брус	68	3,0
Врњачка Бања	58	2,3
Г.Милановац	-46	-0,9
Краљево	97	1,0
Крушевац	132	1,0
Трстеник	36	0,7
Чачак	222	1,9
Западно Поморавље	625	1,3
Београд	2.603	1,6
Србија без АП	7.280	1,2
Србија	51.913	5,2

Учешће у природном прираштају Србије без АП 1990 у процентима

Србија без АП	100
Београд	35,8
Западно Поморавље	8,6
остали	55,6

Овде је карактеристично упоредити однос укупног и природног прираштаја становништва за Београд, како би се добио нови показатељ, тј. механички прираштај становништва (број становника који се усељава у Београд), а он би грубо износио око 23.500 становника годишње, што практично значи да се у Београд сваке године усели по један нови грађин.

За западно поморавско подручје, на основу истих показатеља, тај однос би, грубо износио око 4.300 становника годишње, што је условљено пре свега тадашњим великим емиграцијама са Космета.

Процеси оваквих демографских кретања су карактеристични и за сеоске средине, где првенствено млади у потражи за бољим условима рада, а услед недефинисане политике села, масовно одлазе у градове.

ТАБЕЛА 6: БРОЈ СТАНОВНИКА НА 1 км² И ПО НАСЕЉУ 1981

НАЗИВ	Број становника	Просечан број становника по насељу
Александровац	88	616
Брус	37	391
Врњачка Бања	104	1.769
Г.Милановац	61	804
Краљево	80	1.322
Крушевац	156	1.317
Трстеник	120	1.053
Чачак	174	1.942
Западно Поморавље	102	1.152
Београд	456*	9.363
Србија без АП	102	1.344
Србија	105	

* у неким општинама Београда број становника на 1 км² износи 26.787 (Врачар), односно 10.538 (Стари град), односно 4.232 (Нови Београд).

По густини насељености, на 1 км² у подручју живи 102 становника (табела 6), што је на нивоу "уже" Србије, али је око 4,5 пута мање него у Београду у целини, односно, скоро 262 пута мање у односу на најгушће насељену београдску општину Врачар. У оквиру подручја, највећа густина насељености је у Чачку (174 становника на 1 км²), али и Крушевац, Трстеник и Врњачка Бања имају већу густину насељености од просека за подручје.

Просечан број становника по насељу 1981 износи 1152, што је мање од просека "уже" Србије, а далеко мање од просека Београда (преко 8 пута).

У оквиру подручја највећу просечну насељеност имају насеља Чачка (1.942 становника), Врњачка Бања (1.769), Краљево (1.322), и Крушевац (1.317), што је изнад просека подручја. Најнеповољнија ситуација је у Брусу (391).

"Бела кута", негативан природни прираштај је општа карактеристика, појава и проблем, пре свега високо развијених земаља.

Скоро све земље Европе имају овај проблем иако са становишта економског стандарда живота имају све услове да он као такав не постоји. Међутим, бољи стандард живота повлачи и веће личне прохтеве, еманципацију породице и жене, те су све то елементи, који супротно од очекивања, условљавају оваква стања. Међутим, и овде нема правила, јер неке земље (нпр. САД) које имају релативно висок стандард имају и тенденцију повећања наталитета.

Са друге стране, високим наталитетом се одликују земље ниског или нижег степена економске, културне и цивилизацијске развијености (већи број земаља Африке, Азије итд.).

За наше прилике је карактеристично наше специфично привредно сиромаштво, али се то не одражава на повећани прираштај становништва, пре свега Срба (проблем "беле куге"). У том погледу код нас се разликују региони и, као што сви знамо, најкарактеристичнији је регион Космета, где је прираштај становништва далеко највећи, а како су носиоци овог стања представници националних мањина, то ствара не само демографске, већ и политичке проблеме. С тим у вези, може се говорити о демографском проблему Космета.

ТАБЕЛА 7: СТАНОВНИШТВО ПРЕМА СТАРОСТИ 1981

ТАБЕЛА 7	Укупно	0-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
Александровац	33.887	9.208	2.582	2.789	2.446	1.729	2.245	2.765	2.692	7.382
Брус	22.679	6.836	1.696	1.743	1.611	1.247	1.577	1.730	1.694	4.500
Врњачка Бања	24.768	6.437	1.875	2.206	1.887	1.245	1.795	2.103	2.036	5.121
Г.Милановац	50.651	12.843	3.071	4.512	3.733	2.615	3.608	4.131	4.019	11.325
Краљево	121.622	34.026	8.970	11.109	9.487	7.011	9.348	10.247	9.420	21.546
Крушевац	132.972	35.569	9.412	12.599	11.842	7.646	9.320	10.742	10.367	25.046
Трстеник	53.695	13.115	3.866	5.107	4.172	2.770	3.731	4.602	4.595	11.476
Чачак	110.676	29.446	8.747	10.579	8.575	5.943	8.673	1.915	8.521	20.258
ЗАПО	550.950	147.480	40.219	50.644	43.753	30.206	40.297	38.235	43.344	106.654
Београд	1.470.073	385.433	106.230	139.591	137.347	89.388	112.536	120.247	112.567	254.929
Србија без АП	5.694.464	1.563.420	422.644	500.332	460.120	323.312	399.441	452.255	439.285	1.107.366
Србија	9.313.676	2.935.939	713.596	782.490	716.666	519.245	619.110	671.659	644.430	1.670.839

У "ужој" Србији, по подацима за 1981., живи у односу на укупно становништво 19,4% становништва старости 55 и више година, 27,4% старости до 19 година, а остала старосна категорија радно способних чини 52,6%. У западно поморавском подручју, становништво до 19 година чини 26,8% а становништво старости 55 и више година 19,3% становништва подручја. Значи, процентуално скоро исти однос као на нивоу "уже" Србије. Међутим, ако се узме у обзир други момент, видимо да становништво до 19 година подручја у становништву исте старосне категорије "уже" Србије, чини 9,4%, оно од 55 и више година 9,6% исте старосне категорије "уже" Србије, а остале старосне структуре (од 19 до 55 година) подручја у укупном становништву исте старосне структуре "уже" Србије 9,6%. Ако исте параметре применимо за Београд, тада је тај однос 24,7% до 19 година, 23% за категорију 55 и више година и 27,3% категорија осталих у односу на исту старосну структуру становништва "уже" Србије.

Према томе, можемо рећи да постоји неколико главних питања и проблема у демографском развоју земље, о чему ћемо овде покушати мало опширније да говоримо:

1. Велика механичка миграција становништва ка појединим регионима, пре свега Београду;
2. Неравномеран просторан демографски развој;
3. Проблем "беле куге" тј. негативан природни прираштај;
4. Проблем Космета са демографског аспекта.

Имајући у виду апеле појединих стручних људи који кажу да ће, ако се овакве негативне тенденције у развоју становништва наставе, Срби, до средине следећег века, бити национална мањина у Србији, хитно се требају предузети адекватне мере, како би се овом проблему дало приоритетно место и он почео да разрешава, јер, уколико се то питање не реши, свако друго је безначајно.

Питање механичке миграције становништва је изузетно значајно, с обзиром да се овај вид миграције веома интензивно користио и користи у последње време, а претежно је био усмерен у једном правцу, тј. ка Београду. Ако је Београд осамдесетих година прошлог века имао око 65.000 становника, а почетком 1941, око 350.000, (према расположивим подацима), тај број се данас креће око 1.500.000 становника (а неформално, на основу најновијих демографских померања, и до 2.000.000 становника). Имајући у виду територијално проширење и дефинисање подручја града Београда (Лазаревац, Обреновац, Младеновац...) само у послератном периоду, од 1948. до 1981. њему припада 44% прираштаја становништва "уже" Србије. То је,

вероватно, довољан податак да може да се каже да највећа сеоба Срба пије била за време Чарнојевића, бегом испред Турака, него од 1945. до данас, значи у слободном, далеко цивилизованом друштву и окружењу, где је Србија имала своју републику, своју владу итд!

Са друге стране, као што је већ речено, Космет све више постаје чиста етничка територија националних мањина, а остала Србија се, што природном демографском депресијом, што великим механичким миграцијама ка северу, празни. И коначно, Београд, на срећу његових стратега, је сваки дан све већи и већи са тенденцијом даљег раста (али и старији)!

Оваква стратегија демографског кретања, свакако да је оставила видне штете на укупну привредну (не)развијеност целе земље. Можда би оваква концепција развоја, тј. са једним мега-центром и малим острвима, била оправдана под условом да је Србија крпљива, неплодна или пустињска земља, па и тада би чак морало да се води рачуна, а поготово ако у овој истој земљи постоји тако висока концентрација националних мањина. Пошто је Србија, углавном, земља плодних њива и брда, пошто Србија има многа рудна богатства и друге природне потенцијале, пошто Србија има своју историју и традицију, културу и обичаје, своје старе градове, градиће, вароши и села разбацане по целој Србији и пошто Србија има своју историјску и националну колевку Космет, то овакав демографски развој свакако није примеран.

Миграциона демографска политика је свакако била условљена развојним фактором, те је усмеравања ка оним дестинацијама које су биле економски, а тиме културно, образовно, саобраћајно итд. развијеније. Међутим, ако је то било само по себи, онда је то чист стихијски процес, поготово ако се са оваквом тенденцијом демографских кретања и даље подржава иста политика развоја тих развијенијих делова (условно), који дефинишу оваква кретања.

Иронија је, вероватно, то што су ови процеси започети у централизованом полушпанској економији која је једним декретом могла све да регулише. Као таква, идеална за свестрани и подједнаки развој целе земље (па и подједнак демографски развој), та економија прави далеко веће развојне јазове, него ли тржишна.

Практично, основни проблем и у економском и у демографском развоју је Београд, односно, жеље његових стратега да то буде највећи град, не само Србије, него и Балкана. Данас је стање такво какво јесте, значи и неправилно успостављени економски односи, који у новим условима деловања закона тржишта, могу још више да ометају исправљање постојећих

јазова, односно да створе још веће и економске и демографске проблеме, ако се томе не стане на пут.

Данас смо такође, свесни и великих миграција из ратом захваћених подручја, а највећи проценат избеглица се ипак сместио у Београд. Ако знамо да увек добар део њих трајно ту остаје (јер ће вероватно осетити већу економску перспективу, између осталог), тј. не враћа се више у матично место, онда је то још један додатни проблем демографске равнотеже.

Велика концентрација становништва у једном месту, поред негативности за целу земљу, има негативне појаве и за само то место. Стамбено-комунални проблеми, социјални, образовни, проблеми саобраћаја и транспорта, проблеми запошљавања итд., и те како оптерећују буџет града и целе земље и практично умањују економску развојну функцију (нпр. Данас је актуелна изградња метроа у Београду, ради решавања транспортних проблема који су настали услед велике концентрације становништва на једном релативно малом простору. Да се водила другачија национална демографска политика, односно, да се није стварала толика концентрација само у једном региону, метро не би био потребан, а тиме би се и средства која се улажу за његову изградњу улагала у друге, значајније, пре свега производне и профитабилне послове. Са друге стране, и сама изградња метроа води још већој дехуманизацији живота, али и решавањем одређених транспортних проблема, ствара претпоставку за још већу демографску експанзију тог истог подручја.) Такође, велика концентрација живља, ствара и велике проблеме у смислу процвата криминала, али и рецимо у случају, евентуалног рата (не дај Боже!), то место је идеална мета за уништавање и онеспособљавање великог броја људи и материјалних добара, односно за пресецање "крвотока" земље.

Све су то теме које заслужују озбиљну анализу, дискусију и траже решења.

Велика концентрација становништва у неким светским метрополама, је резултат њихове колонијалне политике, великог миграционог прилива из светских кризних жарништа, али и њихове демографске и територијалне величине. У нашим приликама није прикладно следити их. Може да се схвати менталитет нашег човека који жели у град, али не и таква кретања и диспропорције у демографском развоју.

Оптимални град, у нашим условима, имајући у виду укупну површину земље и укупан број становника (а што је основни параметар за дефинисање величине града), би вероватно био онај која има око 600 - 650.000 становника и који, као такав има све садржаје потребне за

квалитетан хуман живот. Све преко тога је, вероватно, терет и за сам град, али и за људе који ту живе.

Имајући у виду наведене демографске показатеље Србије, а поготово толику концентрацију становништва Београда у односу на "ужу" Србију, вероватно ће у будућности бити потребно да се предузму радикална миграциона кретања, али овог пута у супротном правцу, посебно ка Космету, централној, али и источној Србији, која је демографски веома мало насељена. Радикални предлог би могао ићи у правцу (стварањем одговарајућих услова у ближој или даљој будућности, а под условом да остапу иста или слична демографска кретања) иселења преко две трећине становништва из Београда, а од тога, упућивањем око две трећине на Космет, а осталих било у "завичај" било у друге демографски слабије насељене крајеве земље. Практично, то би значило, да ако, као што се прича, данас у Београду има 2.000.000 становника, то за око 1.300.000 треба створити предуслове да у некој ближој или даљој будућности пожеље да напусте тај град, а опет то значи, да би у њему остало око 700.000 (значи, оптимум за хуман живот). Ако се зна, да је данас тек сваки пети житељ Београда по првој генерацији рођен у њему, односно, да је тек десети или петнаести по другој генерацији, онда то можда не би ни био неки већи проблем. Ако пођемо од прве претпоставке, то значи да од 2.000.000 становника само 400.000 су рођени у том граду, те би они и још рецимо 300.000 оних који нису рођени ту, могли да наставе живот у њему. Сви остали би нашли боље услове живота, на Космету (око 700-800.000), и у другим деловима. Ако је од 5 житеља Београда, као што је речено, четворо оних који ту нису рођени, то сигурно, одређени број њих има услове или жеље за повратак и без неке посебне ангажованости државе. За остале, би се могао створити државни програм повратка, који би требало да задовољи бар приближно услове који би евентуално будућим повратницима одговарали, како би им одлазак било у завичај, било у друге делове био безболнији, односно пожељнији. У том смислу је значајно стварање добре организације, пре свега на нивоу државе, која би афирмирала све заинтересоване категорије, саслушала њихове жеље и примедбе и селективно ишла у решавање проблема, односно стварање услова за њихов повратак. То би био значајан моменат и за Београд (који би исто тако требао да се укључи у тај проблем повратка, као и сва подручја - завичаји), јер би се на тај начин прилично растеретила присутна централизација становништва и проблеми који они сами по себи носе, односно, створили предуслови за стварање квалитетнијих и хуманијих услова живота оној групи људи који би

ту остали да живе. Наравно, то би значило и да Београд треба да успори свој развој, односно да се акценат развојне експанзије усмери ка другим дестинацијама, јер ако нова подручја не буду била атрактивнија, ретко ко ће их прихватити.

Један од начина да се ови процеси започну, би можда могао бити уз помоћ војске. Наиме, пракса војске је била да својим будућим пензионерима омогући да бирају где ће по завршетку своје војне каријере да живе, што је у основи хумано, с обзиром на услове живота и рада професионалних војника. Сходно људинама, логично би било да они изаберу неко место где могу у миру, у шетњи, на здравом ваздуху итд. да проведу своје пензионерске дане, међутим, поштујући реалност живота, они су обично бирали Београд (или неки други град, али много ређе), не због себе, већ због перспективе своје породице и деце (школовање, запошљавање, здравствене услуге итд.). Тако се огроман број војних пензионера слио у Београд (скоро цео Нови Београд), јер је вођена таква економска политика, која је једино том граду отварала неке веће перспективности. На тај начин је, између осталог, створена велика концентрација једне структуре становништва, на коју су можда постојала и нека друга решења. У будуће би војска могла да води другачију стамбену политику својих пензионера, те исте усмерава у неке друге центре, пре свега бање, планинска места, али и друге градове, где су услови живота здрави и хумани, али исто тако да сама и у сарадњи са државом отклања узроке, односно ствара другачије услове који ће практично та места учинити пожељним за боравак и становање (решењем урбанизације тих места, стварањем квалитетног здравства, богатих културних и забавних садржаја, отварањем перспектива економског просперитета за породице и сл.). Тако би добар део становништва-војних пензионера (али и не само њих) уместо у Београд, отишао у мања места, где би имали боље услове за квалитетан живот. Чему "наковати" становништво у Београду, кад постоје у овој земљи услови да сви могу да имају барем хумане услове живота. На овај начин многа места би се демографски попунила и имала би веће перспективе развоја, а војска би материјално могла да уштеди, пошто је цена стана у тим местима сигурно јефтинија него у Београду (замислимо само колико је војска могла да помогне у афирмацији и развоју многих познатих или непознатих туристичких места, да је редимо само оно што је инвестирала у Нови Београд, инвестирала у мања места и какви би укупни ефекти били, не само у смислу квалитета живота, него и у перспективности развоја.).

Слично би могло да се ради и са неким институцијама (па и владиним) али и разним фирмама. Рецимо, енглески ЛОЈД, је својевремено преселио део своје дирекције у један мањи град изван Лондона, јер када је требао да изгради нову пословну зграду у Лондону, видео да је много рационалније да за исте царе у другом граду направи не само ту пословну зграду, већ и станове за свој персонал, који је такође иселио из Лондона и омогућио им здрав животни и радни простор. Слично се ради и у Француској, која такође има проблема са Паризом, али и у другим земљама које имају проблема велике привредне и демографске концентрације на једном месту. Код нас је ситуација супротна. Све фирме које праве или би правиле пословне зграде, хтеле би да буду не само у Београду, већ буквално једна на другој у центру града.

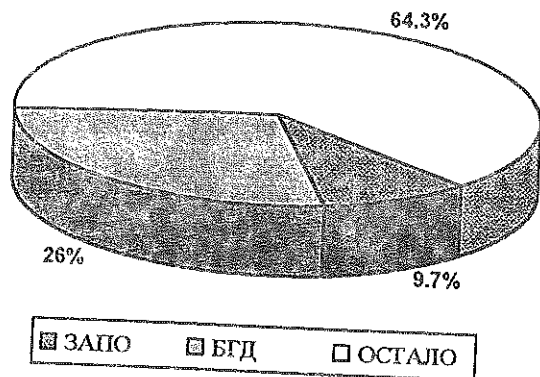
Но, може се претпоставити да ће нови тржишни услови пословања и приватно власништво и ту направити преокрет, али би и држава требала да путем разних програма, пореских олакшица, стимулација и сл. поспешује фирме да се селе у друге крајеве, пре свега имајући у виду велики демографски проблем који то све захтева.

Пре извесног времена, аутор ових редова је, а поводом предлога за изградњу нове зграде САНУ, писао тадашњем председнику Академије и указивао на проблеме неравномерног развоја, а пре свега демографске неравнотеже, предлажући да САНУ предузму неке мере, како би се ово питање започело решавати, а једно од њих је било да се та будућа зграда гради негде у Србији. Одговор није дошао, али је доста касније, по сазнању из новина, основано одељење САНУ у Нишу. На несрећу или на срећу, аутор и даље мисли да решење демографског на и генерално развојног питања, мора да пође прво од САНУ и од Цркве. То су две најзначајније духовне институције (световна и верска) овог народа. Оне се поштују, слушају и следе. Оне морају да поврате народ своме корену, а не да толеришу "бежанију". А то могу само својим примерима. Ако је Космет света српска земља и духовна колевка српства, тада Црква и САНУ треба да буду на Космету! Данас је ситуација таква, да је поред САНУ и Цркве, скоро сво високо свештенство цркве, теолошки факултет итд. у Београду. Црква и САНУ би морали назад, а за њима и народ, односно институције власти. Тако једино можемо исправно решавати и проблеме "беле куге" и проблеме демографске и просторне неравнотеже и све друге проблеме (Немци су повратили Источну Немачку и одмах су тражили да главни град поново постане Берлин).

Западно-поморавско подручје, с обзиром на површину територија од око 10 % у односу на ужу Србију, као што смо видели, има и приближан број становника (око 10%) у односу на укупан број становника "уже" Србије, што је релативно задовољавајуће (ако се не узима у обзир екстремни однос Београда у том смислу у односу на друге делове земље, мада ће се и ту вероватно ствари мењати).

Овакав однос је уз благу тенденцију пораста становништва идеалан за очување хумане и здраве средине. Делимичан проблем постоји унутар самог подручја, пре свега када су у питању Брус и Александравац, али њихов положај пре свега то диктира. Наравно, даљом афирмацијом туризма у овим крајевима, може доћи до делимичног повећања становништва, али се то исто може остварити уз помоћ осталих градова подручја, али и државе пре свега привредном експанзијом.

УЧЕШЋЕ ЗАПО У СТАНОВНИШТВУ УЖЕ СРБИЈЕ

Проблем који остаје је, пре свега, недовољан природни прираштај становништва, али је он карактеристичан (и алармантан) за целу "ужу" Србију, поготово у поређењу са показатељима целе Србије, а пре свега подручја Космета, те ће се, сигурно, решавати на нивоу националне политике.

Даљи развој привредних и туристичких активности на овим подручјима, као и интензивнија пропагандна активност, свакако ће утицати и на појачану механичку миграцију ка овим просторима, како људи из других крајева Србије, тако и људи из других српских крајева, односно иностранства.

Посебно је значајно очувати постојећу демографску популацију, односно зауставити даља демографска кретања из подручја са једне стране, односно омогућити повратак пре свега завичајцима који желе да се врате са друге стране. Ово последње би могло да се оствари формирањем одговарајућег тела које би анализирано постојеће демографско стање, ступало у везу са завичајцима и у ходу, уз помоћ државе, решавао њихове захтеве и жеље у циљу евентуалног повратка. Такође, може бити интересантно да се успостави веза и са војском (о чему је већ било речи), којој би се понудиле локације у већем броју туристичких дестинација за изградњу стамбених објеката, за њене потребе. Исто би се могло радити и када су у питању неке фирме (пре свега приватне), којима би се могли омогућити погоднији услови за рад, а што би пре свега било у функцији стварања демографског али и привредног баланса. Исто тако, подручје би требало активније да се укључи у праћење демографске ситуације целе земље и да апелује код власти на заустављање или не започињање радова на неким инвестиционим објектима (пре свега у Београду), које би по његовој процени створиле још већи демографски несклад, односно да инсистира на одобравању неких инвестиција или позитивном решавању неких прописа, које ова питања позитивно решавају.

ТАБЕЛА 8: ПРОЈЕКЦИЈА РАЗВОЈА СТАНОВНИШТВА ОПШТИНА ПОДРУЧЈА 1988. -2010. ГОД.

НАЗИВ	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2005	2010
Алекса- дровац	33.920	33.840	33.760	33.680	33.600	33.520	33.440	33.240	33.040
Брус	22.484	22.268	22.052	21.836	21.620	21.404	21.188	20.648	20.108
Врњачки Бања	25.860	26.220	26.580	26.940	27.300	27.660	28.020	28.920	29.820
Г.Милац овац	51.044	51.388	51.732	52.076	52.420	52.764	53.108	53.968	54.828
Краљево	127.676	130.052	132.428	134.804	137.180	139.556	141.932	147.872	153.812
Круше- вац	138.472	140.344	142.216	144.088	145.960	147.832	149.704	154.384	159.064
Трстеник	54.952	55.304	55.656	56.008	56.360	56.712	57.064	57.944	58.824
Чачак	115.244	116.788	118.332	119.876	121.420	122.964	124.508	128.368	132.228
ЗАПО	569.652	576.204	582.756	589.308	595.860	602.412	608.964	625.344	641.724
Србија без АП	5.902.280	5.965.560	6.028.840	6.092.120	6.155.400	6.218.680	6.281.960	6.440.160	6.598.360

ОБРАЗОВАЊЕ

Ако изузмемо развој основног образовања западно-поморавског подручја, средње је релативно добро просторно заступљено, али ипак би се могло још нешто уопштено додати.

У квалитативном смислу било би пожељно повећање струковне разноврсности, средњих школа, затим активније одпосно интензивније укључивање ученика у учење више страних језика и савлађивање знања из области компјутеризације. Такође, једна аномалија која је хронично присутна, је недовољан број услужних запослених, те би у том смислу требало ићи у квантитативном смислу на решавање тог проблема, мада је за очекивање да ће процес приватизације који је започет ту наћи своје место и кроз тржиште сам решити та питања.

НАЗИВ	Без школске спреме	Незавршено основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Више и високо образовање
ЗАПО	12,9	29,0	15,0	18,7	3,9
Београд	5,2	15,2	16,0	31,5	11,2
Србија без АП	12,0	26,4	15,7	19,9	5,1

УЧЕШЋЕ СТАНОВНИШТВА СТАРОГ 15 И ВИШЕ ГОДИНА ПО ШКОЛСКОЈ СПРЕМИ У ОКВИРУ УКУПНОГ СТАНОВНИШТВА РЕГИЈЕ 1981 (У %)

Посматрајући податке о становништву старијем од 15 година по школској спреми, процентуално учешће становништва са средњим образовањем (1981.) износи око 18,7% у односу на укупно становништво

УЧЕШЋЕ РЕГИЈА У СТАНОВНИШТВУ УЖЕ СРБИЈЕ СТАРОМ 15 И ВИШЕ ГОДИНА ПО ШКОЛСКОЈ СПРЕМИ 1981 (У %)

НАЗИВ	Без школске спреме	Незавршено основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Више и високо образовање
ЗАПО	10,4	10,7	9,3	9,1	7,4
Београд	11,2	14,9	26,3	26,3	56,8
Србија без АП	100	100	100	100	100

западно-поморавског подручја, што је приближно просеку уже Србије. Са друге стране, учешће подручја у истој категорији (1989./90) износи 9,1% у односу на становништво са средњим образовањем Србије без А.П.

ТАБЕЛА 1: СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПИСМЕНОСТИ И ШКОЛСКОЈ СПРЕМИ 1981

НАЗИВ	Укупно становништво	Станови, старо 10 и више година				Становништво старо 15 и више година по школској спреми			
		Свега	Неписмени	Укупно	Без школске спреме	Незавршено основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Више и високо школе
Александровац	33.887	29.426	4.614	27.078	5.644	13.188	4.162	3.327	740
Брус	22.679	19.547	3.731	17.745	4.832	6.687	3.699	2.147	374
Врњачка банја	24.768	21.462	2.212	19.956	3.250	6.578	3.801	5.317	987
Г.Милановац	50.651	43.962	4.483	40.914	6.568	18.393	6.348	8.120	1.428
Краљево	121.622	104.202	10.206	95.823	15.568	31.047	19.617	24.216	5.226
Крушевац	132.972	113.636	13.940	105.403	16.965	37.868	19.258	25.167	5.898
Трстеник	53.695	46.690	6.783	43.632	8.006	17.223	8.036	6.426	1.880
Чачак	110.676	95.473	7.063	88.759	10.499	28.976	17.783	26.499	4.828
Западно Поморавље	550.950	474.398	53.034	439.310	71.332	159.965	82.704	103.219	21.361
Београд	1.470.073	1.263.445	52.448	1.173.016	77.031	223.978	235.318	463.458	164.542
Србија без АП	5.694.464	4.894.605	545.101	4.516.125	685.950	1.502.009	892.299	1.131.997	289.901

У систему образовања посебно привлачи пажњу питање вишег и високог школства које за сада није задовољавајуће решено. Посматрајући само становништво подручја вишег и високог образовања (табела 1) процентуално учешће истог у укупном становништву подручја износи 3,9% (Београд 11,2%, односно "ужа" Србија 5,1%). Значи само 3,9% од укупног становништва подручја чини категорију са вишом и високом школском спремом.

Ако се упореде подаци са онима "уже" Србије, односно Београда, онда се указује на неадекватну пажњу које је у подручју добило више и високо образовање, те према томе, треба тражити узроке таквог стања. Свакако да један од разлога може бити велики одлив овог профила, како ка Београду, тако ка иностранству, (што свакако проузрокује значајне последице, те треба предузети неке кораке да се то стање побољша), али и неадекватна заступљеност вишег и високог образовног система у подручју. Ако погледамо одлуке објављене у "Службеном листу" (37-50/93) о упису студената у школску 93/94, видимо да на подручју које обухвата осам градова постоје следећи факултети: технички и агрономски у Чачку и машински у Краљеву, (сви су у оквиру Универзитета Крагујевац), и ("Сл. гласник" 42-50/93) следеће више школе: Виша технолошко-техничка

Крушевац, Виша техничка Чачак, Виша техничко-мапинска Трстеник и Виша школа за образовање васпитача Крушевац.

ТАБЕЛА 2: ФАКУЛТЕТИ КРАГУЈЕВАЧКОГ И БЕОГРАДСКОГ (изузеВ Техничког факултета у Бору) УНИВРЕЗИТЕТА 93-94

Факултети	Алекса сандер овац	Брус	Врњачка Бачва	Г.М.М. авац	Кра љев	Круш евац	Трст еник	Ча чак	З. По морав ље	Бео град	Крагу јевац	Ужи це	Јаго дина
Архитектонски										1			
Грађевински										1			
Електротехнички										1			
Машински					1				1	1			
Груперско-геолошки										1			
Свообраћајни										1			
Технолошко-металуршки										1			
ФОН										1	1		
Економски										1			
Правни										1	1		
Филозофски										1	1		
Филолошки										1			
Физичке културе										1			
Политичких наука										1			
Ветеринарски										1			
Дефектолошки										1			
Медицински										1			
Стоматолошки										1	1		
Фармацевтски										1			
Пољопривредни										1			
Шумарски										1			
ГМФ										1	1		
Учитељски										1			
Полицијска академија										1		1	
Агрономски							1	1					
Технички							1	1					
ФМУ							1	1					
ФЛУ										1			
Примењене уметности										1			
Драмских уметности										1			

Ако бисмо узели у обзир и околна подручја, пре свега Крагујевац као универзитетски град, тада је број факултета нешто већи (економски, правни, медицински, природно-математички, машински-сви у Крагујевцу и учитељски факултети у Ужицу и Јагодини), односно број виших школа (Виша техничка-Ужице и Виша техничка школа машинске и саобраћајне струке Крагујевац). Овде је посебно интересантно указати на Ужице, које као центар златиборског округа има само један факултет и једну вишу школу. Са те стране посматрано западно поморавско подручје је у далеко бољој ситуацији, међутим, ако се посматра Београд, онда долазимо до

великог раскорака у просторном развоју образовног система вишег и високог школства. У Београду постоји 25 факултета при Универзитету Београд и још 4 при универзитету уметности (Теолошки факултет и Војна и Полицијска академија, сви у Београду, пису обухваћене у горе наведеном), као и 16 виших школа, а у градовима Западног Поморавља 3 факултета и 4 више школе.

ТАБЕЛА 3: ВИШЕ ШКОЛЕ У ЗАПДНО-ПОМОРАВСКОМ, КРАГУЈЕВАЧКОМ, УЖИЧКОМ И БЕОГРАДСКОМ ПОДРУЧЈУ

Више школе	Алекса сандер овац	Брус	Врњачка Бачва	Г.М.М. авац	Кра љев	Круш евац	Трст еник	Ча чак	З. По морав ље	Бео град	Крагу јевац	Ужи це	Јаго дина
Геолетска										1			
Железничка										1			
Технолошко техничка						1			1				
Политехничка										1			
Техничка ГПТТ										1			
Електротехничка										1			
Пословна										1			
Техничка-текстилна										1			
Техничка								1	1			1	
Грађевинска										1			
Техничка, машинске и саобраћајне струке											1		
Техничко машинска							1		1	1			
Металска										1			
Угоститељска										1			
Туристичка										1			
Медицинска										1			
Лаковних и примењених уметности										1			
Унутрашњих послова										1			
За образовање васпитача						1			1	1			

Оваква концентрација факултета и виших школа на једном месту, само по себи не би морала да буде неки посебан проблем, мада у нашој ситуацији то свакако јесте с обзиром да иста повлачи велики број студената који се опредељују да ту студирају.

Школске 1993/94 (табела 4) на београдски Универзитет је уписано 8.689 студената који се финансирају из Буџета и 4.689 који се самофинансирају, што је укупно 13.378 новописаних студената само у 1993/94. Тај број за подручје Западног поморавља износи 450 из буџета, односно још 190 самофинансираних, што је укупно 640 студената. Ако узмемо у обзир Универзитет у Крагујевцу (укључујући, значи и Ужице), онда је тај број 1.630 из буџета и 700 самофинансираних, односно укупно 2.330.

ТАБЕЛА 4: БРОЈ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ 1993/94 НА ФАКУЛТЕТЕ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ И КРАГУЈЕВЦУ (СА ОСВРТОМ НА ФАКУЛТЕТЕ ЗАПО)

Студенти	Универзитети		Западно Поморавље са факултетима	Градови Западног Поморавља са факултетима	
	Београд	Крагујевац са З.Поморављем		Чачак	Краљево
Студенти финансирани из буџета	8.689	1.630	450	350	100
Самофинансирани студенти	4.689	700	190	140	50
Укупно	13.378	2.330	640	490	150

ТАБЕЛА 4А: БРОЈ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ 1993/94 НА ВИШЕ ШКОЛЕ

Студенти	Више школе		Западно Поморавље са вишим школама	Градови Западног Поморавља са вишим школама		
	Београд	Крагујевац са З.Поморављем		Чачак	Трстеник	Крушевац
Студенти финансирани из буџета	2.126	575	335	80	80	175
Самофинансирани студенти	2.242	530	325	80	70	175
Укупно	4.368	1.105	660	160	150	350

Однос броја студената виших школа Београда и подручја је такође драматичан, односно износи за Београд 2.126 студената финансираних из буџета и 2.242 самофинансираних-укупно 4.368 студената, а за подручје тај износ је 335 из буџета и 325 самофинансираних-укупно 660. Ако се овој цифри опет додају студенти виших школа Ужица и Крагујевца, тј 240 из Буџета и 205 самофинансираних (укупно 445), тада укупан број студената виших школа подручја Западног Поморавља, Крагујевца и Ужица износи 1.105.

Ако саберемо све студенте виших школа и факултета долазимо до цифре од 17.746 студената уписаних на београдске Универзитете само у школској 1993/94., односно 1.300 студената подручја (13,5 пута мање), односно

укупно 3.435 студената укључујући Универзитет у Крагујевцу (8,3 пута мање него у Београду). То је велика диспропорција, а однос је далеко негативнији ако се узму у обзир сви студенти који тренутно студирају на разним годинама студија.

ТАБЕЛА 4Б: РАСПОРЕД ФАКУЛТЕТА И ВИШИХ ШКОЛА И БРОЈ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ 1993/94 У ЗАПО

НАЗИВ	Виша технолошко-техничка	Виша техничка	Виша техничко машинска	Виша за образовање васпитања	Агрономски факултет	Технички факултет	Машински факултет
Чачак		80+80			150+90	200+50	
Краљево							100+50
Трстеник			80+70				
Крушевац	95+125			80+50			

ТАБЕЛА 4В: БРОЈ СТУДЕНАТА УПИСАНИХ 1993/94 НА I ГОДИНУ МАГИСТАРСКИХ СТУДИЈА НА УНИВЕРЗИТЕТИМА И ФАКУЛТЕТИМА

Место	Београд	Крагујевац	Западно Поморавље	Чачак технички	Чачак агрономски	Краљево
Студенти	639+1.179	70+136	15+45	4+12	6+18	5+15

Такође је интересантан и однос броја студената на пост-дипломским студијама. Тако нпр. ("Сл. гласник" 89/93), број студената уписаних у прву годину магистарских студија на универзитетима и факултетима чији је оснивач Република Србија школске 1993/94. је следећи: На факултете Универзитета у Београду је уписано 573 студента финансираних из буџета и 1122 који се самофинансирају. То је укупно 1.695 студената. На факултете Универзитета уметности у Београду, уписано је 56 буџетских и 57 самофинансираних што је укупно 113 студената. Значи, укупно у 1993/94. уписано је на пост-дипломске студије у Београду 1.808 студената.

На факултете западно-поморавског подручја уписано је 15 буџетских и 45 самофинансираних, или укупно 60 студената. Ако ове бројке проширимо за цео Универзитет у Крагујевцу (укључујући и горе наведене за подручје), тај број износи 70 буџетских и 136 самофинансираних или укупно 206 студената. Значи, на пост-дипломске студије на разним факултетима Универзитета Београд уписано је школске 1993/94 укупно 1.808 студената, а у западно-поморавском подручју 60, односно на крагујевачки Универзитет укупно 206.

ТАБЕЛА 5

НАЗИВ	Основне школе 89/90	Ученика	Средње школе	Ученика	Више школе 90/91	Број студената 90/91	Дипломирани студенти а 90/91	Факултети 90/91	Број студената 90/91	Дипломирани студенти 90/91
Александровац	37	3.291	1	723	-	-	-	-	-	-
Брус	29	2.071	1	541	-	-	-	-	-	-
Зрњачка бела	12	2.664	1	675	-	-	-	-	-	-
Г. Миливојев	41	5.399	2	1.557	-	-	-	-	-	-
Зрњачка	68	12.397	6	4.931	-	-	-	-	-	-
Крушевац	70	14.897	6	5.435	2	474	96	-	365	18
Престежак	44	5.589	2	2.100	1	483	39	-	-	-
Чачак	43	12.472	5	4.087	1	360	81	2	1.434	131
Западно Поморавље	344	59.780	24	20.049	4	1.317	216	3	1.799	149
Србија	4.595	1.156.333	473	365.740	60	33.148	7.640	73	117.724	10.959
Београд	281	160.104	74	68.191	19	12.654	2.745	27	51.950	6.080
Србија без АП	3.103	690.785	300	214.033	43	20.842	4.631	46	71.450	7.703

ТАБЕЛА 5А

НАЗИВ	Број студената виших и високих школа 90/91	%
Србија без АП	92.292	100
Београд	64.604	70
Западно Поморавље	3.116	3,4

Из табеле 5а видимо да 70% студената виших и високих школа 1990/91 "уже" Србије студира у Београду, а само 3,4 % у западно-поморавском подручју. Имајући у виду 10% укупне популације "уже" Србије која живи у подручју, односно 26% која живи у Београду (2,6 пута више), ова разлика у броју студената од 20,7 пута јасно показује бесмисао оваквог просторног развоја система образовања

ТАБЕЛА 5Б

НАЗИВ	Ученици средњих школа 89/90 %	Студенти виших школа 90/91 %	Студенти факултета 90/91 %
Србија без АП	100	100	100
Београд	31,9	60,7	72,7
Западно Поморавље	9,4	6,3	2,5

Ако би смо сада погледали табелу 5б, најбоље би могли да објаснимо да те неправилности система образовања настају са вишим, т.ј. високим школством. Ако посматрамо процентуални однос ученика средњих школа (1989/90) по регијама у односу на исте "уже" Србије, подручје, као

што је већ речено, учествује са 9,4% или 3,4 пута мање него Београд (сличан је однос и кад су унутању ученици основних школа). Са друге стране, студената виших школа у Београду има 60,7% односно 6,3% која припадају подручју, у односу на податке за "ужу" Србију (9,6 пута мање него у Београду). Студената факултета у Београду има 72,7% уже Србије односно 2,5% у подручју, што је 29 пута мање него у Београду. Ако је однос броја ђака средњих школа приближно добар индикатор броја будућих студената, онда тај однос 3,4 према 1 ученика средњих школа у корист Београда у односу 29 према 1 студената у корист Београда, очигледно многошта говори.

Оваква ситуација се врло негативно одражава на досадашњи привредни и друштвени развој целе Србије, те свакако и западно-поморавског подручја. Наиме, у складу са слободним избором места и врсте студија, будући студенти се опредељују за студије, тамо где највише желе, узимајући у обзир, наравно, и материјалне могућности. Како Београд већ традиционално представља највећу дестинацију студената, а што је резултат одређене политичке и друштвене климе која је добрим делом то условљавала, није ни чудо што су други универзитетски центри у ситуацији у каквој јесу. Највећи проценат будућих студената из подручја изабира Београд за студије, иако је Крагујевац релативно најближи, односно, Ниш, на приближно истој удаљености као Београд!

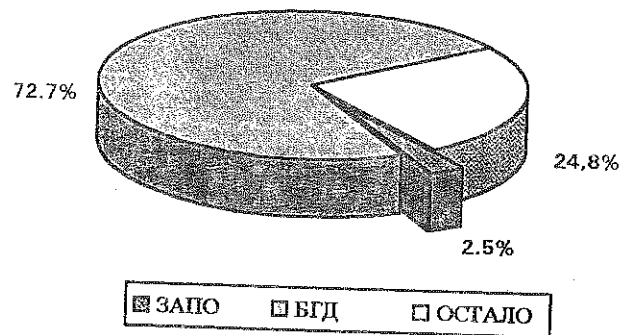
Далеко већи проблем који се таквим избором ствара, је појава миграције и родитеља који прате своју децу-будуће студенте, што све умањује укупну друштвену активу подручја. Добар део студената по завршетку студија остаје и даље у Београду, где тражи решавање својих egzистенцијалних питања, те је практично њиховим одласком на студије у добром броју случајева неизвесна могућност повратка. Тако би се стварно могло поставити питање, зашто онда подручје уопште финансира школовање таквих студената од којих сутра, практично, ништа нема!

Решење ових питања западно-поморавско подручје би требало да постави. Неприхватљиво је више толерисати такав одлив младости, интелигенције, будућих перспективних кадрова, као ни одлив великих финансијских средстава потребних за њихово школовање (ради се о великим финансијским средствима из доприноса за образовање и из личног буџета). Треба тражити решење у оквиру подручја, а оно се мора и законски регулисати.

Наиме, визија будућег развоја образовања, полази од претпоставке да треба да се дефинише стратегија равномерног развоја вишег и високог школства на нивоу Србије, а то значи и равноправније учешће подручја у таквом развоју. У том смислу, било би пожељно усвојити концепт "тоталног

образовања" у свом подручју, т.ј. да се будући студенти са одређених подручја упућују искључиво на студије у оквиру подручја (односно до најближег универзитета) и једино би се у том случају држава ангаžовала око њиховог финансирања. Сваки други избор, а што је наравно ствар сваког студента, не би био праћен финансијским средствима, односно, студент би био у обавези да сам сноси финансирање свога школовања, које би требало да буде и прилично скупо. Тако би се донекле успоставила равнотежа у броју студената по разним подручјима, па би се чак ишло и на варијанту да се на београдске универзитете уписује мањи број студената него што је потребан за његове локалне потребе, како би се један део усмерно ка другим подручјима. Ово је изузетно значајно и са аспекта демографске стабилизације целог друштва (имајући у виду велике демографске неравнотеже које постоје у овој земљи), али и духовне и културне ревитализације доброг дела заостале Србије.

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У БРОЈУ СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА СРБИЈЕ БЕЗ АП

Жича - универзитетски град (будући српски Кембриџ)-Подручје Западног Поморавља би требало са своје стране да предузме неке мере у смислу реализације овог предлога, али исто тако да се ангажује око стварања лезеа виших и високих школа. С обзиром да на подручју постоји више градова и да скоро сваки, као што је већ речено има неку вишу школу или факултет, а да исти припадају Универзитету у Крагујевцу, који је, опет, релативно близу, то је потребан заједнички договор градова Западног

Поморавља са околним подручјима (Крагујевац, Ужице, итд.) око решавања питања универзитета (једног или више). Визија подручја предлаже да се поштује досадашњи развојни ниво факултета у Крагујевцу, а да се сви остали факултети - одељења крагујевачког Универзитета смештени по градовима подручја, сконцентришу на једно место, одстране они који су сродни, а лезеа допуни свим другим потребним за материјално, културно и духовно оживљавање и развој овог дела Србије. Сви они би били обједињени у оквиру новоформираног Универзитета Западног Поморавља, односно "ЖИЧЕ". Слично је и са вишим школама, али би исте могле остати по градовима као и до сада, с тим што би се њихова лезеа прилично проширила (виша угоститељско-туристичка у Врњачкој Бањи, виша медицинска школа у Краљеву, виша школа за информатику и новинарство у Горњем Милановцу, виша пословна у Трстенику, итд.).

Локација будућег универзитетског града подручја З. Поморавља би била у Жичи, имајући у виду значај овог места и посебно манастира у духовном и културном смислу. Опремљена са адекватним објектима студентског стандарда, спортским теренима и другим пратећим објектима, као и близина будућих научних и културних установа, а уједино и средишња тачка између Горњег Милановца, Чачка и Крушевца (Рашике и Крагујевца), ова средина би допринела образовном, културном и духовном развоју будућих генерација студената.

У оквиру универзитетског града, поред великог броја факултета који би се формирали (пре свега у области хуманистичких наука), посебно место заузимају: музички конзерваториј - академија музике као носилац развоја будућег музичког живота подручја. Развој музичке академије је изузетно значајан и због великог броја музичких талената који се овде рађају, али углавном остају у домену фолклорне музике, јер не постоје адекватни услови за њихов даљи развој (тек сада се отвара катедра за хармонику!). Академија треба да им то омогући јер ће преко њих садашња форма народне музике временом добити више облике музичког испољавања, а то генерално значи виши ниво музичке културе. (Оперс и валцери и многа дела музичких класика корене имају у националним - народним мелосима).

Академија за филмску и позоришну уметност, посилац будућег развоја филмске индустрије на овим просторима и професионалних позоришта разних тенденција.

Академија за ликовну и примењену уметност, због значаја који она има у духовном смислу на укупни развој, а обзиром и на велики број талената из подручја и околине, заузима значајно место.

Архитектонско-грађевински факултет би образовао посебну врсту будућих неимара, који би градили поштујући постојећи амбијент и урбану

традицију карактеристичну за ово подручје (интересантно је да је прва урбана средина Србије био град Краљево, са чувеним, у то време правим улицама и кружним тргом, што вероватно није забележено ни у једном универзитетском удбенику) уз примену елемента модерних светских кретања. Поштујући жеље, "визије" да западно поморавско подручје постане најурбанија, најлепша и еколошки најчистија средина, студенти би требало да на овом факултету савладају вештину градње по мери човека (приземност архитектуре) очувајући душу и животност, улица, тргова, квартова, градова.

Медицинска академија са медицинским, стоматолошким, фармацеутским и сродним факултетима би била у функцији развоја "високог" здравства и здравствене културе на овим просторима, са локацијом у Бања-Трпци (видети здравство).

Такође би били значајни и следећи факултети: туристичко-угоститељски, шумарски, ветеринарски, итд.

Народна духовна академија - Један изузетан пројект, у оквиру визије развоја З.Поморавља, је идеја стварања народне духовне академије у Жичи. Као посебна институција (или у оквиру Универзитета) са катедрама за уметност (музичку, ликовну, примењену), историју, књижевност и филозофију, академија би имала за циљ истраживање, изучавање и аутентичну интерпретацију пре свега српске духовне баштине (српске писмености, уметности, српске прошлости и философске мисли). У том погледу значајна је жеља и спремност групе младих перспективних људи (од којих и потиче ова идеја) окуљених у оквиру хора и студија за духовну музику "Мелоди", из Београда, да заједно са другим репомпним музиколозима земље узму учешће у реализацији дела овог пројекта везаног за музику.

Формирањем универзитета Западног Поморавља (заједно са Универзитетом Крагујевац и евентуално, касније, Универзитетом југозападне Србије - Ужице - Пријеполје) створили би се темељни услови за успешан и прогресиван пут у будућност. Решили би се проблеми образовања кадрова и неравнотежне просторне развијености образовања. Таленти и будући студенти би се задржали у својим срединама, родитељи одвраћали од одласка, смањили финансијски трошкови њиховог школовања на страни, младост и памет продуктовали ове просторе, а привреда рачунала на сигурне кадрове.

КУЛТУРА

Култура је огледало духовности једног народа. Богата култура је богат човек и богат народ, сиромашна култура сиромашан човек и духовно сиромашан народ.

Где је наше место у култури? Тачно је да постоје институције културе, да постоји доста културних посленика, али да постоји једна климава друштвена ситуација, вечита материјална неизвесност и сиромаштво које ометају остварење значајних резултата на том плану. Сваки поход у културу (осим оног личне природе) је случајан, непредвиђен и неизвесан.

У култури треба издвојити ретке "бисере" који су резултат индивидуалног талента и личне духовне вредности, а врло ретко једне организоване институционалне културне активности.

Та културна (не)организованост је још више уочљива, ако се упореде разни делови Србије. Опет превагу има један центар, где је створена велика концентрација културних институција, културних радника, а сходно томе и културних манифестација домаћег и међународног значаја. Са друге стране је остала Србија, која игра пасторално-фолклорну улогу, улогу локалних етно-културних збивања, задржавајући традицију и патријархалност са мало примеса савремености.

ТАБЕЛА 1

НАЗИВ	Укупан број радника 90.	Број радника у култури и образовању /друштвени сектор/
Александровац	6.135	549
Брус	4.203	274
Врњачка Бања	6.382	354
Г.Милановац	17.558	1.132
Краљево	35.486	1.746
Крушевац	42.230	2.514
Грстеник	18.256	710
Чачак	37.112	1.778
ЗАПО	167.362	9.057
Београд	615.176	61.180
Србија без АП	1.700.693	125.149
Србија	2.543.558	191.426

Из приложене табеле видимо да од укупног броја културних (и образовних радника) "уже" Србије (друштвеног сектора), Београд запошљава око 49%, а подручје Западног Поморавља 7,2%, што је велика диспропорција између ове две средине.

Такође је интересантно погледати проценат учешћа радника у култури и образовању у укупном броју радника града. У Београду тај проценат износи 9,9%, у подручју Западног Поморавља 5,4%.

Таквој концентрацији културних радника одговара и адекватан проценат културних институција, а тиме и богатство културног живота који из тога произилази.

Иако ови подаци показују убедљиву предност Београда у квантитативном смислу, остала Србија и те како има културне вредности, али проблем је што у таквим околностима она није могла да дође до изражаја! Тако, рецимо, прво српско Народно позориште формирано је у Крагујевцу, а оно још увек игра улогу локалног карактера. Ако ни због чега другог, а оно бар због традиције, ово позориште заслужује далеко већу пажњу, бар зато што је прво. Или културно историјски објекти, распоређени по целој Србији, утемељени још у давном 11. 12. и 13. веку, а који су темељ српске културне и духовне надградње.

Међутим, велико уметничко благо из црква, задужбина, манастира и других културних здања Србије, је пребачено у Београд, под изговором да нема адекватно обезбеђење у тим срединама. Данас заузима значајно место у културним институцијама овог града, а оно што није могло ту да стане, склоњено је у трезоре чекајући лепше дане када ће бити пара за нове културне институције које ће опет бити у Београду и где ће се то изложити!

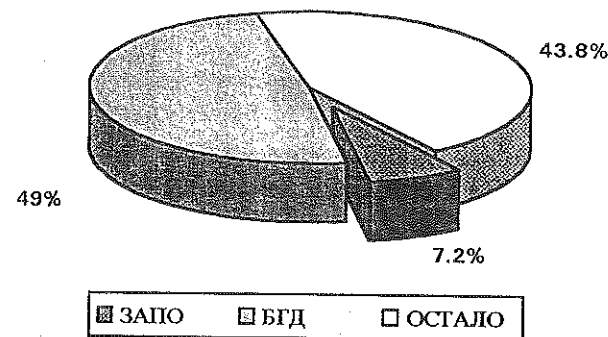
Узроке оваквог стања, као и у свему осталом, треба тражити у претходним режимима, односно општој политичкој клими која је у то време преовладала, а која је имала тенденцију да Србију и културно, и духовно, и материјално, и у сваком погледу опустоши.

Највећа пажња, и скоро једина пажња је усмеравана на београдска позоришта, београдске концертне дворане, београдску оперу, на све друго, само да то буде у главном граду. У том правцу су ишла и средства за културу. Иако их није увек било, ипак их је било када је у питању београдска култура, или боље рећи само део те културе, тзв. "елитне" (наравно, за наше прилике). Сви смо вероватно чули о реконструкцији Народног позоришта у Београду. Исто је реконструисано, чак позлаћено, али и још једно изграђено! Међутим, нико није покушао претходно да реши једноставније, а много важније животне проблеме - примитивизам масовне

културе, који царује овом земљом. Очигледно да би нешто било ваљано, треба кренути од почетка и у култури, као што је то у писмености.

Уместо културног "елитизма", нама сада првенствено треба "културни елементаризам".

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У БРОЈУ КУЛТУРНИХ И ОБРАЗОВНИХ РАДНИКА (ДРУШТВЕНИ СЕКТОР) УЖЕ СРБИЈЕ

Србији је остала улога провинцијалне културне средине. Зашто се, рецимо, републички Завод за заштиту споменика културе налази у Београду, ако је његова улога превасходно у очувању најзначајнијих и изузетних културних споменика, првенствено српске прошлости, а они су углавном на Космету и у долини ибарске клисуре. Зашто су данас сви музеји, и већина културних установа, републичког и савезног значаја у Београду? Зашто су данас скоро сва професионална позоришта у Београду?

Далеко од тога да је жеља да се критикује Београд и потреба његовог културног развоја, али ово питање превазилази значај једног града и једне средине. Да су и други крајеви, или већина њих на сличан начин регулисали своје питање културе, не би било сметњи. Овако, проблеми су се нагомилали на једном месту, и траже решење.

Западно Поморавље је у истој ситуацији као остала Србија. Мало има професионалних културних радника, мало културних дешавања, мало се ради на формирању свести културе, и то се увек правда недостатком средстава. Подручје Западног Поморавља данас нема ни оперске певаче, ни професионалне глумце (уствари има их, али они нису ту и не користе својим срединама, а то је онда као да их и нема), ни професионалних позоришта, ни симфонијског оркестра, нема ни оперу ни балет, ни професионалне хорове. Нема ни своје филмске и телевизијске глумце, ни афирмисане режисере који ту живе и раде. Нема ни институција у којима би могли да се образују. Академије су у Београду, а таленти кад оду, више се не враћају, чека их свет!

Ако је за утеху, подручје има вредне културно-историјске споменике и уметничко наслеђе, па жалост, врло мало искористићено у том смислу, а то би могла бити идеална база за вредну културно-уметничку наградњу. Оно што Западно Поморавље има, што је истински њено, то је изворна народна песма. Ово подручје је плодна оаза народних певача и стваралаца. Међутим, само до тренутка док не постану популарни, а онда (ироније ли) одлазе и они!

Тако смо доживели да на крају 20. века једно подручје са богатом културно историјском традицијом, једно подручје које би у свим другим развијеним земљама било истинска ризница и културних и духовних падахнућа, а вероватно материјално најбогатија средина, код нас представља и културну и духовну провинцију!

Визија даљег развоја западно-поморавског подручја, жели да и у домену културе неке ствари крену другим током. Додуше, у последње време општа клима се у Србији променила, према томе и клима у култури. Почело је нешто да се дешава, отварају се нови културни простори, има више културних манифестација, али је то тек почетак. Подручје Западног Поморавља требало би да у потпуности искористи своје потенцијале и да развије свестране културне активности, да уздигне ниво културних догађања, и тиме створи квалитетну културну средину и на тај начин игра значајно место у култури ове земље. С тим у вези, изузетно је потребно развијати културну свест, а то се може остварити културним образовањем маса, активирањем нових културних простора, стварањем свог кадра у култури, новим културним програмом.

Потребно је дефинисати концепцију културе, дефинисати стратегију дугорочног развоја културе у свим њеним аспектима на овом простору (и целој Србији), и кренути у фазну реализацију, увек имајући у виду да је богатство културе и пре свега квалитетне културе предуслов за квалитетну друштвену наградњу на свим другим пољима. Паре саме по себи нипта не

значе, ако је култура једне средине сиромашна, ако је свест о култури ниска. Створити духовно и културно богатог човека, то је дуготрајан процес!

Објекти културе на подручју Западног Поморавља - Поред постојећих културних простора (и културних дешавања) који се налазе у свим градовима, по визији би дугорочно требало реализовати и нове просторе који ће бити у функцији целог подручја и свих грађана подручја и који ће, на неки начин, дефинисати будућу општу културну ситуацију и бити носиоци културног развоја средине.

Уметничка колонија, на Руднику, ће окуљати уметнике разних профила из целог света, љубитеље природе и планинских пејсажа. Колонија би била сталног карактера, а на прелазима годишњих доба, организовале би се велике и значајне изложбе тематски везане за природу, као и друге културне манифестације.

Новинско-издавачки центар подручја, као резултат интеграције свих новинских кућа свих општина подручја, би био у Горњем Милановцу. Поред информативне функције, преко издавања часописа и других ревија у којима би износио актуелне догађаје из свих области живота, овај центар би био од изузетног значаја за развијање културне свести читалаштва.

Музеј савремених уметности, институција која би окуљала вредна дела савремених стваралаца, такође би била у Горњем Милановцу.

Авангардно позориште, "гласник" модерних, авангардних театарских кретања у земљи и свету, исто у Горњем Милановцу.

Музеј уметности минијатура, у чему Горњи Милановац већ има традицију организовањем међународних бијепала минијатуре, би било место чувања свих вредних дела која су до сада била изложена на бијепалу, а био би уз motel код Семедража.

Дечји град, културни, образовни и забавни центар са разним садржајима, намењен деци, а смештен у Брђанима, састојао би се од дечјег позоришта, дечјег биоскопа, луткарништа, центра за пантомиму, где би се организовали разни дечји фестивали.

Омладински центар, у Овчар Бањи, би био међународни камп уметничке омладине.

Народно позориште у Чачку, неговало би класична дела наше и светске позоришне баштине.

Народни музеј, исто у Чачку, чувао би културну баштину Србије, са акцентом на подручје.

Музеј позоришне уметности Србије, са седиштем у Чачку, би била једна од институција републичког или савезног значаја, која се сада налази у Београду. Пошто нема пара за његову нову зграду, а и обзиром на потребу

да се део институција из Београда пресели у неке друге градове, Западно Поморавље би на тај начин могло да дође до музеја позоришних уметности Србије, који би се парам државе, кад буду обезбеђене, изградио ту, а био у функцију читаве Србије.

Историјски музеј Србије, који би по истој основи дошао у Крушевац.

Етнографски музеј би чувао народне умотворине овог подручја и целе Србије, а био би у чачанском месту Мојсиње.

Радио-телевизијски центар, значајна информативна али и културна институција, регионалног и националног значаја, са седиштем у Мрчајевцима, би пронагирао културну активност и стваралаштво подручја, како грађанима који ту живе, тако и другим деловима Србије, односно, и преко сателита, целом свету.

Музеј народног музичког стваралаштва Србије, у Мрчајевцима, би еволуирао историјат развоја музичке културе на подручју Србије у свим њеним видовима.

Концертна дворана, такође у Мрчајевцима, би била место за разне музичке манифестације.

Музеј ваздухопловства и планетаријум, оба у Лађевцима, су едукативни центри у функцији популаризације аеронаутике и астрономије.

Републички завод за заштиту споменика културе, који би се преселио из Београда у Краљево, обзиром на значај и место, о чему је већ било речи.

Универзитетски град, где би се образовали и развијали између осталог и многи културни кадрови потребни овом подручју, би био у Жичи.

Народна духовна академија, такође у Жичи, би истраживала и неговала духовне вредности старе Србије.

Музеј средњовековне Србије, са седиштем у Жичи, би имао поставку средњовековне Србије, почев од династије Немањина до Велике сеобе Срба.

Дом завичајаца света, у Жичи, би окупао све западно-поморавце, и пријатеље, који живе у другим деловима земље или у свету, са акцентом на размени културних и духовних искустава.

Министарство културе, са седиштем у Матарушкој Бањи, би могао бити резултат нове политике равномерног развоја Србије, и развијања културне наградње на темељима изворне српске духовности.

Зграда балета и опере, је институција од изузетног значаја за Западно Поморавље, са седиштем у Матарушкој Бањи. Свака земља, ако јој је стало до себе, тежи да створи и омасови разне културно-музичке форме које ће развијати музичку културу грађана. То се свакако не односи на

негирање свог националног фолклорног идентитета, већ на његово имплементирање у више форме културно-музичког испољавања. Балет и опера су стога више него неопходна институција културе која ће бити гарант новог музички образованог човека и Србије и подручја.

Културни центар подручја, једна мултикултурна и мултимедијална институција, и мост сарадње са другим центрима Србије и света, би био у Подунавцима.

Велики цветни парк са фонтанама, у истом месту, развијаће љубав према лепоти природе и култу сређене околине.

Дом свих Срба света, у Врњачкој Бањи, културно-национална институција са приказом историјата миграције Срба и правцима њихових кретања. Опис места у којима се Срби у свету налазе, њихов број и друге значајне карактеристике. Он би био седиште свих Срба света и њихова веза са завичајем и међусобно. Као центар координације, ова институција би играла и стратешку улогу у очувању српства у дијаспори, али и очувању њиховог културног идентитета.

Музеј бања и термалних вода Србије, би био исто у Врњачкој Бањи, месту највеће бање и туристичке дестинације Србије. Ту би се приказао историјат бања, локације и опште карактеристике, досадашњи доприноси у развоју бања, хемијски састав вода бања, перспективност бања итд. Библиотека подручја, са великом колекцијом књига, стручном и научном литературом и другим часописима, би био у Трстенику.

Кабаре, у Трстенику, би развијао нови музичко-сценски и културни вид изражаја уметника.

Археолошки музеј, у коме би се чували остаци са археолошких налазишта овог подручја, би био у истом месту.

Музеј привреде подручја, са седиштем у Стопану. Обзиром на значај привреде, резултате и перспективе будућег развоја, привреда подручја заслужује да има свој музеј. Поред сталних музејских поставки у оквиру сваке производне фирме, ово би било место где би се еволуирала историја развоја привреде овог подручја и на тај начин то би био својеврстан културно-едукативни центар. Ту би се остваривале и текуће промоције текућих привредних достигнућа. Центар је значајан јер би развијао свест људи о привредним достигнућима ових крајева, стварао им самопоштовање према ономе што је до сада урађено, стварао жељу да се сви грађани активно укључе и дају свој допринос у даљем прогресу ових крајева. Данас веома мало људи зна шта све од привредних потенцијала подручје има и где се шта налази.

Зграда комедије, би била у Крушевцу, јер је овај град дао народу много глумаца "лаког" жанра, а од њих је свакако најпознатији Чкаља.

Њему, али наравно и свим другима у част, била би посвећена ова институција.

Упоредо са изградњом и развојем квалитетних културних простора, треба ићи на стварање малих културних амбијената као што су кафе-театри или кафе-биоскопи. Исто је и са оснивањем разних уметничких школа, школа културе разних садржаја и културних опредељења и усмерења. У том смислу велики значај могу да одиграју афирмисани људи из културе који су стекли искуство и славу и који могу бити значајни поспошци стварања разних културних кадрова или програма из различитих жанрова.

Тако би се створиле идеалне претпоставке не само за излазак подручја из културне запустелости и провинцијалности, већ за његово значајније укључивање у културне токове Србије, Европе и света.

Зато је веома значајно да се све културне институције које до сада постоје на подручју убудуће максимално повежу и као такве створе један заједнички организам који ће дефинисати будућу стратегију развоја културе подручју, координирати рад постојећих културних институција, постављати нове културне вредности, потискујући онакост "кафанске" културе, као и успостављати везе са другим деловима Србије и светом на културном плану, а уз све то активно и масовно укључивати широки аудиторијум подручја (и не само подручја). Уместо "човека кафане" треба створити "човека културе", уместо културне провинције, треба створити културну метрополу Србије и Европе!

СРЕДСТВА ЈАВНОГ ИНФОРМИСАЊА

Средства јавног информисања, као пап "прозор у свет" и напу свест би требало да објективним приказивањем стања у земљи и свету стварају услове за слободан проток мисли и идеја, тежећи свестранијем развоју човекове личности, богатству његовог духа и ширини његових видика.

Нажалост, и код нас и свету, а поготово у земљама тоталитарних режима, средства јавног информисања су била углавном, оружје одређене политике, која креирају друштвени живот, стварају жељено јавно мњење, своје јунаке и своје жртве, славне и неславне, покрећу теме које одговарају адекватној текућој политици, и тако даље.

Ми смо имали у доскорапшем развоју само медије једне партије, само један извор информација, само један "прозор у свет". То су били државни медији који су пропагирани одређену идеју, идеолошки обојену

политику и који су, углавном као такви, имали субјективан став по многим питањима (проблем политизације медија).

Међутим, ако оставимо политику по страни, посебно је интересантна концентрација медија у једном граду, практично тамо где је и власт. Све врсте националних медија, и новине и радио и телевизија, сва њихова издања и емитавања, читава, чујна и видљива у целој земљи, долазили су из једног центра (проблем просторне централизације медија). Иако им је држава доделила улогу медија свих градова Србије, након их је финансијала читава земља, они се никада нису ослободили своје локалне зависности, тако да су увек остали првенствено медији једног града (проблем бюрократизације медија). Можда су ТВ емисије "Београдски програм" са једне стране и "Србија данас", са друге стране, прави пример односа београдских медија према читавој земљи. "Београдски програм" се емитује на националној телевизији три сата сваког дана, и обрађује локалне теме, дешава се општина града Београда. "Србија данас" са једном сатом дневног програма треба да прикаже све о осталим градовима Србије!

Свакако да је "Београдски програм" потребан, али ако је то локална емисија, чему онда чујност и гледаност на целој територији Србије. Заправо сваки гледалац у Србији мора да зна о комуналним проблемима Београда. Ако је "Србија данас" мозаик емисија о свим крајевима Србије, онда би логично било било да и Београд буде део те емисије, а не овако раздвојен као што јесте. Своју локалну хронiku треба да приказује на локалном ТВ каналу.

Са друге стране, цела Србија је прихватила ове београдске медије као своје, а своје је задржала на истом локалном нивоу, не дајући им право ни могућност развоја и чујности у другим деловима Србије, а тиме ни могућност испољавања свога начина мишљења. Тако многе идеје, многе лепе мисли, али и многе критике на рачун Београда нису могле да продру у јавност ове земље, уколико то цензура београдских медија није прихватала (а углавном није), али су зато најобичнији предлози, који су долазили из Београда и били локалног карактера, имали велику пажњу и публицитет у истим медијима.

Уствари, нико нема ништа против тога што свако воли, жели и потенцира своју средину преко медија, али је само неправда и нелогичност у томе што друге средине немају утицајне и јаке медије, нити могу то исто да раде што Београд ради. Само у томе је суштина и проблем. Да је систем развоја медија другачије постављен, да многи други градови имају своје утицајне медије, ово питање се никад не би ни постављало, јер би, вероватно, тада и организација живота другачије функционисала у овој земљи. Оваква концентрација медија, бюрократизација истих, форсирање

локалних тема и популаризација искључиво свога града, произvela је лажну илузију главног града "који обећава", што је имало несатгледаве последице у великим демографским кретањима, у жељи да се та илузија достигне. Са друге стране, ови медији су били једино средство промоције и афирмације многих професија. Многи су морали бити тамо где су медији, да би били виђени, слушани, гледани и читани.

Срећом, времена се мењају, долази приватни сектор, ствара се демократска клима. Почеле су да раде приватне радио станице, приватне телевизије и да се издају приватне новине (мада и ту постоји опасност централизације и политизације). Сада смо јавно у могућности да чујемо другачија мишљења, другачије ставове, али и да видимо да Србија није само Београд. Србија доживљава једну малу ренесансу. До јуче непознаница почиње да нам бива мало ближа. Почнемо да откривамо неке крајеве, њене градове, њене планине, реке, језера, видимо способне људе који ту живе, раде, а који до сад нису могли да се чују. Једном речју, велики потенцијал и људски и природни био је сакривен од јавности (било свесно или несвесно), а сада се он отворио, и показао нам да, осим главног града ми имамо много лепших места и способнијих људи који живе свугде по Србији.

Ако се вратимо на подручје Западног Поморавља и погледамо каква је ситуација била у погледу средстава јавног информисања, односно медија у протеклом периоду, видећемо да су искључиво постојале државне (локалне) радио и новинске куће. Оне су "покривале" локалне теме, служиле локалној политичкој бюрократији и биле нека врста "политичке школе" са наглашеном идеолошком функцијом. У пратећем садржају углавном је преовлађивала народна музика преко разних емисија типа "поздрав и жеље", као и нешто мало озбиљнијих садржаја (чланака) везаних за комуналне и сличне проблеме. Све у свему, то су биле врло мале, скромне куће, са малим техничким могућностима, често неадекватним кадром, кратког временског трајања и углавном локалне чујности (односно, малог тиража). Те куће су требале да задовоље локалне форме, а све остало је било базирано и ослањало се на постојеће "велике" државне медије!

Касније се појављују телевизијски студији, пре свега као дописничтва "велике" телевизије, који су требали да омогуће да се одређене актуелности из локалних средина лакше и директније презентирају јавности. Нека од њих су временом прерасла у мале локалне телевизијске центре, који су почели да емитују локални програм, пратећи не само области текућих локалних политичких збивања већ и актуелне проблеме живота, као и емитујући разне емисије забавног садржаја. Међутим, значајне новине дешавају се са почетком приватизације, кад на сцену ступају и приватне

радио, телевизијске и новинске куће. Тиме се ствара конкурентност, ствара већа лезеза разних садржаја али и разних интереса. Међутим, о свим овим медијима још увек не може да се говори у неком значајнијем смислу, јер су они више аматерски него професионални, веома малих и финансијских и техничких могућности и без неке разрађеније концепције програма, а тиме и без већег утицаја на шире јавно мњење. Но, свакако је значајно њихово постојање и даљни развој.

Имајући постојећу ситуацију у виду, даљи развој средстава јавног информисања подручја, по "визији" би се састојао у следећем: прво треба помагати и иницирати стварање и развој свих врста медија локалног карактера у свим местима подручја. Затим треба омогућити да сви градови подручја могу да виде, чују или прочитају све значајније локалне медије који се емитују или издају на територији читавог подручја. Значи телевизија из Чачка би требала да се види и у Крушевцу, новине које се издају у Крушевцу да се читају и у Горњем Милановцу, те да се на тај начин широка јавност упознаје са свим проблемима и догађајима који се дешавају у свим градовима подручја (тиме би се на неки начин успоставила прва фаза интеграционог повезивања градова подручја преко медија).

У том смислу, значајно је да се помогне и другим подручјима, односно, другим радио, телевизијским или новинским кућама да буду присутне (колико то техничке могућности дозвољавају) у подручју, било да су оне из Јагодине, Ужица, Нипа. Свакако је значајно указати и на потребу присуства појединих медија у подручју, а којима држава још увек то не дозвољава. Пре свега, данас се то односи још само на "Студио Б", који има један другачији начин размишљања од "велике" телевизије. Зашто њима држава не дозвољава да буду присутни у овим подручјима? Да ли јавност Шумадије и Западног Поморавља још увек треба да игра улогу коју јој је држава раније дала, тј. добар и послушан извршилац београдских политичких жеља! Треба се изборити да и "Студио Б", и сви други сутра, и опозиционе, и позиционе медијске куће, које желе, буду присутне у овом подручју. Са друге стране, ствар је њихове техничке и финансијске снаге, квалитета, њихових медијских садржаја, слуха за жеље и потреба грађана подручја, да ли ће оне успети или неће, да ли ће бити гледане, слушане, читане или неће. Суштина је омогућити свима да буду присутни у подручју, да сви могу да кажу оно што желе и мисле, а јавно мњење ће само проценити шта је оно што му треба или што му не треба.

Једно од битних питања је свакако значајније укључивање подручја у јавни живот Србије. До сада, као што знамо, то је било врло мало могуће, углавном преко телевизијских дописника. Међутим, једно шире, свестраније

анализирање проблема и потреба подручја, свих њених градова, и њихова презентација у оквиру целе Србије, није се могла остварити.

С тим у вези, требало би за почетак прићи "великој" телевизији, и на основу примера који, рецимо даје "Београдски програм", тражити исти термин за западно поморавску хронику. Тиме би се омогућило да текућа питања и идеје подручја буду презентирани преко "великих" медија (који су видљиви и чујни у целој земљи), како свим грађанима подручја, тако и свим грађанима Србије. Такође би требало тражити стално емитовање специјалних емисија забавног или репортажног карактера које су у функцији промовисања подручја, а које иду за целу Србију, односно, преко сателита за свет. На тај начин би подручје Западног Поморавља донекле било у равноправном положају са другим подручјима у медијској презентацији, а тиме би се учинило и један велики корак за његову будућу велику афирмацију и развој.

У следећој фази, подручје Западног Поморавља би се оспособило за стварање свог средства јавног информисања, намењеног пре свега житељима подручја, а касније и целој Србији, односно свету. Та медијска кућа би играла велику улогу у медијском повезивању свих градова подручја, у промоцији реализације визије његовог развоја, али и у решавању многих других питања која буду интересантна. Такође, то је медиј, који треба да препоси ставове и мишљења јавног мњења подручја.

Као оснивачи ове медијске куће, која би била састављена из два дела: радио-телевизије и новинско-издавачке куће, могли би се јављати разни субјекти. Пре свега, то би могле бити локалне "државне" телевизије и радија (које су у међувремену већ извршиле одређене организационе промене, и прилагодиле се новим условима и захтевима тржишта), односно локалне новинско-издавачке куће. Досадашња подела, односно постојање 6-7 оваквих медијских кућа и новинских агенција, односно у сваком граду по једна, није дала адекватне резултате, нити је задовољавала шире потребе осим самог општинског подручја. Њиховом интеграцијом, могло би се створити једно медијско тело са много јачом и бољом техничком структуром и добром екипом професионалних кадрова, способних за улазак у конкуренцију са другим медијским кућама подручја и Србије. Такође, као оснивачи могу да се појаве и разни други субјекти, било приватног, мешовитог или државног власништва, који за то буду имали интереса. Додуше ми већ данас имамо примере појединих фирми из подручја које су оснивачи ТВ "Политика" и који се налазе у управном одбору те куће. Било би логичније, а вероватно за њих интересантије и корисније да су се заједно са још неким субјектима удружили и створили јаку медијску кућу Западног Поморавља, а тиме свестраније и директније били укључена у

остваривање својих интереса. У крајњем случају, који ће субјекти бити оснивачи, није толико ни битно, основно није битна њихова својинска структура, битно је да постоји добар заједнички интерес и одговарајући концепт који ће бити у функцији читавог подручја. На тај начин би западно-поморавски медиј стао раме уз раме са другим великим медијским кућама и тиме елиминисао досадашњу медијску изолованост и зависност од других, односно постао значајан и респективан медиј који се чита, гледа и слуша у целој Србији.

Ковачно подручје треба да се ангажује у реорганизацији постојеће мреже РТС-а. Наиме, Радио-телевизија Србије је један велики систем, који запошљава негде око 7.000 људи, (чуvena светска ТВ компанија СНН запошљава само 2.000 људи, а знамо какав је њен значај и утицај у свету) Тако велики и тром систем, у данашњим приликама не игра адекватну улогу коју би требало, тако да је пожељно извршити његову темељну реорганизацију.

У том циљу, а имајући у виду нову просторну шему равномерног развоја РТС-а, односно стварање три РТВ центра уже Србије, у Београду, Крагујевцу и Нишу, Западно Поморавље би требало да се ангажује да овај процес што пре започне, и да од постојећег три државна телевизијска и радио канала, један припадне Крагујевцу. Значај подручја у том смислу је велики, јер оно и у будућој просторној шеми развоја Србије, као и у медијској шеми РТС-а, припада Крагујевцу, заједно са другим подручјима, тако да ће на тај начин моћи да остварује део својих жеља и својих интереса на националном нивоу. Практично, реализацијом ове идеје, уместо три РТС канала из једног града, имали би смо један национални радио-телевизијски канал који би ишао из РТВ Крагујевца (а који би покривао крагујевачку интересну зону - будући макро регион Крагујевац и Ужице, уз размишљање о мањем РТВ центру у Ужичама), други из Ниша (и покривао нишки зону т.ј. нишки макро регион), а трећи би остао у Београду и радио као и до сада (Београдски макро регион). Њима би се придружиле и постојеће медијске куће у Новом Саду и Приштини, које тај посао већ раде на својим теренима, с тим што би се и њима омогућила чујност и гледаност на територији целе Србије. Тако би смо створили пет националних РТВ-центара у оквиру јединственог РТС-а, и на најбољи начин постигли равномерност информисања и права на информисање свих делова Србије.

Реализација ове идеје је врло значајна, како са аспекта децентрализације и децентрализације РТС-а (уз најмање трошкове и кратак рок остваривања), тако и са демографског и општег развојног аспекта. Многи профили који зависе од медија на тај начин би остали у својим срединама, јер би ту могли да афирмишу своје идеје, своје интересе. Сви би

били сигурни да ће оно што кажу и покажу бити чујно и гледано у целој Србији, односно, преко сателита, и у целом свету.

С друге стране, тако организоване медијске куће би биле много флексибилније и ефикасније у третирању разних проблема и садржаја, односно конкурентније у односу на друге куће. Постојећа ТВ дописништва би била у функцији свих ових медијских кућа.

ЗДРАВСТВО

Здравство у Србији је имало релативно добар развојни пут, имајући у виду велики број здравствених установа "нижег ранга" које су, углавном, добро технички опремљене, али су чипсени и велики напретци у развоју клиничких центара и других здравствених установа и образовних институција. Међутим, посебно интригира велика просторна неусклађеност у развоју ових установа, пре свега високог и врхунског здравства, јер је доминантно место и даље припадало, Београду. Није се нишло на пар центара једнаког значаја и развоја, распоређених у разним крајевима Србије, који би допринели већем нивоу здравствене заштите укупног становништва, већ се, углавном полазило од једног центра, и на основу тога се дефинисала глобална здравствена политика.

То је донекле разумљиво, ако се зна да се водила политика на нивоу целе тадашње земље, односно Југославије, где се углавном поштовао принцип равномерног развоја републичких здравствених центара. Међутим, друго је питање што Србија није водила довољно мудру здравствену политику на нивоу своје републике, односно што није балансирала развој, пре свега "врхунског" здравства у свим својим деловима. Тако је рецимо, Војна медицинска академија постојала у свим бившим главним градовима, али у Србији, рецимо, нико није рекао да нам не треба једна таква велика установа у једном граду, већ више мањих у разним местима.

Такав просторни развој "врхунског" здравства је стварао низ проблема, а пре свега незадовољство стручњака који су били ван тог центра, а који су осећали да их "гуши" такав концепт развоја здравства, верујући у своје, често пута само у иностранству доказане вредности, које је "врх" игнорисао.

Тако долазимо до проблема миграције дела стручњака, који одлазе или у Београд или у иностранство, и фактички тиме остављају остали део Србије за здравством "нижег ранга".

У новије време се траже решења у смислу побољшања услова посебно високог здравства и у другим крајевима, али постоје одређене павике које су врло јаке, и које се тешко мењају. Тако је, рецимо, влада Србије предложила већу повезаност здравства Ужица са крагујевачким клиничким центром, али је ужичко здравство тај предлог одбило, под изговором да је веома везано за Београд, и жели да и даље такав однос остане!

ТАБЕЛА 1: ЛЕКАРИ, ЗУБНИ ЛЕКАРИ И ДИПЛОМИРАНИ
ФАРМАЦЕУТИ У ЗДРАВСТВЕНОЈ СЛУЖБИ '90

НАЗИВ	Број радника здравствене и социјалне заштите	Укупно лекара (и зубних лекари)	Опште медицинске и специјалистичке	За борбу против туберкулозе	За здравствену заштиту жеца	За здравствену заштиту предшколске деце	За здравствену заштиту школске деце и омладине	За заштиту и лечење зуба	Дипломирани фармацеути	Број становника по једног лекара
Александровић	248	45	9	1	2	2	2	12	5	692
Брус	208	30	10	1	2	2	2	7	3	752
Врњачка Бања	664	98	14	3	3	2	2	5	15	263
Милановац	760	124	27	2	2	9	3	25	18	408
Краљево	2.405	350	68	3	7	16	5	74	44	368
Крушевац	2.905	428	76	5	8	16	14	67	49	322
Трстеник	612	107	32	3	4	10	4	27	12	512
Чачак	2.084	302	55	3	8	14	5	62	38	388
ЗАПО	9.886	1.490	295	18	36	71	42	283	188	461
Београд	48.965	6.862	1.474	51	143	225	184	1.152	904	235
Србија без АП	116.331	17.365	3.845	190	423	712	503	3.054	1.858	340
Србија	167.543	24.668	5.611	288	581	1.048	687	4.340	2.495	402

ТАБЕЛА 2: ПРОЦЕНАТ РЕГИЈСКОГ УЧЕШЋА ЛЕКАРА, ЗУБНИХ
ЛЕКАРА И ДИПЛОМИРАНИХ ФАРМАЦЕУТА У
ЗДРАВСТВЕНОЈ СЛУЖБИ 1990 УЖЕ СРБИЈЕ

НАЗИВ	ЗАПО	БЕОГРАД
Број радника социјалне и здравствене заштите	8,5	42,1
Укупно лекара (и зубних лекара)	8,6	39,5
Лекари опште и специјалистичке медицине	7,7	38,3
Лекари за борбу против туберкулозе	9,5	26,8
Лекари за здравствену заштиту жеца	8,5	33,8
Лекари за здравствену заштиту предшкол. деце	10,0	32,2
Лекари за здравствену заштиту школ. деце и омл.	8,4	36,1
Лекари за заштиту и лечење зуба	9,3	37,7
Дипломирани фармацеути	10,1	48,7

Из табела долазимо до података да подручје учествује са 8,5% у укупном броју радника здравствене и социјалне заштите "уже" Србије (Београд 42,1%), број лекара и зубних лекара, чини 8,6% (Београд 39,5%), број лекара опште медицине, специјалиста 7,7% (Београд 38,3%), број лекара у борби против туберкулозе 9,5% (Београд 26,8%), број лекара за здравствену заштиту жеца 8,5% (Београд 33,8%), број лекара за здравствену заштиту предшколске деце 10% (Београд 32,2%), број лекара за заштиту

школске деце и омладине 8,4% (Београд 36,1%), број лекара за заштиту и лечење зуба 9,3% (Београд 37,7%) и број дипломираних фармацеута 10,1% (Београд 48,7%) у односу на укупан број исте категорије "уже" Србије.

Такође је интересантан податак о броју становника на једног лекара. У подручју просечан однос је 461:1 (што је испод просека и "уже" Србије, 340, и Србије са А.П. 402), а у Београду 235 становника на једног лекара. Тако недовољној ситуацији треба додати податак да је подручје доста демографски "развучено" (тј. не постоји велика концентрација становништва као што је у Београду), односно да се територијално простира на већој површини.

Ако дате показатеље здравства применимо по градовима унутар Западно-поморавског подручја, добијамо следећу ситуацију: најповољнији однос броја становника на 1 лекара има Врњачка Бања (263), што је сасвим у складу са њеном здравствено-рекреативном функцијом. Крушевац (322), Краљево (360), Чачак (380) и Горњи Милановац (401) су такође изнад просека подручја, а код Трстеника, Александровца и Бруса тај однос је неповољнији. Једино В. Бања и Крушевац су изнад просека "уже" Србије.

Крушевац има највеће учешће у следећем: број радника здравствене и социјалне заштите подручја (2.905), тј. 29,4%, број лекара (и зубних лекара), 428 тј. 28,7%, број лекара опште медицине и специјалиста (76) тј. 25,8%, број лекара за борбу против туберкулозе (5) тј. 27,8%, број лекара за здравствену заштиту школске деце и омладине (14) тј. 33,3% и број дипломираних фармацеута 49 тј. 26,1%

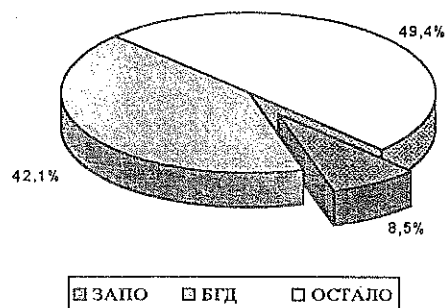
Крушевац такође има, заједно са Чачком, највеће учешће у броју лекара за здравствену заштиту жеца (8) тј. 22,2% (Чачак исти %) и у броју лекара за здравствену заштиту предшколске деце (16) тј. 22,5% (као и Чачак). Краљево је прво у броју лекара за заштиту и лечење зуба 74 тј. 26,1%.

Визија развоја западно поморавског подручја се бави пре свега просторним аспектом здравства, са акцентом на интеграционе процесе. Координацијом постојећих институција здравства градова и њиховом интеграцијом, као и сарадњом са здравством Ужица и Крагујевца, треба створити све видове и пилот здравствене заштите подручја (наравно, у неким случајевима би се користиле услуге других центара, пре свега Београда, Сремске Каменице, итд).

По визији, потребно је изградити савремени Здравствено клинички центар (нешто као мини ВМА). Тај центар би развио добар део медицинских третмана који за сада недостају, и био би главни носилац "врхунског" здравства Западно Поморавског подручја (евентуално и Крагујевца и Ужица). Применом нових светских достигнућа у разним областима медицине,

центар би створио изузетне услове за усавршавање, развој и афирмацију великом броју врхунских кадрова, који би тако одустали од миграције, а грађанству обезбедили квалитетан и висок ниво здравствене заштите.

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У БРОЈУ РАДНИКА ЗДРАВСТВЕНЕ И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ УЖЕ СРБИЈЕ

Овај центар би уједино био координатор рада свих постојећих здравствено-клиничких установа подручја, које би међусобно веома тесно сарађивале, и убудуће се специјализовале у одређеним областима медицине.

Развој центра је од изузетног значаја за постојеће и будуће бањске локалитете. Наиме као будуће велико бањско рекреативно и туристичко место Европе, подручје мора да има врхунско здравство примерено захтевима развијеног света.

Локација центра је предвиђена на потесу Бање Трелче. Поплутујући постојеће здравствене центре Крушевца, Краљева, Матарушке и Овчар Бање, а поготову Врњачке Бање, и њихов досадашњи степен развоја, ова локација би поред повољног саобраћајног положаја, допринела бржој и квалитетнијој афирмацији Бање Трелче.

У близини центра, обзиром на велике едукативне и практичне могућности које би биле на располагању, предвиђено је оснивање медицинске академије са већим бројем факултета (медицински, фармацеутски, стоматолошки, итд.). То је изузетно значајно с обзиром на велики бањски потенцијал и нересективност развоја здравственог туризма овог подручја, које ће у перспективи имати потребе за бројним медицинским кадром разних специјалности.

СПОРТ У ЗАПО

Од детињства до старости, или како се то популарно каже од 7 до 77 година, спорт кроз своје разне дисциплине ствара, развија или одржава физичку културу популације, која резултира у великој физичкој кондицији, психичкој стабилности, такмичарском духу, коректности понашања (и у победи и у поразу), итд. Тако изграђен спортски организам нације је гарант успешног пошења појединца и целог колективитета са свим проблемима, изазовима и тежкоћама које живот сам по себи носи.

У оквиру глобалне концепције развоја западно-поморавског подручја, спорт има своје изузетне вредности и значај међу грађанством. Постоји традиција спорта, постоје спортска друштва, постоје разна такмичења, постоје спортски објекти, постоји и негује се љубав према спорту. Међутим нешто ипак недостаје, и не само у подручју.

Ако погледамо обичан свет Америке или неке развијене европске земље, видимо младе и здраве момке и девојке, али нам пре свега пада у очи виталност старих људи. Без сувишних килограма, беспрекорне линије према своме добу, витални и чилни људи (и жене, наравно) зраче енергијом и животношћу, и у својим позним годинама активно учествују у многим друштвеним обавезама њихових држава. Практикујући разне традиционалне и савремене начине одржавања физичке културе, можемо их видети у тренеркама и патикама како свакодневно пећају, трче, возе бицикле по улицама, парковима, плажама. Свакако да је такво стање резултат не само њихове воље и навике, створене још у раној младости, већ општег стања свести средина из којих потичу, које здрављу и спорту дају култно место. Активна улога државе, разних спортских друштава и медија у популаризацији масовног спорта даје добре и видљиве резултате, а све у функцији здраве и полетне нације.

Код нас масовног спорта нема (или га мало има). Држава, медији и јавно мњење спорт углавном доживљавају као такмичарски, клубски, и у повије време професионални спорт. Под паролом аматеризма, велика средства се издвајају за талентоване појединце, клубове и репрезентацију, више због политичког маркетинга у земљи и свету него због самог значаја спорта за друштво.

Ако нема масовности, ако се аматеризам плаћа (без обзира на суму), онда то није ништа друго него професионализам. Значи, ми смо

имали (и имамо) професионални спорт и у њега улажемо, а не масовни или "тотални" спорт нације. Зато нам је популација, пошто нема култу масовног спорта, већ са неким зрелим годинама слабо активна, кондиционо ослабљена и здравствено угрожена.

Тачно је да и професионални и аматерски спорт треба да постоје као и свугде. Први као професионално опредељење од чега се живи, други као друштвена потреба за здравом и психички способном пацијом. Међутим те две ствари треба раздвојити. Сви они који добијају паре за свој рад у спорту, су професионалци, без обзира на степен професионализације и висину зараде. То је бар свима јасно. Они живе од својих резултата, од рекламе, спонзора и од свих оних који имају интереса да у њих улажу. Држава ту има мало шта да тражи. Њено место је у стварању услова за развој масовног спорта, спорта који физички мобилише целу пацију од детета до старца, спорта који активира младог човека у правцу позитивног и правилног развоја његове личности, који ће, када биолошке функције почну да слабе, знати, на основу свести усађеној у његовој глави о култу спорта, поставити и у старијим данима да одржава физичку стабилност своје личности, и бити крепак, виталан и користан и себи и другима у тим годинама.

Са друге стране, досадашњи развој нашег типа аматерског спорта, углавном пажљост, игран потезима политике, имао је тенденцију бюократизације спорта. Тако су два наша највећа ривалска "политичка" клуба створена у Београду, и два наша највећа стадиона, скоро један поред другог (вероватно јединствено у свету) изграђена опет у Београду, затим скоро све важне домаће и готово све међународне спортске манифестације су опет у истом граду, итд. Србија је, као и у свему осталом, била вероватно "регрутни-спортски центар", без и мало жеље да се и ту, у бази нешто значајније дешава. Оваква политика развоја спорта се данас, у време санкција, итекако поражавајуће одражава на све нас, а резултира у сваконедељним дербијима два највећа клуба, јер немају са ким другим да играју.

Спорт у ЗАПО је "пливао" у таквим водама, углавном водећи локалну споретку политику, с обзиром на значај и место које је у ширим оквирима имао. Свакако да је било (и има) клубова који су постизали значајније резултате (да не говоримо о појединцима који су доживели светску спортску афирмацију, али су они пре или касније одлазили), али дугорочно нема (или готово да нема) неког клуба који се толико афирмисао код нас (на ни у свету), и који је ту славу дуго одржао, односно који је на неки начин постао заштитни знак подручја.

Свакако да таквом стању, поред низа фактора пре свега субјективне, али и објективне природе, доприноси расцепканост спорта подручја на више клубова, удружења и слично. Таква локализација спорта не може да да неке видније дугорочне резултате, али није ни у функцији значајнијег развоја врхунског професионалног спорта у подручју, да не говоримо (у таквој организационој шеми) о могућностима организовања неке значајније међународне спортске манифестације.

Имајући у виду постојеће стање, постојеће клубове, друштва, удружења, али и општу спортску ситуацију подручја, визија развоја спорта у ЗАПО предлаже јасно дефинисање појма спорта у подручју, његов значај као и даљне правце развоја. У том контексту спорт би се јасно разграничио на масовни и професионални спорт. И један и други треба да егзистирају и да се узајамно допуњују. Разлика је, као што се већ чуло, у томе да први афирмира, финансира и сировод држава преко спортских клубова, удружења, савеза и сл., а други је тржишног карактера. Масовни спорт треба да обухвати највећи број популације подручја, без обзира на старосну, полну или образовно материјалну структуру учесника. Циљ је развијати култ спорта и његов значај за психофизички развој и одржавање стабилности човекове личности.

Сама организација овог вида спорта се обавља преко разних спортских друштава у којима су квалификовани организатори једино професионално тело. Држава финансира и доноси планове активности, а преко јавних медија популаризује и мобилише што већу популацију. У почетној фази би друштва деловала на локалном нивоу са разгранатом мрежом спортских дисциплина, а касније би се на нивоу подручја формирала јединствена организација масовног спорта, која би постојећа спортска друштва специјализовала за поједине спортске дисциплине. Тако би се сви корисници подручја (посебно омладина), с обзиром на лепезу спортских активности (а која би се стално проширивала праћењем светских кретања у спорту), опредељивали за ону активност која им највише одговара.

Реализација ове идеје, тј. масовног спорта, у специјализованим спортским друштвима подручја, је незамислива без добре организације јавног превоза, који би ефикасно, често и јефтино омогућавао промет путника на целој територији. Специјализована спортска друштва имају ту предност да пружају максимално усредсређивање на одређене спортске дисциплине, и да на једном месту пружају увид о способностима свих корисника датих дисциплина, како би се пратио њихов развој, запажали и издвајали најталентованији (што је и од значаја за професионалне спортске организације).

Професионални спорт са друге стране, обухвата спортисте који желе да се баве спортом као професијом, и углавном су то бивши најталентованији представници специјализованих спортских удружења подручја, али и спортисти доведени са стране. Развојем разних врста и квалитета професионалних спортских школа, удружења и лига, финансираних парам интереса, ствара се и стварно тржиште спорта и примењују његови принципи, тако да се рупе многи паравани личног интереса преко аматеризма, спортских аматерских савеза, и слично.

Професионализам је за подручје значајан јер може да укине наметнуту спортску провинцијализацију овог дела Србије, односно да спречи одлив талентованих спортиста, или да створи јаке професионалне клубове у разним дисциплинама, али и да уведе или омогући развој свих нових спортова (или оних којих ту још нема), односно да отвори врата разним спортским манифестацијама домаћег и међународног карактера.

Држава преко спортских друштава може да подржи формирање нових клубова, изградњу нових спортских објеката, увођење нових спортова, организацију разних такмичења, али и да спречи монополизацију професионалног спорта само у једном клубу или једном граду.

Мада ће тржиште, углавном, доста ствари дефинисати, могао би бити интересантан предлог да се постојећи клубови из разних спортских дисциплина (нпр. "Борац", "Слога", "Напредак", итд.) интегришу формирајући јако удружење клубова, т.ј. по један клуб у разним дисциплинама на пивов подручја, и тако створе квалитетне екипе и техничке услове за најбоље резултате у професионалном спорту (нпр. удруживање најбољих фудбалера клубова из Чачка, Краљева, Крушевца у јединствен фудбалски клуб "Западно Поморавље").

У функцији развоја масовног, али и професионалног спорта, а обзиром на посебне техничке захтеве које одређени спортови траже (рецимо хокеј на леду, итд.) потребно је изградити нове спортске хале за нове спортове или нове хале са повећаним капацитетом за најатрактивније спортове. Оне би се градиле према интересима и масовног и професионалног спорта, и биле би (по визији) лоциране дуж "кичме" подручја, т.ј. од Горњег Милановца до Крушевца, тако да их активно може користити целокупно становништво.

Овде је такође значајно указати на пар спортских објеката који постоје, али који се готово мало или нимало користе, а у чије активирање би требало да се укључи цело подручје:

Аутодром "Берановац", који је данас најквалитетнија ауто-мото писта у Србији, и коју обавезно треба искористити за врхунска међународна

ауто-мото такмичења. Реконструкција и проширење писте, као и изградња њене инфраструктуре, треба већ сада да почне (било домаћим или страним инвестицијама), а обзиром да је иста власништво војске, такође треба и са њима наћи заједнички интерес (јер и војска може делимично доходовно да послује, наравно ако то не угрожава њене основне функције). Овај објекат је изузетно значајан, јер ауто спорт, посебно формула 1 има велики публицитет у свету, те би његовим организовањем створили не само велики спортски већ и изузетни маркетиншки, туристички и економски поен за подручје и целу земљу.

Хиподром у Прељини, обзиром на све већу популаризацију коњачког спорта у нас, а имајући у виду постојећу традицију, треба модернизовати, изградити пратеће објекте, и укључити га интензивно у домаћа такмичења (а касније и међународна).

Спортски аеродроми у Краљеву, Трстенику и Крушевцу, као и ауто-рели стаза на Гочу, односно мотокрос стаза у Горњем Милановцу, су добар основ за развој домаћих и међународних ауто-мото и аеро такмичења.

Језеро у Међувршју је идеално за спортове на води (скијање на води, ски-џет, веслање, итд.)

Конечно, ако је циљ са једне стране масовност спорта преко разних спортских дисциплина, и професионалност са друге стране, али исто тако и разбијање наметнуте спортске провинцијалности, непостоје разлози зашто се и подручје не би могло већ укључити као кандидат за организовање Олимпијских игара (летњих или зимских). Ко то право даје Београду, а не даје и другима! Западно Поморавље има исто толико и жељу и потребу да се спортски развија, као и сви остали. У том контексту је од значаја формирање спортско-манифестационог одбора, који би био иницијатор и организатор великог броја домаћих и међународних спортских манифестација.

Спортски објекти у подручју које треба изградити или модернизовати (за потребе свих градова ЗАПО): мотокрос стаза у Г.Милановцу, хала за зимске спортове и отворени спортски терени у Брђанима, спортски аеродром у Прељини, спортска марина у Овчар Бањи, хала за спортове на води и отворени спортски терени у Мрчајевцима, хала за кошарку и рукомет и отворени спортски терени у Грдици, спортски аеродром у Краљеву, голф игралиште у Матарупској Бањи, аутодром у Берановцу, фудбалски стадион у Подунавцима, брдска ауто-рели стаза Врњачка Бања, Гоч, Брус, хала за тенис и одбојку и отворени спортски

терени у Трстенику, спортски аеродром у Трстенику, спортски аеродром у Крушевцу, атлетски стадион и отворени спортски терени у Крушевцу.

Поред наведених објеката који би се изградили или модернизовали, и били у функцији свих места подручја, треба рачунати и на већ постојеће, а који су у функцији, као што су ски стазе на Руднику, Гочу и Јастребцу, постојећи спортски објекти отвореног и затвореног типа по градовима (фудбалски, кошаркашки, рукометни, тениски, и други терени).

Нови спортски објекти ће бити тако лоширани дуж целе трасе долине Западног Поморавља, да у релативно истим односима буду заступљени у свим општинама у бројчаном смислу, водећи рачуна о њиховој приближној удаљености, али и различитој функцији, односно о врсти (намени) објеката по локацијама, зависно од већ постојећих (нпр. Чачак има велику кошаркашку халу, тако да је нелогично да у околини буде нова, већ доста даље, али рецимо нема традицију зимских спортова, хокеја и сл, те ће у чачанском и горњемилановачком окружењу бити изграђена хала за зимске спортове и тиме популарисана ова врста спорта, како за Чачане и Милановчане тако и за све остале из подручја). Значи нови објекти ће се градити дуж целе трасе подручја, али сваки од њих може имати само једну главну намену, и служиће свим грађанима подручја.

Разне врсте спортских дисциплина које већ постоје или би се развиле у подручју: аутомото спорт и бициклизам (мото трке и мото крос, картинг, ауто трке, бициклизам), зимски спортови (скијање, санкање, боб, клизање), спортови на води (пливање, ватерполо, скијање на води, кајак, веслање, ски-дет спорт), аеро спортови (једриличарство, авио спорт, надобранство, параглајдинг), остали спортови (фудбал, кошарка, рукомет, одбојка, тенис, багминтон, голф и мини голф, атлетика, бокс, карате и остале борилачке вештине, коњички спорт).

Нека од спортских такмичења која се одмах могу организовати (поред већ постојећих): летња лига бициклизма и аутомото спорта на кружној стази Брановац, скијање на води и ски-дет куп у Међуврпљу, маратон Матарушка Бања - Жича - Врњачка Бања, бициклическа трка "Западно Поморавље" (Овчар Бања - Чачак - Слатина - Краљево - Витановац - Велика Дренова - Јасика - Крушевац - Трстеник - Врњци - Краљево - Мрчајевци - Прелина - Г.Милановац), међународна бициклическа трка "Центар" (Златибор - Ужице - Пожега/Пучани - Чачак - Слатина - Мрчајевци - Крагујевац - Јагодина - Ђурија - Параћин - Ђићевац/Варварин - Крушевац - Краљево - Прелина - Г.Милановац - Крагујевац).

САОБРАЋАЈ

Степен развијености привреде и демографске стабилности једне земље, условљен је у великој мери нивоом развијености саобраћаја. Ако би смо генерално упоредили саобраћајну ситуацију Србије у односу на друге, пре свега високо развијене земље Европе и света, могли би смо закључити да се она налази на веома ниском степену саобраћајне развијености.

Међутим, ако у таквим околностима сада највише усмеримо на поједине делове унутар Србије, видимо да постоји интензивирање развоја северних делова у односу на остале, тако да се практично и на овом плану ствара пемпловни јаз на релацији север-југ.

У том контексту Београд свакако заузима централно место као главни иницијатор саобраћајних разлика, односно дефинисања тзв "приоритета", а све у функцији "општег развоја Србије". Довољно је напоменути само пар примера у овом домену које су реализоване или се реализују у последњем периоду, највећим делом финансираних од стране државе, па да се види права слика тзв. "приоритета": изградња обилазнице око Београда, у дужини од око 40 км; ауто-пут Београд-Панчево; почетак ауто-пута ка Зрењанину; нови железнички чвор и метро; електрификација и модернизација железничких пруга Панчево-Београд, односно Ипшја-Батајница, као и наставак радова на полуауто-путу ка Суботици и припрема електрификације и модернизације овог правца у железничком саобраћају. То су приоритети, а све друго долази после!

Поштујући потребе Београда да развија себе и своје окружење, као и своју (али и Србије) везу са Европом преко севера земље, ипак морамо констатовати да се претерало у запостављању осталих делова. Ако се гради обилазни пут око Београда, а ибарска магистрала остаје већ дуже време сва искоришћена и у рупама, ако скоро ни једна раскрсница на отвореном путу Србије није осветљена, или ако има макар десет других пројеката који су важнији (директно или индиректно) од ове обилазнице, онда свакако нешто није у реду и треба мењати. Ако сви делови јужније од Београда (а поготово западна и југозападна Србија, као и Шумадија) чекају у реду да се дати приоритети остваре, а у међувремену још више саобраћајно и економски заостају, ако се њихов глас не чује од "буке" главног града, да ли то у овом случају значи да се иде свесно на саобраћајно, а потом и привредно опустошење великог дела Србије. Тачно је да је изграђен ауто-пут до Ниша, али по ономе како се ради, произилази да је овај потез урађен једино зато што је било страха од међународних организација да ће се

уколико се ова балканска трансферзала не модернизује, правац бити усмерен према Мађарској и Румунији.

Може се схватити потреба да се свако развија, може се схватити и значај наше неразвијености у односу на развијене земље, могу се схватити и београдске потребе, али и утицај при коришћењу власти ради остваривања својих приоритета, али не могу се схватити ставови свих тих делова Србије, што омогућавају свеспо да буду бачени у још већу, пре свега саобраћајну, али и укупну изолацију и подвојеност.

У том смислу дефинисане су саобраћајне потребе западно поморавског подручја. Али, што је много важније, брзина и истрајавање да се те потребе реализују, је један од приоритетних задатака, како се не би десило да подручје, а и цела Западна Србија буду бачени на споредни колосек, што на жалост већ, добрим делом и јесу.

Развој саобраћаја на подручју могао би се посматрати како са аспекта саобраћајних односа унутар самог подручја, односа са околним подручјима, тј са подручјима са којима се међусобно прожима, тако и односом на нивоу ширег дела или целе земље.

У првом и у другом случају ради се о интерном (локалном) и међумесном развоју саобраћаја, а у трећем случају о координацији развоја у склопу опште стратегије развоја саобраћаја на нивоу земље, али уз активно и равноправно учествовање подручја, поштујући и истичући своје право на подједнак развој, а не на заостајање.

ТАБЕЛА 1

НАЗИВ	Број путничких аутомобила у индивидуалном власништву на 1000 становника 1990.
Александровац	124
Брус	85
Врњачка Бања	168
Г.Милановац	141
Краљево	144
Крушевац	161
Трстеник	167
Чачак	161
Западно Поморавље	144
Београд	212
Србија без АП	148
Србија	129

Треба створити такву саобраћајну ситуацију, да се сва места у подручју могу повезати врло квалитетним и модерним саобраћајним комуникацијама разних врста, тако да се растојање међу њима сведе на временски минимум, а то значи да даљински размак између две најудаљеније тачке подручја, редимом Крушевца и Чачка, може да се временски савлада за 30-35 минута, што је управо у функцији али и предуслов повезивања овог подручја у интеграциону целину.

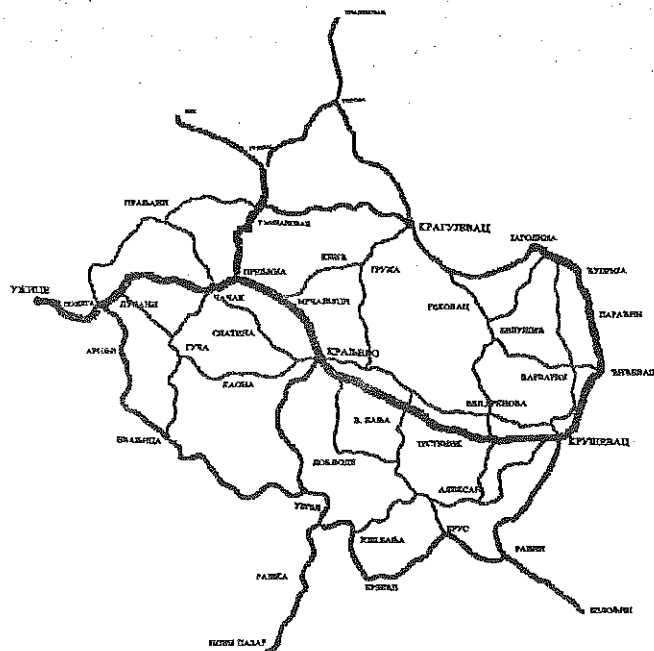
Исто је значајно успостављање савремених комуникација са суседима, а укључујући се у саобраћајни систем Србије, и са осталим светом.

Друмски саобраћај - Основни задатак саобраћајне мреже подручја, састоји се у реконструкцији, модернизацији и изградњи нових путних праваца. У том смислу, а са општим развојем подручја, у наредном периоду требало би да дође до повезивања градова подручја, те ће постојећи правци добити нову категоризацију, сходно будућој намени. Тако ће, на пример, садашњи магистрални пут првог реда Г. Милановац-Прељина (Чачак)-Мрчајевци-Краљево-Врњачка Бања-Трстеник-Крушевац (који је још 1980. евидентиран као саобраћајно преоптеречен), због великог броја насеља дуж пута и саобраћајне фреквенције у скорој будућности постати полуградска саобраћајница, те ће сходно новој намени и категоризацији и функција бити другачија.

Модернизација и проширивање путева, али и боља сигурносно-сигналационна инсталација прилагођена полуградским условима, захтева дефинисање најзначајнијих путних праваца на нивоу подручја (али и суседа због међусобне повезаности) на следећи начин:

1. Полуградска саобраћајница са два главна и два помоћна смера и претежним тротоарима и осветљењем: Чачак-Прељина-Мрчајевци-Краљево-Врњачка Бања-Трстеник-Крушевац; (Параћин-Ђуприја-Јагодина); (Пожега-Ужице).
2. Полуградска саобраћајница са два главна и једним помоћним смером и претежним тротоарима и осветљењем: Прељина-Г.Милановац-Рудник; Крушевац-Сталаћ-Ђићевац-Појате; Чачак-Овчар-бања-(Јучани).
3. Саобраћајница са два главна и једним помоћним смером са делимичним тротоарима и осветљењем: (Ивањца-Ариље-Пожега)
4. Магистрална саобраћајница са два главна и једним помоћним смером: Рудник-Топола; Рудник-Љиг; Крушевац-Златари-Равни-(Блаце-Белољипа); Крагујевац-Г. Милановац; (Јагодина-Крагујевац-Топола); (Рашка-Н.Пазар).
5. Модерна саобраћајница са два смера и делимичним тротоаром и осветљењем: Чачак-Слатина-Краљево-Угљарево (Трстеник)-Велика Дренова-

Јасика(Крушевац)-(Варварин-Јовац-Мијатовац-Јагодина);Крагујевац-Краљево;
Мрчајевци-Крагујевац.

ПРИКАЗ ВАЖНИЈИХ ПУТНИХ ПРАВАЦА З.ПОМОРАВЉА И ОКОЛИНЕ БЕЗ АУТОПУТЕВА (ПО ВИЗИЈИ)

6. Магистрална саобраћајница са два смера: Краљево-Рашка;
(Ивањица)-Студеница-Упше-Биљановац-Јопаничка бања-Брзехе-Брус-Равни;
Крушевац-Делиград.
7. Регионални пут: В. Бања-Александровац-Крушевац; В. Бања-Гоч-
Краљево; Александровац-Велика Дренова-(Белушић-Јагодина); Јопаничка
Бања-Александровац-Брус; Г. Милановац-Прањани-Чачак; Прањани-Пожега;
Ивањица-Котража-Гуча-Чачак; Лучани-Гуча-Каона-Краљево; (Крагујевац-
Белушић-Варварин-Ћићевац).

Изузетно је значајно да сви наведени правци како у оквиру
подручја, тако и они суседни, а међусобно повезани буду врло квалитетно
оспособљени у погледу пре свега сигурности и удобности вожње, како за

пужно повезивање људи који живе на тим просторима, тако и за развој
туризма који је пезамислив без добрих комуникација.

ТАБЕЛА 2: ПУТЕВИ СА САВРЕМЕНИМ КОЛОВОЗОМ НА
ПОДРУЧЈУ ЗАПО

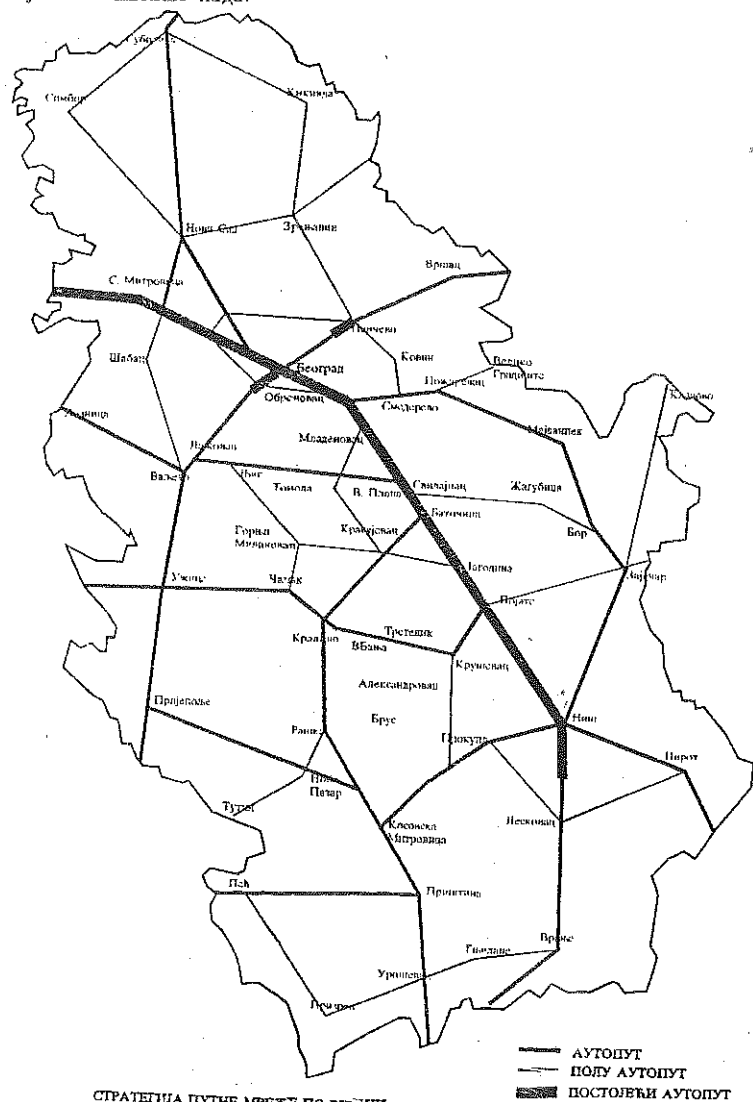
НАЗИВ	Дужина у км 1973	Честина у км/10км 73	Дужина у км 1985	Честина у км/10км 85	Индекс
Александровац	43	1,1	117	3,0	272
Брус	37	0,6	84	1,4	227
Врњачка Бања	41	1,7	80	3,3	195
Г.Милановац	143	1,7	319	3,8	223
Краљево	217	1,4	276	1,8	127
Крушевац	126	1,5	280	3,3	222
Трстеник	76	1,7	174	3,9	229
Чачак	112	1,8	341	5,4	304
Западно Поморавље	795	1,4	1671	3,2	210

Аутопут - развој ауто-путева је условљен високим степеном моторизације а
тима и оптерећености одговарајућих путних праваца, али исто тако може
бити и основа за привредни препород недовољно развијених подручја, значи
без стриктног поштовања текућих економских параметара. Таквих примера
има и у другим земљама, а за нас је можда интересантан југ Италије.

У нашим условима, поред већ изграђеног ауто-пута Београд-Ниш,
главна оријентација изградње осталих ауто-путева је усмерена пре свега као
приоритетно у правцу севера земље и задовољавање потреба Београда. Ако
правац ка Суботици и има оправдања због успостављања квалитетне
саобраћајне повезаности са Европом, обилазни пут који је већ почео да се
гради око Београда (а у најновијем нацрту путне привреде већ је
приоритетно дефинисан и правац Батајинца-Добановци), нити има
профитабилну, функцију, нити представља неку алармантну потребу
решавања саобраћајних проблема (изузев појединих уских грла), али свакако
има улогу повећавања саобраћајног јаза и временског одлагања решавања
пеклих других праваца битних за привредни и демографски преображај (на и
политичку стабилност). Пример: ауто-пут Ниш-Прокуље-Куршумлија-
Приштина-Печ.

Додуше, урађена је обилазница око Ниша, шланирају се путни
правци до Димитровграда, односно до македонске границе, у најновијем
нацрту дат је предлог о јадранском правцу и оном у Западном Поморављу,
али се углавном решавају приоритет београдски проблеми. Ако узмемо у

обзир да нам је време једини реални ограничавајући фактор у животу ода свакако да и приоритетност мора да буде у функцији свих крајева, јер коначно сви знамо да ће се једног дана сви квалитетни путеви изградити, али је само питање када.

СТРАТЕГИЈА ПУТНЕ МРЕЖЕ ПО ВИЗИЈИ
- ДУГОГОДИШЊА РЕАЛИЗАЦИЈА ПО ПРИОРИТЕТИМА -

Ако пођемо од параметра-степенa моторизације којим се дефинише подела магистралних путева по разредима, тада имамо следећу ситуацију:

Прва класа	укупно моторних возила	укупно тешких моторних возила од 5т
аутопут	више од 12.000	више од 2.000
први разред	7.000 - 12.000	1.200 - 2.000
други разред	3.000 - 7.000	300 - 1.200

Ако сада погледамо табелу 3. оптерећења магистралних путева на подручју Западног Поморавља, добијамо следеће податке:

ТАБЕЛА 3: ПРЕГЛЕД ПРОСЕЧНОГ ДНЕВНОГ БРОЈА ВОЗИЛА НА ГОДИШЊЕМ НИВОУ НА СЛЕДЕЋИМ ПРАВЦИМА

НАЗИВ	Растојање у км	Укупно возила 85	Укупно возила 87
Ужиче- Пожега	24	5.713	5.921
Пожега- Чачак	36	5.900	6.609
Чачак- Прелина	6	11.099	-
Прелина- Г.Милановац	15	7.352	7.623
Г.Милановац- правац Београд		6.374	6.609
Прелина- Мрчајевци	12	7.297	7.568
Мрчајевци- Крагујевац	40	4.828	5.005
Мрчајевци- Краљево	22	7.300	7.546
Краљево- Крагујевац	40	4.173	4.325
Краљево- Крушевац	58	6.632	8.679
Крушевац- Појате	23	6.518	7.768
Краљево- Нови Пазар	104	1.558	5.257

На основу датих параметара од 12.000 возила дневног промета као "услов за добијање" ауто-пута, видимо да ни у 1985. ни у 1987. ни један од правца није испуњавао тај услов.

Правца Чачак-Прелина се још у 1985. приближио, а како немамо податке за 1987. то можемо да верујемо да је већ достигао тражени промет возила. Данас у 1993. то свакако јесте (не узимајући у обзир тренутну политичку и економску ситуацију као последицу више силе, која у сваком случају погађа целу земљу). Значи, можемо сигурно да рачунамо на деоницу Чачак-Прелина као приоритет за изградњу ауто-пута. За остале деонице то је већ теже.

Правца Краљево - Крушевац бележи пораст промета возила 1985-87. за 30%, тако да 1987. достиже 8.679 возила. Обзиром да немамо податке

за каснији период претпоставимо повећање од 15% па две године. Тако би смо 1993. достигли цифру од 13.200 возила. Значи и ова деоница је потенцијално у приоритету.

Слична је ситуација и на деоници Крушевац - Појате, која би са 15% повећања промета у две године, 1993. била близу да испуни услове.

Правца Краљево - Нови Пазар белешки велики пораст 1985-87. за око 200%. Ако је слична тенденција била и касније, онда је сигурно и овај правац испунио услове. Са развојем Копаоника као великог спортско-рекреативног центра, свакако да је са великим приливом туриста, осетно повећан и промет возила, али и перспективно овај правац треба да буде најближа релација за превоз страних туриста од будућег цивилног аеродрома у Лађевцима до Копаоника, те би требало да добије своје место. Овај правац је свакако значајан и због повезивања са Приштином и целим подручјем Космета, те је и то "адут" за статус приоритета.

Остају деонице Прељина-Г. Милановац, Г. Милановац правац Београд, Мрчајевци-Крагујевац, Краљево-Крагујевац, и Прељина-Мрчајевци-Краљево.

Ако претходне деонице већ данас испуњавају услове за статус аутопута, то ове последње обзиром на мало процентуално повећање промета у приказаном двогодишњем периоду неће испунити услове за дуже време.

Међутим, ако пројекцију траса будућег аутопута представимо на други начин, тј користећи правац Појате-Крушевац-Краљево-Лађевци-Мрчајевци-Прељина-Чачак, везу са Београдом користимо у ближој будућности (до изградње јадранског аутопута), преко новог аутопута Лађевци-Крагујевац-Баточина, повезивањем са постојећим аутопутем Београд-Нинц, тада добијамо другачију слику. Наиме, деоница Г.Милановац-правац Београд би се свакако веома растеретила јер ће највећи број возила прећи на аутопут (што због квалитета вожње, брзине, времена, и сл.), а то значи, рецимо, 70% промета од постојећег броја возила, тј 4.626 би уместо ка Г. Милановцу, тј ка Београду кренуло ка Лађевцима, тј. Крагујевцу, тј. Баточини. (осталих 30% промета би вероватно користило и даље постојећу трасу Г. Милановац - правац Београд. Ако је дестинација Прељина-Мрчајевци имала промет 1987. 7.568 возила дневно, додавањем ових 4.626 возила дневни промет прелази 12.000 и тиме и ова деоница испуњава услове. Значи свих 4.626 возила наставља ка Крагујевцу, тј. Баточини. Изградњом аутопута Лађевци-Крагујевац-Баточина, број возила са правца Мрчајевци-Крагујевац би се смањио јер би овде добар део возила прешао на ту нову трасу, рецимо, 70% од 5.005 тј. 3.503 возила (по подацима из 1987.), тако да би број возила на новом аутопуту Лађевци - Крагујевац био $4.626 + 3.503 = 8.129$. Такође, би и возила са правца Краљево-Крагујевац прешла на нову

дестинацију (јер је скоро иста даљина, али већа брзина, сигурност и сл.) а то опет значи 70% од 4.325, тј. 3.027 возила. Тако добијамо број од $8.129 + 3.027$, тј укупно 11.156 возила у 1987. која би дневно пролазила потенцијалним аутопутем Лађевци-Крагујевац-Баточина, а 1993. је тај број свакако доста већи.

Правца Мрчајевци-Лађевци-Краљево би испунио квоту за аутопут преласком возила из правца Чачка, тј. Г. Милановца са једне и Краљево-Крагујевца са друге стране на ову трасу. У таквој претпоставци, "вап игре" остају правци Прељина-Г.Милановац, Г.Милановац-правац Љиг, Мрчајевци-Крагујевац и Краљево-Крагујевац, који остају локални путеви изузев правца Чачак-Г. Милановац, који ће бити значајан у повезивању са Тополом, Аранђеловцем, Љигом, Ваљевом итд.

Значи, нове аутопутеве, тј. Чачак-Прељина-Мрчајевци-Лађевци-Краљево-Крушевац-Појате, Лађевци-Крагујевац-Баточина и Краљево-Рапска (Н.Пазар), добијамо испуњењем датих критеријума, а тиме и формално задовољавамо захтеве и отварамо могућност свестраног развоја ових крајева.

Међутим, треба напоменути да чак и да се не задовољавају општи критеријуми са становишта економских показатеља постоје многи индиректни фактори који условљавају да се одређени аутопутеви граде а који у крајњој ситуацији дају многе индиректне позитивне ефекте. Већ је поменуто "отварање" ка Космету, значај Копаоника и потенцијали Голије. Затим се отварају перспективе и за неразвијене градове и места у окружењу, као и за неоткривене или недовољно откривене и експлоатисане природне потенцијале. Ту су свакако понекад од интереса и стратешки циљеви, као решавање демографских проблема, али и отварање нових хоризоната. На приказаној табели дати су подаци и за правац Чачак-Пожега-Ужице који не испуњава услове, али ако се има у виду да се читава југозападна Србија повезује преко овог правца, да се овим путем повезује источна, централна и југозападна Србија и Црна Гора, да се у перспективи обнављањем бивше Босне (без обзира на политичко решење), отварају значајни економски моменти повезивањем источне Босне са овим правцем, преко потенцијалног аутопута Чачак-Ужице-(Вишеград-Сарајево), онда овај правац свакако ако не сада, а оно сигурно у догледно време, треба бити у приоритету, тим пре што су све досадашње владе допустиле да до дана данашњег веза југозападнезападне Србије са Босном (а то значи и веза јужне, југоисточне и централне Србије) никада није имала адекватно место у саобраћајном систему (у смислу квалитета путева), док пруга већ дуго не постоји!

Такође значај правца Чачак - Пожега, треба видети у контексту будућег јадранског аутопута (Београд - Дивичбаре - Пожега - Пријеполје - Црна Гора, којим би део западно поморавског подручја (и шире подручје)

успоставио везу са Београдом, односно Црном Гором. Пожега се овде јавља као велика раскрсница аутопутева за Ужице и Босну, односно Београд и Црну Гору, као и за западно поморавско подручје, односно део источне Србије и Шумадије.

Како се практично, аутопутем Лађевци - Крагујевац - Баточина омогућава релативно брзо и квалитетно повезивање за северном и источном Србијом, а уз то уз скромне инвестиције (обзиром на цену коштања јадранске магистрале) то ова деоница у потпуности задовољава до даљњег потребе ових крајева и ставља за дужи период по страни потребу за аутопутем Београд - Пожега - Црна Гора која је скупља и временски дугорочнија инвестиција. Према томе, приоритет број један је аутопут Лађевци - Крагујевац - Баточина.

Упоредо са овом инвестицијом треба радити на аутопуту Појате - Крушевац - Краљево - Лађевци - Мрчајевци - Чачак, као окосницом развоја подручја, али и фактора повезивања западне Србије, источне Босне и Црне Горе са Шумадијом, источном и југоисточном (и јужном) Србијом, као и са севером. Све остале инвестиције су у другој фази.

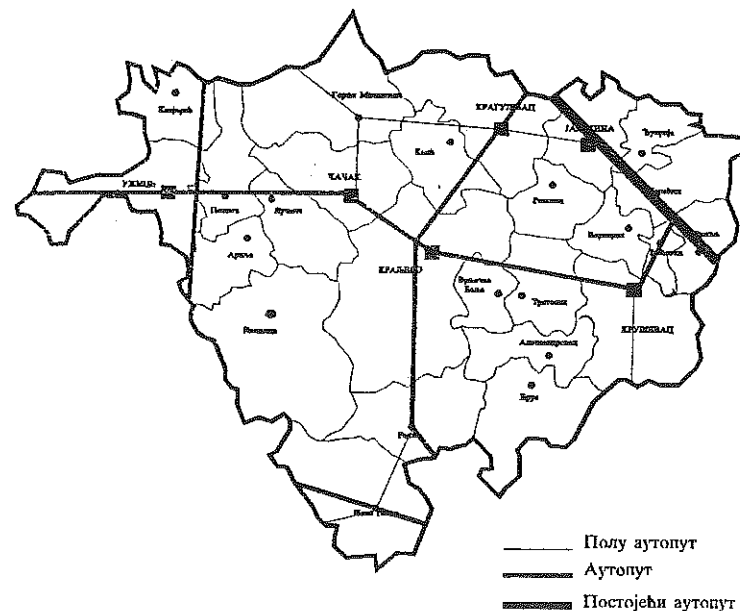
Овде треба још нешто додати у вези алтернативног јадранског аутопута. Постоје две опције изградње, једна већ речена, тј. преко Дивчибара и Пожеге, која је краћа (за Београд), али скупља, и друга преко Такова и Прељине, дужа али јефтинија. Мада је за подручје ова дестинација до даљег без већег значаја (краткорочно би се решио проблем аутопутем Лађевци - Баточина), ипак је веровати да је прва варијанта (преко Дивчибара) прикладнија, јер пролази новим пределима који су до сада били саобраћајно мање развијени, али је иста и ближа западним и северозападним деловима Србије (западна вертикала развоја), као и источној Босни, те би се на тај начин, ти крајеви најбоље укључили у процесе свог развоја. Практично, по овој варијанти, делимично губи само Г. Милановац, пошто аутопут иде преко Дивчибара а не преко Такова. Међутим, како би он био добрим путем (полу-аутопутем) повезан са Прељином (са западно поморавским аутопутем), односно са Љигом, тиме би решио своје саобраћајне проблеме.

Чачак и Прељина се уклапају у аутопут Појате - Крушевац - Краљево - Лађевци - Чачак - Пожега, тако да имају излаз ка Београду преко Крагујевца (у почетку, а касније и преко Пожеге).

Приоритети по фазама изградње аутопутева на подручју Западног Поморавља и околине би били: прва фаза Лађевци-Крагујевац са обилазницом; Прељина - Мрчајевци - Лађевци - Краљево, Крушевац - Појате; друга фаза - Прељина - Чачак са обилазницом, Крушевац -

Краљево, Краљево - Рашка; трећа фаза - Чачак - Пожега - Ужице, Крагујевац - Баточина.

ВИЗИЈА РАЗВОЈА АУТОПУТЕВА (И ПОЛУ АУТОПУТЕВА) У ЗАПО И ОКОЛИНИ

Овде је потребно напоменути да је, пошто се ради о саобраћајницама које прелазе оквире западно поморавског подручја, потребна координација свакако и са околним подручјима (Крагујевац, Рашка, Лучани, Пожега, Ужице), ради усклађивања приоритета.

Такође се подразумева да ће и околна подручја усклађивати своје приоритете и фазе изградње на својим просторима према својим интересима (као нпр. аутопут Ужице - Пожега - Лучани, Ужице - Вишеград, Крагујевац - Баточина, Рашка - Косовска Митровица - Приштина, Нови Пазар - Сјеница - Пријепоље, Пожега - Пријепоље - Црна Гора, Пожега - Дивчибаре - Београд).

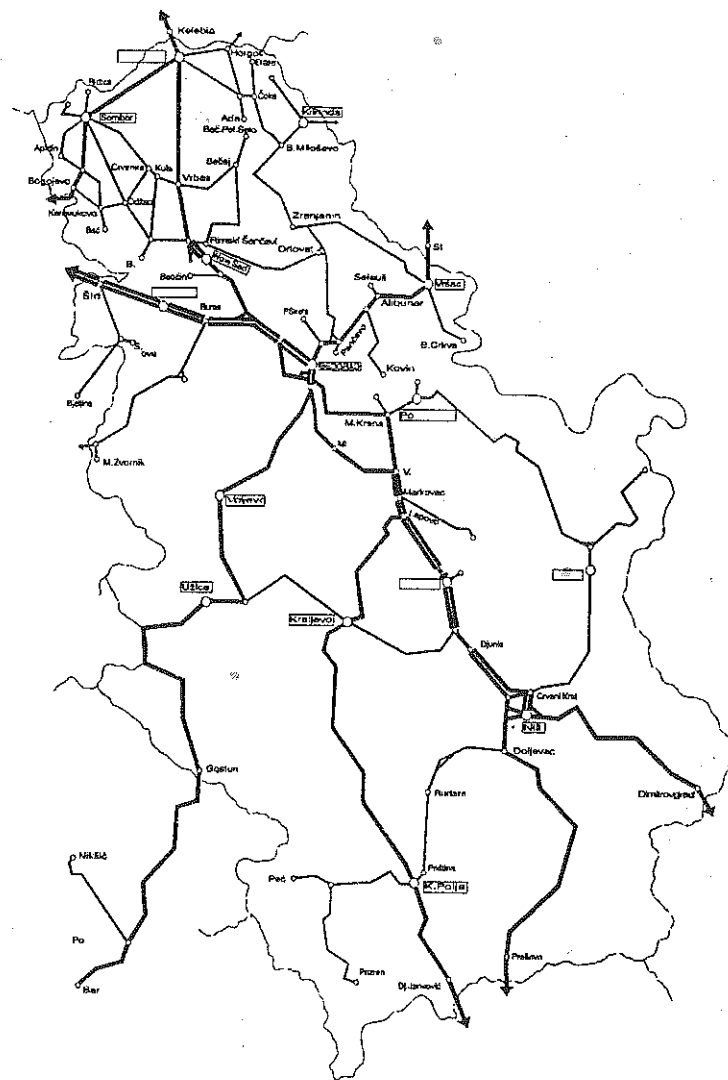
Реализацијом наведених дестинација аутопутева, практично би се решили најкрупнији проблеми саобраћајне путне инфраструктуре и отвориле перспективе развоја. У некој каснијој фази, зависно од ситуације и потребе, остала би потенцијална могућност изградње аутопута Крушевац - Блаце -

Белољин и повезивање са планираним аутопутем Ниш - Прокупље - Приштина.

Железнички саобраћај - У свакој земљи железнички саобраћај је најекономичнији и најпогоднији вид саобраћаја за масовни превоз путника и робе на дужим релацијама. Данас у високо развијеним земљама већ одавно постоје не само разгранати видови железничког саобраћаја, већ се исти одликују великом организованošћу, удобношћу, квалитетом услуга, тачношћу и високим брзинама.

Код нас, на жалост, на прагу двадесетирвог века, слика није много промењена у односу на ону која је била пре 30-40 година (а и тада смо били далеко од развијеног света). Неорганизованост система рада и застарелост возног парка, неадекватност и недовољност мрежне инсталације, мали степен електрификације, нетачност, мале брзине - све су то одлике наше железнице, па сходно томе и неадекватан превоз робе и путнике, са тенденцијом опадања промета (посебно робе).

ПОСТОЈЕЋА МРЕЖА ЖЕЛЕЗНИЧКОГ САОБРАЋАЈА

У новије време чине се неки напори, а управо "лапсиран" нови пројект "брзе пруге Србије" даје наду.

Но, и ту су проблеми када је реч о западно поморавском подручју, јер су опет приоритети не само север земље и везе са светом (преко севера), него и београдски железнички чвор, његове приградске железнице и метро, о чему је већ нешто било речено. Да се то не би дочекало, и на овом плану, западно поморавско подручје би морало максимално да се ангажује и да изложи своје приоритете.

Наравно, комплекс железница је сложено питање, те заједнички наступ са околним подручјима је пре свега неопходан и нужан, а свакако у координацији са државном железницом.

Основна концепција будућег развоја железнице у подручју се састоји у следећем:

1. Модернизација главних железничких праваца и уклапање истих у систем ЈЖ;
2. Изградња локалне приградске железнице, оспособљене за брз и квалитетан превоз првенствено путника у подручју, али и у околне градове.

У том контексту потребно је потпуно извршити електрификацију и душирање колосека на правцима Сталаћ-Краљево-Пожега (веза запад-југоисток Србије) и Лапово-Краљево-Рапска (веза север, исток и југ Србије), а који би се оспособили за промет путника и робе при великим брзинама. Затим, у перспективи је потребно сарађивати на изградњи нових пруга Ужице-Вишеград и Ивањица-Пожега (и евентуално Сјеница-Н.Пазар-Рапска, пошто је за Сјеницу и Н. Пазар од виталног значаја укључивање у систем ЈЖ, јер поред економске оправданости отпреме пре свега робе са ових подручја, треба имати у виду и процес њиховог интензивнијег развоја, као и туристичке перспективе).

Овде је свакако веома значајна нова пруга Ужице-Вишеград-Сарајево, која би у перспективи са поновним успостављањем економских односа са овом регијом, била од изузетног значаја за привреду источне, јужне, централне и западне Србије.

Можда је веза са Сарајевом управо пример нашег односа и према Босни и према нама самим. До данас једина железничка веза је ишла преко Хрватске, а тек скоро је започета реализација пруге Ваљево-Лозница (веза Босна). Просто је несхватљиво да је практично преко 50% територије Србије и њене привреде (јужна, источна, централна, западна Србија и добар део околних земаља, укључујући и Македонију), свој робни и путнички железнички промет упућивало преко Београда и даље према Хрватској, уместо ближом и вероватно рентабилнијом варијантом преко Ужица,

односно Лознице. (Можда је и то доказ наше небриге, не само за нашу економију и стандард наших људи, већ и за Србе у Босни).

ТАБЕЛА 4: ЖЕЛЕЗНИЧКИ САОБРАЋАЈ 1990

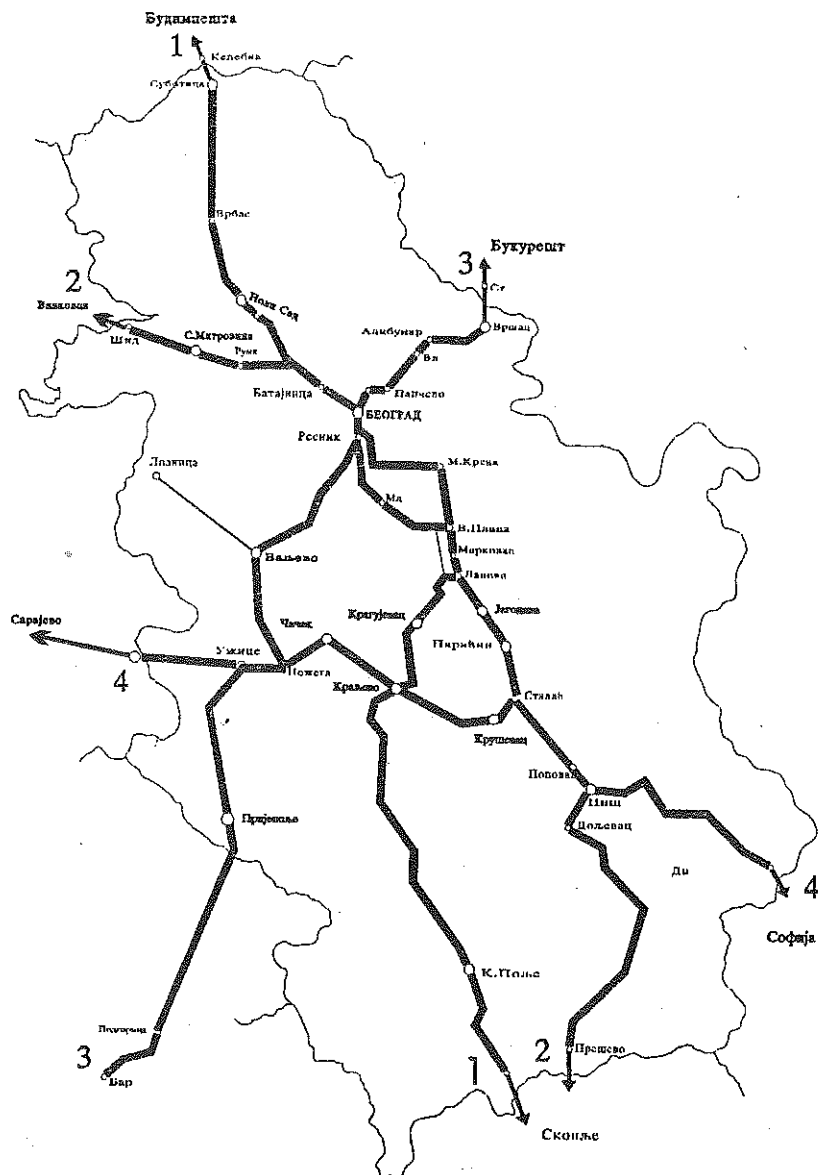
Терминали	утоварено робе у хиљ. тона
Врњачка Бања	2
Краљево	238
Крупњевац	91
Трстеник	7
Чачак	97
ЗАПО	435
Србија	14.635
Србија без АП	9.727
Београд	1.452

Сјеница	180
Нови Пазар	75

Због тога, у перспективи, ову би грешку требало исправити. Тиме би се створили услови да подручје има значајну улогу у промету робе и путника (1990 промет робе подручја је испод 5% промета уже Србије). С тим у вези значајна је концентрација робног железничког промета који је у плану, преко великог робно-транспортног и железничког чвора који би се изградио у Краљеву (више од 50% промета робе подручја реализује се преко овог терминала), као најзначајнијој раскрсници железничког саобраћаја у подручју. У том смислу је и од значаја измештање пруге из града и изградња нове железничке станице.

Такође је значајно то што би модерна пруга пролазила у близини будућег аеродрома (видети ваздушни саобраћај), тако да би се врло брзо и ефикасно обављао трансфер роба и путника на релацији аеродром - железница

Реализацијом овог програма западно поморавско подручје би у потпуности било укључено у железнички саобраћај земље, а то значи да би преко Ужица било у вези са Сарајевом, преко Пожеге у вези са Црном Гором и луком Бар и севером земље, преко Крагујевца и Лапова са северном и источном Србијом, а преко Сталаћа са југом.

ЧЕТРИ ГЛАВНА МЕЂУНАРОДНА ЖЕЛЕЗНИЧКА ПРАВЦА
КРОЗ СРБИЈУ (по визији)

Приградске железнице ("Пе-Же") у западно поморавском подучју и околини - Што се тиче развоја локалне приградске железнице, оспособљене за брз и квалитетан превоз путника у подручју (и околини), потребно је према визији изградити следеће саобраћајне везе:

линија 1 (најфреквентнија линија): Ужице - Пожега - Чачак - Прељина - Мрчајевци - Краљево - Врњци - Трстеник - Крушевац - (Сталаћ - Ђилевац - Појате - Параћин - Ђурија - Јагодина - Лапово - Крагујевац).

линија 2: Ивањица - Ариље - Пожега - Чачак - Слатина - Краљево - Витановац - Велика Дренова - Јасика - Крушевац - (Варварин - Мијатовац - Јагодина - Рековац - Крагујевац).

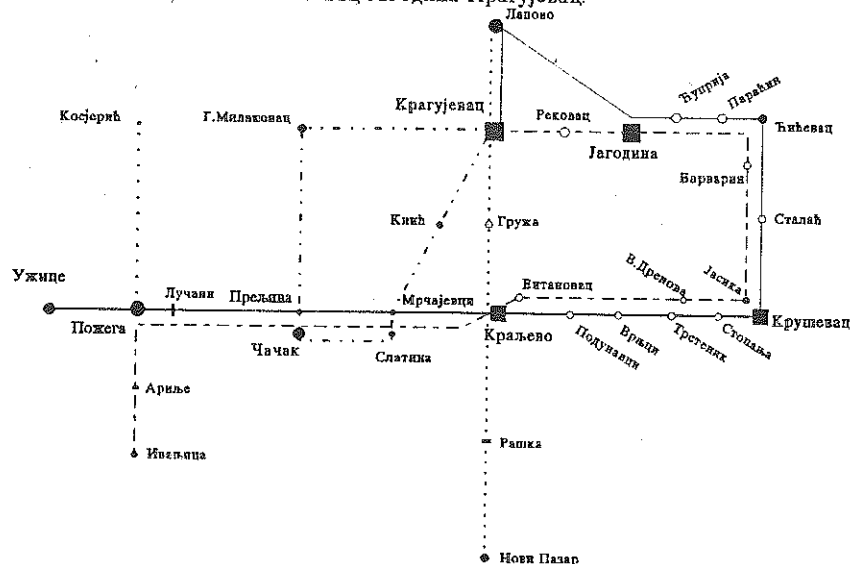
линија 3: (Нови Пазар - Рашка) - Богутовац - Краљево - (Гружа - Крагујевац - Лапово).

линија 4: Чачак - Слатина - Мрчајевци - Крагујевац - Г.Милановац - Чачак

ШЕМА ПРИГРАДСКИХ ЖЕЛЕЗНИЦА

Користиле би се постојеће пруге Ужице-Пожега-Чачак-Слатина-Краљево-Ратина-Врњаци-Трстеник-Крушевац-Сталаћ-Појате-Јагодина-Ланово; Рашка-Краљево-Крагујевац-Ланово; Косјерин-Пожега; а у перспективи би се градиле нове пруге Ивањица-Ариље-Пожега; Чачак-Прелина-Мрчајевици-Краљево-Чукојевац-Велика Дрепова-Јасика-Барварин-Милатовац-Драгоцвет-Рековац-Горња Сабанта-Доња Сабанта-Крагујевац; Крагујевац-Г.Милановац-Брђани-Прелина; Мрчајевици-Крагујевац, а касније због постојећих магистралних пруга или због дуплирања колосека а да би се саобраћај на време одвијао потребно је изградити посебан колосек на линијама: Ужице-Пожега-Чачак; Сталаћ-Ћићевац-Јагодина-Крагујевац.

Реализацијом програма приградских железница остварила би се идеална варијанта максималног повезивања места и људи западно поморавског подручја, али и околних крајева који саобраћајно гравитирају у том правцу. То је практично окосница интеграције у оквиру подручја, а тиме и реализација свих пројеката и визија о којима се овде говори.

Изградњом модерних стајалишта, паркинга, увођењем квалитетних и савремених приградских возова, честим и тачним поласцима и доласцима и адекватном брзином кретања, приградске железнице би максимално допринеле стварању квалитетног живота на овом подручју. Брзим прометом људи из једног места у друго, омогућила би се потпуна интеграција у култури, у спору, образовању, пауци, привреди, подједнаки развој свих делова подручја (и околине), а тиме и демографска стабилност што је и те како значајно.

Овде је значајно истаћи и правац Богутовац-Јошаница (веза Богутовачка и Јошаничка Бања и Копаоник), која би имала превасходно туристички карактер, па је у том смислу треба и реализовати, а која ће све више бити од значаја са интезивнијим развојем туризма у тим подручјима.

Речни саобраћај - у скорој будућности не би требало очекивати неке значајније кораке на плану развоја овог вида саобраћаја који практично данас у подручју и не постоји. Западна Морава као једина значајна река на овом подручју (пored Ибра у свом ушћу) до сада је била углавном запуштена са неуређеним обалама и служила је за риболов, рад млинова, акумулацију и као електропривредни потенцијал за две бране у Овчарско-Кабларској клисури. Саобраћај, ако се уопште одвија онда је локални, на примитиван начин и без већег значаја.

Иако би се о овој реци могло више говорити као о једном виду туристичког потенцијала, њена улога и значај као саобраћајнице, може се очекивати тек у даљој будућности. По извршењу обимних радова у кориту Западне Мораве и њеном оспособљавању за пловидбу бродова, може се очекивати стварање мање речне флоте која би повезивала градове у њеној долини од Чачка до Крушевца и уливала се у Велику Мораву код Сталаћа. У далеку перспективи то би могао да буде још један комплементарни вид саобраћаја који би подручју могао да отвори излаз како на Велику, тако и на Јужну Мораву (када се исте буду пловно оспособиле) и преко њих на Дунав, односно Вардар и даље у Грчку и на море.

Међутим, када је у питању туристички саобраћај са малим пловилима и марицама, поготово у Овчарско-Кабларској клисури, неки планови би већ могли да се реализују, поготово што подручје треба да добије једно од најзначајнијих места у туристичкој привреди Србије, те би овај речног и језерског туристичког саобраћаја био од значаја. За будућу пловну реку, Западну Мораву од значаја је и близина будућег цивилног аеродрома, јер је исти планиран у близини.

Авио саобраћај - У пројекцији будућег развоја подручја, оснивање цивилног авио-саобраћаја представља један од важних задатака у наредном периоду. У сарадњи са околним подручјима треба се максимално ангажовати да се створе услови за званично отварање аеродрома за цивилне потребе. Привредни и пословни потенцијал градова подручја (Крушевац-Трстеник-Врњачка Бања-Брус-Александровац-Краљево-Чачак-Г.Милановац), затим околних градова (Рашка, Нови Пазар, Сјеница, Пријенопе, Нова Варош, Прибој, Чајетина, Бајина Башта, Ужице, Пожега, Ариље, Крагујевац, Кнић, Јагодина, Параћин, Ђурија, Барварин, Ћићевац), и сва околна места

укључујући и делове источне Србије, велики туристички центри, бање, планине и остала места, као и перспективни пројекти развоја ових крајева, њихов интензивни однос са привредним партнерима из земље и света, велики промет домаћих и страних туриста којима је овде дестинација, велики број наших људи из ових крајева који живе у иностранству, све то иде у прилог стварању цивилног авио-саобраћаја и преко њега, успостављање брзе и квалитетне везе са другим крајевима земље и света.

Досадашња небрига око развоја авио саобраћаја на овом простору може се свакако опет приписати Београду и његовој жељи да буде једини и највећи, доводећи до невероватног расипништва стварањем огромних терминала и масе запослених (неприлично за веома развијене авио-превознице Европе) на једном месту са једне стране, и неразвијене авио-мреже Србије са друге стране.

Док је Хрватска захваљујући развоју туризма изградила седам, Црна Гора два аеродрома, Београд је био задовољан са своја два, не узимајући у обзир добар део корисника авио-услуга, који су били из других делова Србије и којима је свакако просторно више одговарало да је постојао још неки аеродром.

Додуше, и Приштина има аеродром (вероватно, захваљујући тадашњем статусу покрајине), али је он био од јако малог значаја, као и нишки који је тек у скорје време отворен.

Тако уместо малих, рационалних аеродрома, чвршће повезаности регија Србије и развоја авио-саобраћаја у њима, са одређеном специјализацијом делатности и дестинација, створено се један масиван и скуп авио-систем у Србији. Но, аеродром у Београду у његова величина је само једна карика у низу околности које су тадашњим развојем Србије биле административно дефинисане.

Локација за западно-поморавски аеродром већ постоји, заправо постоји и аеродром и све потребне инсталације модерног ваздушног пристаништа. То је сада војни аеродром у Лађевцима, који би уз неке техничке доградње добио и цивилну функцију. Мада се као могућности јављају и друге локације, ова је убедљиво најбоља из више разлога. Прво, са малим средствима може се извршити преоријентација намеце и добити већ квалитетан и модеран аеродром. Затим, што је врло битно, даљина свих туристичких дестинација овог подручја (и Копаоника) је са овог аеродрома најмања, те је бесмислено, поготово стране туристе упућивати на београдски или, од скоро, нишки аеродром. Исто је и са Јадранским морем, јер је одавде (из Србије) најближе до њега, али он може да послужи и као алтернатива подгоричком или тиватском, односно београдском у случају преоптерећености истих. Сви видови саобраћаја пролазе поред аеродрома

(железнички, путнички и речни), те су и даље саобраћајне везе врло задовољавајуће, а поготово ће бити са реализацијом нових пројеката пруга и аутопутева. И коначно, аеродром се налази на главном привредном правцу - "кичми" подручја, скоро на централном месту у односу на већи део привредних и туристичких центара подручја (али и суседних центара), тако да се из најудаљеније тачке може стићи у садашњим условима, за двадесет до тридесет минута (Крушевац је удаљен око 60 км, Ужице око 60 км, Крагујевац око 35-40 км, Рашка око 60).

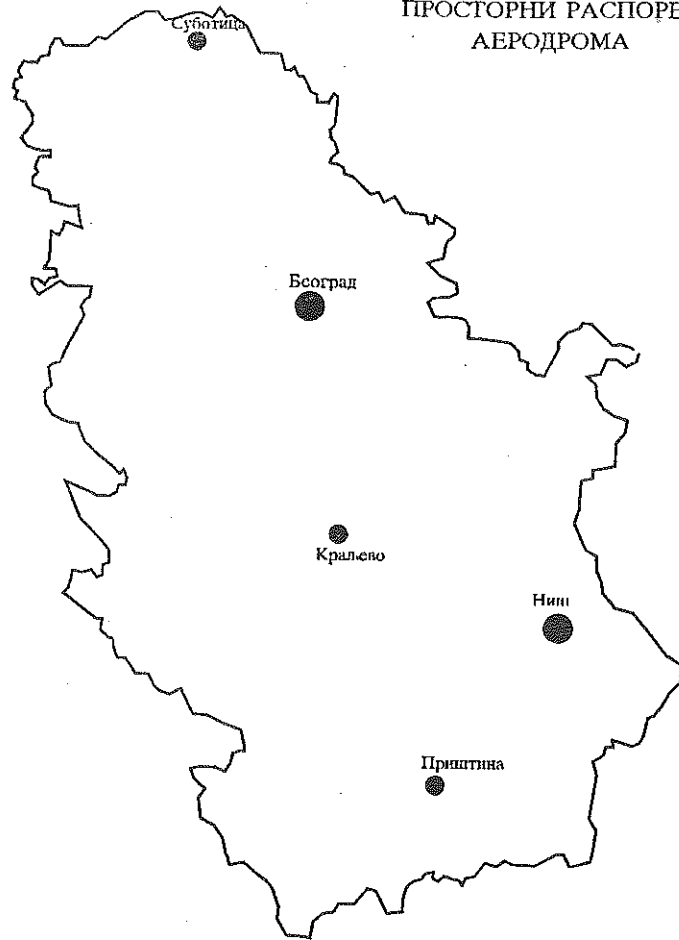
Садашње власништво војске ни у каквом случају не би требало да утиче на реализацију ове идеје око аеродрома јер није мали број случајева у свету да један аеродром (уз извесне доградње) има и војну и цивилну функцију. Напротив, обзиром да би и војска у новим условима једним делом могла директно да "зарађује" то би сарадња на овом плану била економски корисна за све који би се укључили у посао.

Развојем авио-саобраћаја дошло би до огромног просперитета и афирмације ових крајева и њихове чвршће везе са другим деловима земље и посебно света.

У том контексту, можда не би било лоше размишљати о будућем развоју и специјализацији комплетног система авио-саобраћаја, где би београдски и нишки, као два будућа подједнако важна аеродрома имала пре свега функцију интерконтиненталних терминала, а приштински, овај у Лађевцима и вероватно суботички као туристичко-пословни аеродроми за домаћи и делом међународни саобраћај (и евентуално по један мали - локални у источној, односно југозападној Србији). Тако би смо и на плану аеро-саобраћаја успоставили равнотежу и подједнаку приступачност свим крајевима Србије и на неки начин специјализовали сваки од њих према подручју које окружује: нишки-подручје Ниша, југоисточне и дела јужне Србије, као и дела Бугарске, београдски - подручје Београда, северозапад, делове Војводине и Шумадије, приштински - подручје Космета и дела јужне Србије и Македоније, лађевачки - подручје централне, југозападне и дела источне Србије и суботички - подручје већег дела Војводине и дела Мађарске. Тако би смо створили услове за развој локалног авио саобраћаја у целој Србији, али и могућност интернационалне афирмације и других сем београдског аеродрома, као и прилив средстава од великог броја пограничних корисника услуга из Бугарске, Румуније, Мађарске.

Без обзира на тешку тренутну економску ситуацију, ову идеју би требало детаљније размотрити и успоредо са идејама аутопутева (по фазама, како је већ дефинисано), дати јој приоритет у односу на све остале пројекте, те ангажовати све потенцијалне интересенте око његове реализације.

ПРОСТОРНИ РАСПОРЕД АЕРОДРОМА

Јавни превоз - процес реализације визије развоја Западног Поморавља, односно интеграциони процеси свих градова у подручју (и околини) су не замисливи без квалитетног јавног превоза. Промет грађана из једног места у друго, коришћење разних објеката друштвеног стандарда лоцираних у разним местима, успостављање односа међу људима, бирање радног места и слично, све је то незамисливо без квалитетног функционисања јавног превоза. О томе је већ нешто речено у претходном тексту, али ваља подвући

да приступачан јавни превоз гарантује развој свих делова подручја без изузетка, као и да (пored дневне фреквенности путника) осигурава демографску стабилност.

Ако се мало вратимо уназад, видећемо да су се често дешавали апсурди на том плану. Тако је рецимо у подручју једне општине, услед лошег и неквалитетног јавног превоза (али и лоших путева и ниског стандарда), становништво (углавном запослено по разним тада државним фирмама) радије бирало да живи близу свог радног места, (и евентуално усели у стан који му је држава платила и дала) него да путује на посао и са посла својој кући која је често била удаљена само 10-15 км а и мање (ако само видимо Немце, који без проблема дневно путују и до 100 и више км да би стигли на посао непомисљајући да им неко може дати стан). Таквом праксом не само да су многи крајеви остали запостављени, куће затворене, већ је и великим притиском запослених на решавање стамбених и других питања, инвестициона политика фирми толико деградирана улагањем у непродуктивне инвестиције, уместо у производњу, добре путеве, квалитетан јавни превоз и слично.

Чачанско саобраћајно предузеће већ дуго година држи приградску линију Чачак-Крушевац која врло уредно и квалитетно функциониса (изузев тренутне ситуације), тако да је већ постала део навике народа који живи на тим просторима, и сходно томе, цело подручје од Чачка до Крушевца је релативно стабилно насељено и интензивно се развија. Са друге стране, на пример, правац Чачак - Крагујевац, осим неких места је углавном пуст и непасељен, управо зато што је до скоро овде јавни превоз био веома лоше организован и передован. Ови примери показују колики је значај квалитетног јавног превоза за равномерни развој свих крајева. Али, они исто тако указују на још једну слабост, а то је, рецимо, да само на подручју постоје више аутобуских предузећа која имају суверена права на територији својих општина, те од снаге сваког таквог локалног превозника зависи и развијеност јавног превоза у одређеној општини, али и општи развој целог краја (о потребама грађанства се наравно много не мисли). Према томе, редован, квалитетан и чест јавни превоз је основ демографске стабилности, развоја сваке средине и квалитета живљења.

"ПАС" У том смислу, значајна је организација јавног превоза на целом подручју, која мора квалитетно и професионално да функциониса и то преко два вида саобраћаја: приградске железнице ("Пе - Же") о чему је већ било речи у претходном тексту и приградски аутобуски саобраћај

("ПАС"). И један и други облик превоза треба да обезбеди квалитетан приступ свим местима и да буде у функцији грађана. Квалитетан превоз подразумева поред реда возије, тачност, чистоћу и удобност возног парка са карактеристичним знаком препознавања, али исто тако и сређена и естетски обликована осветљена стајалишта, са евентуално телефонским везама. Ово последње је врло важно, јер је незахвално да грађани чекају на превоз (поготово у кишном периоду) на отвореном простору, или још горе, испод неких импровизованих лимених кровова са прљавим подовима и зидовима. Изградња стајалишта није скуп посао и бољом организацијом то може свако место себи да изгради и одржава (ваљда смо на крају двадесетог века!).

"Пе - Же" би ишао трасираним пругама, а "ПАС" би попуњавао све друге правце (пројекција нових путева и модернизација постојећих је такође у функцији брзог и квалитетног јавног превоза).

Обзиром да се ради о врло важној делатности, која би требало одмах да постане оперативна, требало би извршити комплетну централизацију постојећег јавног градског и приградског превоза општина подручја, и одредити посноца са статусом јавног предузећа са седиштем у Чачку (због досадашње богате традиције и искуства овог града у организовању аутобуског саобраћаја).

Са друге стране оперативни посипац Пе-Же би био смештен у Краљеву, имајући у виду да је овај град врло важна раскрсница железничког саобраћаја, и да ту већ дуго постоји традиција производње, и одржавања вагона за потребе железнице.

Овде свакако треба раздвојити функцију јавног превоза од функције робног превоза и међуградског аутобуског превоза. Превоз путника на релацијама од западно поморавског подручја ка другим срединама, те робни превоз у оквиру подручја и даље вап њега, је ствар сваке фирме понаособ. Целовање закона тржишта и конкуренције се ту подразумева. Са друге стране јавни превоз путника је јавна служба (било приватног, мешовитог или државног власништва) која је у функцији квалитетног и ефикасног превоза путника унутар подручја. "Пе-Же" и "ПАС" нако делују самостално, свакако би требали да усклађују своја пословања, а та координација би се остваривала преко јединственог система јавног превоза, у оквиру новоформиране дирекције Западног Поморавља.

Робни и аутобуски међуградски превоз би, као што је већ речено, требало да буде ствар сваке фирме понаособ, с тим што би сви аутобуски превозници, досадашње локалне и приградске линије уступили систему јавног превоза. Превоз путника и робе, за редимо Суботицу, Врање, Ниш, Европу итд, је ствар њихове организованости. Међутим, имајући у виду велики број

таквих организација и кадрова, и њихов возни парк с једне стране и нелојалну конкуренцију између њих и у односу на друге у земљи и иностранству са друге стране, то би се могло размишљати (ако се жели постићи значајнији економски ефект и већа конкурентност) о међусобном удруживању паравно, на економским принципима. Тако би се морао створити један или више јаких система робног и путничког превоза, који би био конкурентан не само у подручју, већ можда и у Србији, односно на Балкану или чак, што да не, и у Европи. Кадрова има, услова има, само се треба ослободити маије да свако ради за себе и на свом прагу. Само, рецимо, један "Аутопревоз" са свим својим бившим организационим јединицама (или сада самосталним фирмама), је један гигант, али то свакако није појединачно један "Крушевац-превоз", "Аутотранспорт-Краљево" итд., те никако не би требало дозволити да он пропадне. Тачно је да се економске прилике мењају и да неки показатељи говоре о неким другим тенденцијама, али дугорочно гледано све овде речено има тежину. Зато, у овим тешким временима, будимо мудри, да би смо се касније успешније носили са светом и били безбрижнији.

На крају, када је у питању "ПАС", требале би се одмах наћи могућности да овај систем бар делимично започне са радом, успостављањем пар линија са већом фреквенцијом полазака и што је изузетно битно, ниским ценама превоза (нпр. линија Ужице-Чачак-Крагујевац, Г.Милановац-Чачак-Крушевац). Ово је веома битно, како би се омогућило да се у овим тешким временима уз скроман лични стандард, људи крећу, а то значи и проток идеја и капитала и робе. Посматрајући ситуацију у Београду, долази се до сличних решења. Великим бројем линија честим временским поласцима возила (без обзира на тренутни квалитет) и изузетно јефтиним (скоро бесплатним) претплатним картама, постиже се велика флукутација људи са једног краја града на други (од Батајнице до Сурчина, до Лазаревца и Младеновца-око 80-100 км), а тиме и већа могућност проналажења радних и материјалних решења. Јефтина цена карте је само на изглед неекономична категорија, имајући у виду у ширем контексту далеко веће индиректне резултате које таква цена доноси, јер кад би, рецимо, у Београду, цена превоза била велика, каква је, рецимо, на приградским линијама градова западно-поморавског подручја, сигурно да промет путника не би био много већи од оног у подручју, што значи да би људи услед немогућности плаћања цене карте по нормалним економским тарифама, а услед лошег економског стандарда остали у свом делу града, те би и град био празан, а тиме ни остали ефекти не би били испуњени.

ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМИ

Висок ниво развијености информационих и телекомуникационих система је императив успешности функционисања модерне и прогресивне привреде и друштва у целини. Данас када је информација, тачна и правовремена, најскупља и највреднија роба, а онај који је први има, највише профитира, информационом и телекомуникационом систему се придаје апсолутно најважнији значај, бар у високо развијеним земљама.

Код нас је ситуација мало другачија, и поред наше декларативно добре воље. У складу са општом ситуацијом, кретањем друштва и местом које имамо у свету, функционисање и овај вид комуникације.

Што се тиче западно-поморавског подручја, информациони системи као посебно организован вид комуникација, у ширим оквирима скоро да не постоје. Функционисање телекомуникациони систем, међутим његов ниво и квалитет ни у ком случају не задовољава потребе ни привреде ни друштва у целини.

Тачно је да се ради о сложеним и скупим системима, који делују углавном у организацији и под патронатом државе, међутим у оквиру подручја треба (у оквиру могућности) кренути офанзивније у усавршавање ових и примену нових система бар у оном домену који је могуће решити на локалном нивоу, тим пре што подручје може да буде "локомотива" примене ових система и подстицај њиховог бржег развоја у земљи, у целини.

Даљи развој пре свега телекомуникационог система подручја би се укратко могао свести на проширење и изградњу нових капацитета, увођење новог јединственог карактеристичног броја ради поједностављивања процеса комуникације на нивоу подручја, примену нових телекомуникационих модела који већ постоје у свету, односно неких који функционисају у другим деловима ове земље, и на апсолутно успостављање квалитета услуга. Коначно интеграцијом постојећих професионалних организација из овог домена у јединствену службу, тај процес би убудуће свакако много ефикасније могао бити остварен у подручју.

Развој јединственог информационог система подручја, са друге стране треба да употпуни многе празнине које постоје у систему информација, у смислу њихове неприступачности, неадекватности, односно неблаговремене презентације. Јединствени информациони систем треба да омогући да сви релевантни подаци и информације о свим питањима привредног, културног, и опште друштвеног живота подручја, буду доступни свим корисницима услуга у сваком тренутку и на сваком месту.

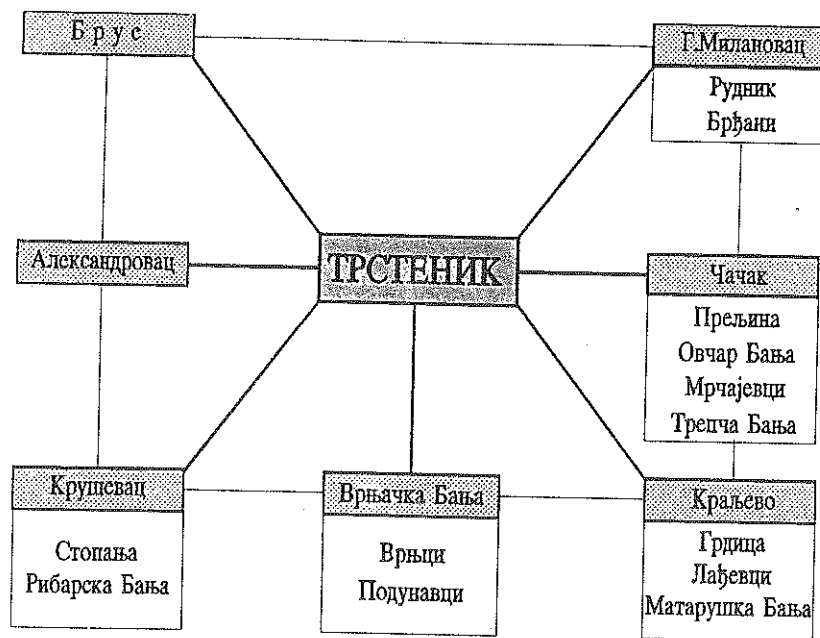
Мрежа јединственог информационог система, би се састојала из три подсистема, са главним терминалом у Трстенику.

Подсистем "јавног" информационог система би пружао све информације интересантне за најшири круг јавних корисника, а оне би се нудиле преко информативних центара и пунктова смештених у свим градовима и местима подручја (Брусу, Александровцу, Крупевцу, Стопањи, Трстенику, В.Бањи, Врњцима, Подунавцима, Краљеву, Матарушкој Бањи, Грдици, Лађевцима, Мрчајевцима, Бањи Тренчи, Прелини, Чачку, Овчар Бањи, односно Брђанима, Г.Милановцу и Руднику), као и преко јавних информативних панова постављених на трговима и другим одговарајућим местима на целој територији подручја.

Подсистем "пословног" информационог система би повезивао све релевантне привредне и друштвене субјекте подручја (такође преко јединственог терминала у Трстенику, односно преко информативних центара) пружајући им претежно пословне информације.

Подсистем "кућног" информационог система би повезивао терминал односно информативне центре са кућним информативним системима, и практично би тако омогућио корисницима услуга да из своје собе добију све информације које су за њих интересантне.

Наравно сви подсистеми јединственог информационог система би се међусобно допуњавали у погледу информација, односно једино би корисници услуга вршили селекцију ових информација које задовољавају њихове потребе. Тако би преко јединственог информационог система сви корисници подручја могли да добију широки спектар информација из разних области. Карактер информација би у почетку био сведен на локалне изворе, с тим што би се са даљним развојем система понуда информација проширивала повезивањем са другим изворима.

Јединствени информациони систем подручја би деловао као целина, и као такав се развијао, али би се у перспективи повезао са будућим информационим системом земље односно света.

С обзиром да код нас још увек категорије време и информација немају адекватно место као вредности не само у друштву него и у свести људи, даљи развој и примена овог система би био један од изузетно значајних задатака у циљу бржег и ефикаснијег општег прогреса и подручја и земље и њиховог приближавања развијеним земљама света.

Без адекватног информационог и телекомуникационог система нема напретка ни осталим системима.

ПОЉОПРИВРЕДА

Јабукe и аутомобили - свугде око нас ће бити богатство, а ми га нећемо видети. Отприлике тако нешто је рекао чувени пророк Тарабић у својој књизи "Креманско пророчанство". Заиста, да ли је био у праву!

Бирокупатска и идеолошка свест изникла из сељачких опапака, у својој вероватно доброј вољи, али слепа и неука, помислила је да се индустријализација, а то значи бољи стандард живота, гради једино преко индустријских погона и радничке класе, без уважавања природних предности, економских критеријума, односно, међународне поделе рада. Тако смо добили фабрике, изгубили имања, добили раднике, изгубили сељаци, добили аутомобиле, изгубили јабукe.

Кад смо се појавили на међународном тржишту, видели смо да ти наши аутомобили не могу тамо да прођу, јер они имају и боље и квалитетније и јефтиније аутомобиле, али имају и боље јабукe. Ми тако нисмо добили ни добре аутомобиле, ни добре јабукe. А уложили смо много капитала у аутомобиле, које нисмо знали да радимо, а пустили смо да пропадају јабукe које су "готово саме рађале".

Да смо били пророци као Тарабић, видели бисмо око нас оно богатство које је пропало - јабукe, и исте гајили, брали, прерађивали и на међународном тржишту продавали. Видели бисмо да је у међународној подели рада наш успех у јабукaма, а не у аутомобилима, јер имамо предредбене - природне услове и традицију за производњу јабукa, а не аутомобила.

Јабукe су наше девизе, оно богатство које је видео Тарабић. Јабукe су наши аутомобили, наш пут у високо развијено друштво. Јабукe су наше девизе којима купујемо њихова добра кола. Наше најбоље јабукe, њихова најбоља кола.

Тако бисмо имали и добре јабукe, и добра кола, а не овако, да нити имамо добра кола, нити добре јабукe.

Данска нам је требала бити пример, а не Енглеска, а резултат би био наше место у друштву и са Данском и са Енглеском.

Ова кратка прича можда најбоље говори о нашем односу према пољопривреди. Негативне тенденције које је доскорашња политика имала на развој пољопривреде, испољавале су се у уситњености поседа, недостатку радне снаге, већем губитку обрадивог земљишта него што су то биле реалне потребе за индустријализацију и урбанизацију, слаба обрада постојећих

парцела, слаби приноси, запостављање брдско-штанских подручја, неадекватна улога задругарства и других облика удруживања и организовања, неефикасно инвестирање и недовољно подстицање примарне производње од стране прерађивачке индустрије која је и сама била у тешкој ситуацији, итд. Међутим и у таквој ситуацији, пољопривреда је живаво опстајала, и скоро ко зна по који пут показала свима нама да је једини стабилни извор живота овог народа. Данас су тога вероватно свесни сви, и влада, и политичари. Ако је Србија некада живела од извоза свина и кукуруза, по чему је била позната у Европи, ако постоји јака традиција пољопривреде, ако и данас добар део непољопривредног становништва побољшава свој животни стандард (или преживљава) искључиво преко села и сељака, логично је да пољопривреда добије оно место које јој и припада. Једном дефинитивно треба да се схвати да је Србија изнад свега сељачка земља и да је будућност Србије између осталог у стварању јаке, добро организоване и развијене пољопривреде.

ТАБЕЛА 1: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ПОЉОПРИВРЕДИ И ШУМАРСТВУ
1990 У ХИЉАДАМА ДИНАРА /ДРУШТВЕНА СВОЈИНА/

НАЗИВ	Пољопривреда				Шумарство				
	Број радника	Оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак	Број радника	Оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак	Поврнина шума у ha
Александровац	75	7.700	12.632	11.724	39	2.839	5.350	5.086	12.864
Брус	49	1.949	5.465	5.092	56	4.045	7.623	7.246	25.304
Врњачка Бања	221	5.771	15.929	15.429	87	13.450	12.899	10.468	12.090
Г.Милановац	378	28.072	68.320	65.740	132	6.400	9.990	8.961	26.462
Краљево	380	31.577	49.025	44.941	337	27.350	55.012	43.588	64.121
Крушевац	357	19.922	58.672	56.400	152	10.928	20.596	19.579	29.850
Грстеник	200	21.260	25.365	22.587	17	1.206	2.272	2.160	12.583
Чачак	176	20.271	34.261	32.261	24	947	2.178	2.000	15.915
Западно Поморавље	1.836	136.522	269.669	254.174	844	67.165	115.920	99.088	199.189
Београд	6.733	931.813	1.114.535	948.933	368	60.081	72.347	63.372	31.893
Србија без АП	29.305	3.439.140	3.829.098	3.304.327	6.759	469.335	717.773	625.176	1.781.135
Србија	98.360	13.617.711	14.778.601	13.054.260	10.168	734.788	1.219.183	1.080.943	2.312.867

Пољопривреда западнопоморавског подручја (друштвена својина, табела 1), учествовала је 1990.-е са нешто више од 6% радника пољопривреде "уже" Србије, са око 4% у активним основним средствима - оруђима за рад, са 7% друштвеног производа и са око 8% народног дохотка у истим категоријама пољопривреде "уже" Србије. Ако исте податке

погледамо за Београд (који у укупној пољопривредној земљи "уже" Србије учествује са око 7%, Западно Поморавље са 9,4%), онда видимо да процентуално учешће те регије у разним категоријама у односу на исте "уже" Србије износи 23% радника, 27% активних основних средстава - оруђа за рад, 29% друштвеног производа и 28% народног дохотка.

У пољопривреди подручја (друштвена својина), Краљево има највеће учешће у укупном броју пољопривредних радника, скоро 21%, и у активним основним средствима - оруђима за рад 23%, док Горњи Милаковац, са преко 25% у друштвеном производу пољопривреде подручја и око 26% у народном дохотку пољопривреде подручја има водеће место.

ТАБЕЛА 2: ПОЉОПРИВРЕДНО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА
АКТИВНОСТИ 1981

НАЗИВ	Укупно пољопривредника	Активно пољопривредника	Учешће пољопривредника у укупном становништву у %	Учешће активног пољопривредног у активном становништву %
Александровац	20.203	13.515	61	69
Брус	13.096	7.617	60	66
Врњачка Бања	4.555	3.075	19	27
Г.Милановац	18.909	11.859	38	45
Краљево	28.304	19.456	24	34
Крушевац	34.755	27.032	27	39
Грстеник	24.227	16.429	47	56
Чачак	24.088	14.032	22	26
ЗАПО	168.137	113.015	30	-
Београд	88.232	57.453	6	9
Србија без АП	1.513.603	1.075.766	28	38
Србија	2.285.053	1.371.436	25	34

Учешће пољопривредног становништва западнопоморавског подручја (табела 2) у укупном пољопривредном становништву Србије без АП, износи 11%, а активног пољопривредног, у односу на исто "уже" Србије, 10,5%. Укупно пољопривредно становништво подручја (168.137) чини 30% укупног становништва подручја Западног Поморавља, а Крушевац, са скоро 21% укупног пољопривредног становништва подручја, представља општину са највећим процентуалним учешћем у пољопривредном становништву у односу на друге градове подручја.

ТАБЕЛА 3: ПОЉОПРИВРЕДНА ЗЕМЉА ПРЕМА НАЧИНУ КОРИШЋЕЊА 1991 (У ХЕКТАРИМА)

НАЗИВ	Укупно	Оранице и багте	Воћњаци	Виногради	Ливаде	Пашњаци	Рибњаци, трстици и баре
Александровац	25.301	9.460	4.140	3.040	3.123	5.537	-
Брус	31.880	8.220	3.890	560	8.446	10.763	-
Врњачка Бања	10.554	3.656	1.732	54	3.001	2.111	-
Г.Милановац	54.652	20.026	5.551	9	13.637	15.429	-
Краљево	72.145	21.392	6.634	22	19.045	25.039	13
Крушевац	49.604	35.555	3.736	2.497	4.266	3.550	-
Трстеник	28.705	17.770	3.291	2.852	1.954	2.835	3
Чачак	43.586	26.309	6.618	174	5.558	4.927	-
ЗАПО	316.427	142.394	35.592	9.208	59.030	70.186	16
Београд	230.374	186.180	16.066	3.159	10.948	9.929	4.092
Србија	3.355.005	1.798.942	228.506	64.052	547.544	708.940	7.037
Србија без АП	-	-	-	-	-	-	-
Србија	5.718.599	3.665.270	256.887	85.763	666.702	1.006.473	37.520

Пољопривредно земљиште западнопоморавског подручја чини 9,4% укупног пољопривредног земљишта "уже" Србије и обухвата 316.427 хектара (табела 3). Према начину коришћења највећи проценат заузимају оранице и багте (45%), затим пашњаци (22%), ливаде (око 9%), воћњаци (11%) и виногради (3%).

Ако посматрамо исте податке за општине унутар подручја, процентуално највеће учешће у разним поделама има: Краљево, око 30% пољопривредног земљишта, око 19% воћњака, нешто више од 32% ливада, нешто мање од 36% пашњака и нешто више од 81% рибњака и бара, Крушевац 25% ораница и багта и Александровац са 33% винограда.

У производњи пшенице подручје са 82.643 тоне остварује око 6% производње "уже" Србије и око 7% кукуруза.

Од повртарског биља, најважнији су кромпир, са производњом од 83.573 тоне, односно око 15% производње "уже" Србије, и пасуљ, са око 7%. У укупној производњи пшенице, кукуруза, индустријског и повртарског биља подручја, највеће процентуално учешће имају следеће општине: Чачак 24% у производњи пшенице и 48% у производњи кромпира, и Крушевац 33% производње кукуруза, 36% производње шећерне репе, скоро 74% производње сунцокрета и више од 33% производње пасуља.

ТАБЕЛА 4: ПРОИЗВОДЊА ПШЕНИЦЕ, КУКУРУЗА, ИНДУСТРИЈСКОГ И ПОВРТАРСКОГ БИЉА 1990 (У ТОНАМА)

НАЗИВ	Пшеница	Кукуруз	Шећерна репа	Сунцокрет	Пасуљ	Кромпир
Александровац	5.852	13.377	-	52	204	2.886
Брус	2.224	4.174	-	-	143	2.993
Врњачка Бања	1.382	10.906	-	-	477	1.436
Г.Милановац	11.534	18.245	120	-	319	20.767
Краљево	12.870	36.671	764	3	906	7.771
Крушевац	19.453	74.836	3.467	566	1.432	4.282
Трстеник	9.538	32.941	2.704	-	242	3.392
Чачак	19.790	36.490	2.605	147	570	40.038
ЗАПО	82.643	227.640	9.660	768	4.293	83.573
Београд	212.490	403.636	191.082	4.143	3.663	44.655
Србија без АП	1.425.671	3.041.129	535.457	41.714	55.846	540.721
Србија	4.093.741	7.805.131	4.718.665	376.058	89.183	886.774

У производњи сточног биља подручја (табела 5), пашњаци са производњом од 36.904 тоне чине 10% производње пашњака "уже" Србије, ливаде 14%, луцерке 8% и детелине око 12% производње.

Шљиве и јабуке подручја у укупној производњи истих у ужој Србији учествују са 16%, а грожђе са 13%.

ТАБЕЛА 5: ПРОИЗВОДЊА СТОЧНОГ БИЉА, ВОЋА И ГРОЖЂА 1991 У ТОНАМА

НАЗИВ	Детелина	Луцерка	Ливада	Пашњаци	Јабуке	Шљиве	Виногради
Александровац	1.226	2.931	6.887	2.006	2.295	8.646	16.086
Брус	902	409	10.606	2.419	2.783	7.270	4.092
Врњачка Бања	1.926	1.767	11.986	1.738	285	1.773	670
Г.Милановац	5.174	3.904	32.487	9.351	2.051	11.636	58
Краљево	8.232	10.105	48.842	11.955	1.936	4.740	112
Крушевац	10.061	9.645	7.842	2.036	1.833	6.762	22.375
Трстеник	8.514	7.511	4.013	1.350	2.394	3.027	14.595
Чачак	16.653	13.987	17.399	6.049	6.591	7.098	848
ЗАПО	52.688	50.259	140.062	36.904	20.168	50.946	58.836
Београд	44.666	93.868	28.666	7.747	24.307	17.509	28.866
Србија без АП	442.918	627.248	1.020.540	387.840	123.558	323.651	437.692
Србија	464.939	1.117.103	1.308.311	622.068	207.114	361.168	567.575

У укупној производњи сточног биља у подручју, највеће учешће у односу на општине има: Чачак са скоро 32% производње детелине и око

28% производње луцерке, и Краљево са 35% производње сточног биља - папшака. У производњи јабука, пшеница и винограда подручја, Чачак учествује са више од 32% у производњи јабука, Горњи Милановац са 23% у производњи пшеница, и Крушевац са 38% у производњи грозђа.

ТАБЕЛА 6: БРОЈ СТОКЕ (СТАЊЕ 15. ЈАНУАР 1991)

НАЗИВ	Говеда	Свиње	Овце	Живина укупно	Говеда на 100 ха обрадиве површине	Свиње на 100 ха ораничне површине	Оваца на 100 ха пољопривредне површине
Александровац	11.480	10.638	18.635	108.577	58	113	73
Брус	11.113	11.498	25.928	55.588	53	140	81
Врњачка Бања	5.123	7.437	7.158	71.288	61	203	68
Г.Милановац	24.465	20.226	42.887	147.025	62	102	78
Краљево	32.208	40.515	30.327	334.063	68	191	42
Крушевац	27.603	44.465	16.767	238.253	60	124	34
Трстеник	14.850	28.459	11.713	186.236	57	158	41
Чачак	36.928	34.410	17.838	425.907	96	129	41
ЗАПО	163.770	197.648	171.253	1.566.932	64	145	57
Београд	102.003	278.315	58.304	1.236.654	47	150	45
Србија без АП	1.261.992	2.471.768	1.794.744	14.471.826	48	137	53
Србија	1.908.448	4.328.696	2.550.166	28.834.247	41	118	25

Што се тиче сточарства, ако погледамо табелу 6, видимо да је почетком 1991. укупан број живине износио 1.566.932 комада, тј. око 11% укупног броја "уже" Србије. Говеда је било 163.770 или око 13% укупног броја "уже" Србије, свиња 197.648 или око 8% и оваца 171.253, тј. 10%.

У укупном броју стоке подручја, највеће процентуално учешће појединих општина износи : Чачак 27% укупне живине и око 23% говеда, Краљево преко 22% свиња, и Горњи Милановац 25% оваца.

Даљи развој пољопривреде би се одвијао у правцу повећања земљишног поседа (што се већ чини), максималном коришћењу постојећег потенцијала, примени савремених технологија, јачању улоге тржишта (уз неизбежну заштитну улогу државе), специјализацији регија по културама и дефинисању приоритета развоја.

Са друге стране, у оквиру пољопривредно-прехрамбених комбината (без обзира на својинске и организационе промене), треба тражити начина за успостављање присије сарадње, стварањем макро-агро система, ради повећавања конкурентности на домаћем и ино тржишту, односно ради затварања техничко технолошких процеса од интензивирања примарне производње до повећања степена финализације пољо-производа, итд. У свему томе требало би да се интензивније успостави сарадња како са релевантним

научним и универзитетским центрима у земљи, тако и са развијеним агро системима европских земаља, а пре свега са Данском и Француском.

Будући макро-агро систем подручја у својим развојним циклусима би могао да обухвати следеће производне делатности: производњу житарица, воћа и поврћа, говеда, свиња, оваца, коња, пернатих животиња и речне рибе, производњу садног материјала, сточне хране, индустријског биља, цвеха и другог украсног биља, производњу и прераду шумских производа, затим даљи развој млињске и пекарске индустрије, кланичне и месне индустрије, индустрије прераде воћа и поврћа, млека и млечних производа и кондиторске индустрије, индустрије вина, пива, алкохолних и безалкохолних пића, индустрије заштитних хемијских средстава, итд.

ИНДУСТРИЈА

ТАБЕЛА 1: ПРОЦЕНАТ УЧЕШЋА ЗАПО У ОСНОВНИМ ПОДАЦИМА О ИНДУСТРИЈИ (ДРУШТВЕНА СВОЈИНА) 1990

НАЗИВ	Број индуст. радника	Активна о.с. индустрије -оруђа за рад- набавна вредност	Друштвене ни производ индустрије	Народни доходак индустрије
Србија без АП	100%	100%	100%	100%
Западно Поморавље	12%	8%	12%	12%
Београд	24%	29%	33%	35%

Индустрија је до скоро била основни генератор развоја целе земље, па и у западно-поморавском подручју. Пет развијених индустријских центара Крушевац, Трстеник, Краљево, Чачак и Горњи Милановац, распоређени дуж "кичме" западно поморавске долине заједно са Врњачком Бањом, Брусом и Александровцем, учествовали су у 1990. са 12% у друштвеном производу индустрије у друштвеној својини "уже" Србије, односно са преко 12% у народном доходу индустрије, запошљавајући око 12% индустријских радника и учествујући у набавној вредности оруђа за рад индустрије "уже" Србије са око 8%.

Са друге стране, посматрајући табелу број 2, у оквиру подручја највећи проценат у датим категоријама у индустрији подручја има град Крушевац (28% индустријских радника, 32% набавне вредности оруђа за рад, 33% друштвеног производа и преко 32% народног дохотка индустрије западно поморавског подручја).

Крушевац је један од најважнијих индустријских центара и Србије и подручја, са развијеном машинском (производња грађевинских и рударских машина, вагона, дизалица итд), хемијском (производња сапуна и козметичких препарата, гума и производа од гума, производња деривата нафте), прехранбеном индустријом и индустријом алкохолних пића, дрвном индустријом (производња намештаја и производа од дрвета), текстилном индустријом, индустријом картонажне амбалаже, индустријом грађевинског материјала, итд. Познате су фабрике "Милоје Заклић", "Трајал", "14. октобар", "Рубин", "ФАМ", "Савремени дом", "Жупа", "Мерима", "Душан Петровијевић" итд.

ТАБЕЛА 2: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ИНДУСТРИЈИ /ДРУШТВЕНА СВОЛИНА/ 1990 (У ХИЉ.ДИН.)

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. набавнавредн. оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Александровац	3.025	399.173	383.390	350.479
Брус	2.389	193.195	182.327	167.275
Врњачка Бања	1.774	232.219	255.527	230.881
Г.Милановац	8.851	1.564.613	1.525.795	1.421.222
Краљево	12.153	1.972.549	1.203.543	1.039.840
Крушевац	22.428	4.777.750	3.265.448	2.860.664
Трстеник	11.527	2.544.998	1.269.561	1.025.561
Чачак	18.241	3.355.173	1.968.233	1.728.526
Западно Поморавље	80.388	15.039.670	10.053.824	8.824.448
Београд	161.357	56.223.339	28.841.646	24.869.412
Србија без АП	677.696	190.757.175	86.727.004	70.686.512
Србија	976.067	287.789.787	130.453.457	106.361.832

Краљево, такође важан индустријски центар, има развијену машиноградњу, индустрију железничких вагона и шинских возила, индустрију сплнтер-магнезита и другог ватрогасног материјала, термоакумулационих пећи

и електроуређаја, индустрију намештаја, текстилну индустрију, итд. Најпознатије производне фирме су: "Фабрика вагона", "Магнохром", "Електрон", "Јасен", "Будућност", итд.

Чачак је важан привредни центар са развијеном металном и метално-прерађивачком индустријом (производња апарата за домаћинство, термотехничких уређаја, машинског алата...), хемијском индустријом, индустријом грађевинских материјала, текстилном индустријом, индустријом алкохолних и безалкохолних пића итд. ("Слобода", "Цер", "ФРА", "1. мај", "Латекс", "Ратко Митровић", "1. октобар", "Божо Томић", "Чачанка"...).

Трстеник је мали, али изузетно значајан привредни центар и седиште великог система "Прва петолетка", који производи хидрауличне уређаје, компресоре за моторе, хидрауличне инсталације за тракторе, пнеуматичне кочице за моторна возила итд.

Горњи Милановац, привредно "чудо" Србије, има развијену металну и метало-прерађивачку индустрију, текстилну индустрију, пољопривредну, прехранбену и индустрију кондиторских производа, индустрију картонске амбалаже, индустрију боја и лакова, а такође и јаку полиско-издавачку делатност итд. ("Металац", "ФАД", "Рудник", "Таково", "Типошластика", "Сигма", "Звезда", "Дечије Новине", итд.)

Александровац је мали центар са развијеном индустријом вина и воћних сокова, индустријом за производњу грамофонских плоча, индустрија намештаја, конфекције, металном индустријом, итд. ("Виножупа", "Вентил", "Јединство", "Арматуре", "Дискос", "Жуљанка").

Брус је такође мали центар са индустријом трикотаже ("Брусјанка"), погоном хидро-пнеуматике ("ФУД"), фабриком уређаја и опреме ("ФУО"), итд.

Врњачка Бања, поред доминантног значаја туристичке привреде има погоне у оквиру система "Прва петолетка", погоне за флаширање минералне воде "Врњци" итд.

Треба свакако додати и све већи број привредних капацитета који су у оквиру приватног сектора и који у последње време играју све значајнију улогу у укупном привредном животу градова, односно подручја.

Такође је значајно указати и на индустријске градове који су у суседним подручјима и са којима се остварује (или може да се оствари) изузетна сарадња, као што су Крагујевац (фабрика аутомобила "Црвена застава", фабрика галових лаваца "Филип Кљајић"), Јагодина ("Фабрика каблова", "Јухор" фабрика сухомеснатих производа), Ћуприја ("Димитрије Туцовић" фабрика шећера), Параћин (фабрика штофова, фабрика стакла,

фабрика кекса, бисквита "Параћника"), Пожега (текстилна индустрија "Младост", дрвна индустрија "Напредак", фабрика грађевинског материјала "Радник", фабрика за прераду воћа и поврћа "Будимка" итд), Лучани (хемијско-прерађивачка индустрија "Милац Благојевић"), Гуча (индустријски комбинат-ливница), Ариље и Ивањица (са текстилном индустријом, "Јавор"), итд.

Оваквом позицијом индустрија подручја, а поготово у сарадњи са суседним градовима и њиховим привредама, требала би да представља најјаче индустријско језгро Србије. Међутим услед недефинисање зоне интереса (што би овде било западно-поморавско подручје), не постоји довољна координација на нивоу подручја, нити постоје заједнички наступи на друга тржишта Србије, односно света. Присутна је велика зависност и утицај индустрије подручја од београдске зоне интереса. Финансијске организације, разне научне, пројектне, консалтинг, инжењеринг и друге организације, трговачке и спољнотрговачке куће, за чијим услугама индустрија подручја има потребе налазе се у Београду. Велика давања у смислу финансијских обавеза према држави прилично оптерећују касу индустрије, а иста се сливају у Београд и, углавном краткорочно, задовољавају потребе београдске привреде, а само мали део тих средстава се враћа назад. Политика цена, односно слабо познавање ино-тржишта, те сходно и организационе (не)способности локалних извозних служби, као и маркетиншка мањкавост остављају доста простора за велики екстра-профит другима. Затим ту су субјективне слабости испољене у личном интересу појединаца (добивање стана или посла у Београду или ино-представништву, путовање због дневница), а на штету фабрике.

ТАБЕЛА 3.

НАЗИВ	остварене инвестиције друштвене својине	активна о.с. привреде- средства за рад у друштвеној својини	народни доходак
Западно Поморавље	100%	100%	100%
Индустрија	39%	65,4%	44,9%
Пољопривреда, шумарство и водопривреда	4%	0,9%	14,7%

Такође, велики проблеми су били створени кроз велики прилив радне снаге, јер су се огромна средства морала издвајати за решавање стамбених и других проблема запослених уместо да су се иста усмеравала у јачање акумулативне способности индустрије и целе привреде.

Са друге стране, оваква политика развоја индустрије, довела је до великих проблема у другим сегментима, пре свега пољопривреди, која је, сходно, остала на ниским гранама.

Даља концепција развоја индустрије у подручју би требало да се усклађује са интензивирањем развоја других сегмената, а ту се пре свега мисли на пољопривреду, туризам и саобраћај, који ће заједно са индустријом бити стратешки носιοци развоја подручја.

Унутар саме индустрије морало би се ићи на повезивање истих или сличних садржаја, а сходно томе и на стварање оптималне организационе структуре рада и пословања у свим деловима, као и на коначно и трајно решавање питања својине.

За индустрију и целу привреду би било од великог значаја стварање централног научног института који би заједно са фабричким научним одељењима и истраживачким центрима, допринео праћењу развојних тенденција у свету и примене истих у оквиру могућности и потенцијала индустрије подручја. Сходно томе, значајно се треба повезивати са развијеним земљама света и ићи у разне кооперативне облике сарадње.

Такође, индустрија би, у циљу ефикасности пословања, требала ићи на стварање породичних фабрика (где то техничко-технолошки и организациони услови дозвољавају), са великом флексибилношћу и самосталношћу пословања. Исто тако, индустрија и цела привреда треба да формирају своју финансијску, маркетиншко-пропагандну, као и спољнотрговинску организацију, које ће на најбољи начин и најдиректније пратити рад индустрије и целе привреде. То се такође односи и на предвиђену слободну царинску зону, која ће индустрији подручја дати простора за ефикасно укључивање у међународну поделу рада.

Коначно, приватна иницијатива ће отворити нове хоризонте пословања, а тржиште ће бити (и већ јесте) једини показатељ правилног опредељења и успешности пословања.

Слободна царинска зона - Како стићи високо развијене земље, како се укључити у међународну поделу рада, како привући страни капитал, како

успелити домаће ресурсе и ангажовати нове технологије, како решити питање незапослености, једном речју, како обезбедити економски просперитет земље. Једно од решења је економски модел тзв. слободних царинских зона. Сменете на прикладним географско-саобраћајним локацијама, зоне су помогле многим сиромашним или недовољно привредно развијеним подручјима, која имају јефтину радну снагу, да веома брзо постигну одређене економске резултате, а неким од њих чак да постану и водеће индустријске земље одређених делова света.

Код нас су многе шансе на том плану пропуштене. Још за време "друге Југославије", када смо били, врата и прозор у свет тзв. "источном блоку", били смо у прилици да уз већ релативно захукталу домаћу привреду, применимо овај модел економских активности, што би нас сигурно сврстало у значајне привредне земље овог дела света. Но, та шанса је пропуштена, а данас је то много теже урадити, због променених, пре свега политичких, али и економских околности.

Али корак иза других суседних земаља, које су се већтије прилагодили новом економском поретку и ми смо одскоро прихватили концепт зоне и нешто, иако скоро безначајно, ипак урадили. То се, пре свега односи на формирање и почетак рада шабачке, београдске (укључујући Панчево, Ковин и Смедерево) и новосадске зоне, а све су лоциране на пловним путевима Саве и пре свега Дунава.

Међутим, сама концепција развоја зона треба да уважава и неке постојеће чињенице, пре свега позицију Београда и у том смислу би могло нешто да се каже. Тачно је да се, користећи пловне путеве Дунава, економски резултати далеко пре исказују у позитивном смислу са аспекта смањења трошкова превоза и цене роба, али имајући у виду текућу политику која је најављена у смислу деурбанизације Србије, изградња зоне у Београду би ту акцију апорири анулирала. Стога, поштујући рентабилност формирања зона пре свега на Дунаву, треба избећи београдску зону, али омогућити другим местима лоцираним на овој реци (Кладово нпр), да тај пројекат реализују. Такође, једна од негативних ствари је и прописивање пореских стимулација, које изједначавају улагање у слободне царинске зоне са улагањима у недовољно развијене крајеве, тако да те прописе треба преиспитати. Ми треба да градимо зоне и да их пореском политиком стимулишемо, али то не значи да оне требају да се граде стихијски, а поготову ако воде даљњем јазу неравномерне привредне развијености земље. Улога државе је ту значајна, колико у поспешивању развоја зона, толико у њиховом складном лоцирању.

Подручје Западног Поморавља, пратећи економска кретања у земљи и свету, треба да дефинише и своје место у процесу стварања зоне. Поштујући интерес одређених привредних субјеката подручја који су већ почели са улагањем у београдску зону ("Мерима" Крушевац), али и користећи повољну географско-саобраћајну позицију, као и друге предности у односу на друге средине, веома је битно да се то питање што пре покрене и да се, ако је могуће, што пре створе услови за почетак рада зоне, како би се путем пропаганде, анимирали заинтересовани да овде инвестирају, односно, како би се избегла заосталост у односу на друге који су се већ активно укључили.

Постоје две варијанте локације за слободну царинску зону. Прва би била на веома атрактивном месту у близини будућег аеродрома Лађевца, што је уједно и централна позиција подручја Западног Поморавља, што значи да би сви околини градови могли веома брзо да користе њене услуге. Зона би, значи била, како у функцији подручја, тако и околних градова т.ј. Крагујевца, Јагодине, с једне стране и Рашке и Новог Пазара са друге стране. Предност ове зоне је и због близине будућег ауто-пута, односно, реке Западне Мораве (за пловидбу бродова), као и железничке пруге.

Други концепт, што би могло бити боље решење, би се реализовао у градовима суседних подручја, али би свакако био и у функцији Западног Поморавља. Зона би се налазила у појасу места Сталаћ, Варварин, Ћићевац, Појате, (Ражаљ), која су на веома погодним магистралним (путним, железничким, речним) правцима, али до сада нису успела да се економски развију. Ова зона би била такође интересантна за крагујевачко подручје (Јагодина, Ћуприја, Параћин), али вероватно и за нишко и зајечарско).

Ако би се прихватила друга варијанта требало би царвно у сарадњи са суседним градовима размислити и о отварању зоне у Пожеги, која би покривала практично читаво југозападно подручје Србије. Пожега је значајна раскрсница железничког и путног саобраћаја, али и најближа веза за луку Бар, а њена улога ће се нарочито побољшати изградњом будућег јадранског ауто-пута. Привреда западно-поморавског подручја смештена између ове две зоне, на растојању од око 150 км имала би могућности да према економским интересима користи и једну и другу.

ЗАНАТСТВО

ТАБЕЛА 1: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ЗАНАСТВУ /ДРУШТВЕНА СВОЈИНА/ 1990 (У ХИЛ. ДИН.)

НАЗИВ	број радника	активна о.с. набавна вредност оруђа за рад	друштвен и производ	народни доходак
Александровац	3	-	449	449
Брус	1	-	72	71
Врњачка Бања	92	13.034	17.316	15.464
Г.Милоновац	253	58.012	58.284	54.410
Краљево	1.067	184.920	118.655	99.968
Крушевац	815	152.123	106.698	95.755
Трстеник	665	105.282	63.785	49.946
Чачак	811	27.744	58.773	54.975
Западно Поморавље	3.707	541.115	424.032	371.009
Београд	12.869	1.031.553	2.062.327	1.939.416
Србија без АП	32.795	3.256.279	4.086.636	3.748.656
Србија	47.590	5.092.200	6.683.647	6.182.939

Упоредо са даљим развојем индустрије, занатство треба да има значајнију улогу у даљем привредном развоју подручја. Досадашњи концепт развоја занатства, заснован углавном на друштвеној својини, је добрим делом занемаривао овај вид активности, те су и општи показатељи о ефикасности привређивања у занатству веома скромни, што се може видети из табеле број 1.

Учешће занатских радника подручја у укупном броју занатских радника "уже" Србије, запослених у друштвеном сектору износи 11,3% (Београд 39,2%), а набавна вредност оруђа за рад износи 16,6% (Београд 31,7%). Друштвени производ занатства подручја износи 10,4% (Београд 50,5%), а народни доходак 9,9% народног дохотка занатства "уже" Србије (Београд 51,7%).

Из наведених података види се велика заосталост занатства друштвене својине подручја, поготово у остварењу друштвеног производа и народног дохотку у односу на занатство Београда.

Са друге стране, у оквиру подручја, град Краљево има највише успелних занатских радника, тј 29%, затим 34% оруђа за рад и учествује највише, тј са око 28% у друштвеном производу, односно са око 27% у народном дохотку занатства у друштвеној својини западно поморавског подручја.

Међутим, ако се гледају генерални подаци за занатство и исти упореде са другим делатностима, добија се скромна слика учешћа занатства у остваривању привредног развоја земље (нпр: од остварених инвестиција у друштвеној својини уже Србије, 0,5% отпада на занатство подручја, а готово безначајно за целу ужу Србију. Активна основна средства занатства у друштвеној својини уже Србије учествују са 1,3% укупне активе Србије без А.П. а у оквиру подручја са 2,5%).

Како је, као што је већ речено, рапији друштвени концепт био доминантан, а он се базирао на развоју индустрије, то је занатство, баш као и пољопривреда, било на маргини. Међутим, управо у том периоду ове две делатности су биле доминантно заступљене у приватном сектору, те би и подаци о занатству били сигурно значајнији да су узети у обзир и ти подаци. Но, генерално речено, "државна клима" је гушила приватни сектор, те и занатство. Колико је то био погрешан концепт и колико је такво мишљење и деловање начинило штету свима видело се из примера земаља капитализма, које су добар део својих активности заснивале управо на приватном занатству које је традиционално било носиоца развоја малих и средњих производних погона и добра спопа са великом индустријом, а тиме и фактор стабилности и перспективе једне економије.

Ми смо, тек скоро кренули озбиљније овим путем, јер се друштвена клима променила, те можемо очекивати да ће занатство у својим разним степенима развијености одиграти исто тако велику улогу у развоју ове земље, као што је то већ на западу учињено.

У том контексту, подручје би требало да се максимално заложи како у обезбеђивању средстава за афирмацију и развој занатства, тако и у давању разних стимулација и погодности било кроз смањење пореза, доприноса или уступање земљишта за градњу и сл.

Не заборавимо да је добар број правих занатлија данас развио тзв. малу привреду (и не само малу) и успешнио производне активности. А то је оно што нам треба!

По визији развоја подручја, дуж целе "кичме" (као окоснице развоја привредних, културних, финансијских, спортских и других активности), предвиђен је велики број разних врста локација за занатске делатности (услугине и производне), које ће својим даљим развојем и претварањем у више облике привредног организовања омогућити брз прелаз целог подручја.

ГРАЂЕВИНАРСТВО

ТАБЕЛА 1: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ГРАЂЕВИНАРСТВУ ДРУШТВЕНА СВОЈИНА 1990 (У ХИЉАДАМА ДИНАРА)

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. набавна вредност оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Александровац	549	9.394	84.697	81.693
Брус	236	3.374	17.731	16.918
Врњачка Бања	831	38.112	61.035	58.138
Г.Милановац	423	29.289	40.161	37.990
Краљево	1.987	104.704	155.330	144.959
Крушевац	3.794	338.653	377.677	348.133
Трстеник	308	28.032	25.700	23.679
Чачак	2.322	200.831	198.455	184.531
Западно Поморавље	10.450	752.389	960.786	896.041
Београд	62.616	4.897.418	7.026.787	6.676.557
Србија без АП	132.421	11.224.015	13.693.419	12.893.758
Србија	184.607	16.479.665	18.785.744	17.590.796

Ако посматрамо табелу 1 и направимо анализу процентуалног учешћа подручја у укупним подацима у грађевинарству Србије без А.П., добићемо следеће податке: 8% грађевинских радника, 7% набавне вредности оруђа за рад, 7% друштвеног производа, 7% народног доходака грађевинарства Републике без А.П.

Са друге стране, ако посматрамо основне показатеље о грађевинарству унутар западно-поморавског подручја по општинама, видимо да општина Крушевац има највеће процентуално учешће, тј преко 36% грађевинских радника, 45% оруђа за рад, више од 39% друштвеног производа и нешто испод 39% народног доходака грађевинарства подручја. Потом долазе Чачак па Краљево.

Из табеле 2 видимо да је доминантна друштвена својина, као основ инвестирања у грађевинске радове, што је нормално имајући у виду друштвено уређење у 1990. Међутим, карактеристичан је својински однос за Београд, који премашује републички просек (без А.П.), када је у питању друштвена својина, односно, Западно Поморавље, које је испод тог просека.

Са друге стране, од укупне вредности извршених грађевинских радова у 1990., у друштвеној својини, за подручје Србије без А.П., Београду припада 39%, а Западно Поморављу 7,8%.

ТАБЕЛА 2: ВРЕДНОСТ ИЗВРШЕНИХ ГРАЂЕВИНСКИХ РАДОВА 1990. ГОДИНЕ У % (ПРЕМА ОБЛИКУ СВОЈИНЕ)

НАЗИВ	Укупно	Друштвена својина	Индивидуална својина
Србија без АП	100	72,5	27,5
Београд	100	86,3	13,7
Западно Поморавље	100	67,0	33,0

ТАБЕЛА 3: ВРЕДНОСТ ИЗВРШЕНИХ ГРАЂЕВИНСКИХ РАДОВА СТАМБЕНЕ ЗГРАДЕ 1990

НАЗИВ	У хиљадама динара	% укупно	% у друштвеној својини	% у индивидуалној средини
Србија без АП	14.610.557	100	49,4	50,6
Београд	6.686.452	100	79,0	21,0
Западно Поморавље	928.551	100	28,7	71,3

Табела 3 (која се односи само на извршене грађевинске радове-стамбене зграде у друштвеној својини у 1990.), показује да Београд опет има далеко веће учешће друштвене својине од просека Републике без А.П., односно З. Поморавља (са 28,7% друштвене својине).

Свакако да оваква разлика у својинској структури инвестирања (у Београду је доминантна друштвена својина, у З.Поморављу индивидуална), између осталог веома утиче и на организациону и техничко-технолошку оспособљеност грађевинских фирми.

Са друге стране, у укупној вредности грађевинских радова Србије без А.П. у категорији стамбених зграда 1990. у друштвеној својини, Београду припада 73%, а З. Поморављу 3,6%. Ако се зна, као што је већ речено, да је друштвена својина била фундамент развоја инвестирања, тада испада да је доминантно тржиште и градилиште био главни град, а да је остала Србија

без А.П. у томе учествовала са преосталих 27%, од тога 3,6% З.Поморавље.

Они подаци такође говоре о величини и вредности београдске грађевинске оперативе (47% грађевинских радника, 44% набавне вредности оруђа за рад, 51% друштвеног производа и 52% народног дохотка грађевинарства Србије без А.П.), али и о великој концентрацији друштвених средстава земље у главном граду!

Следећа табела то показује на примеру броја станова:

ТАБЕЛА 4: БРОЈ СТАНОВА /СТАЊЕ 31.03.1981./

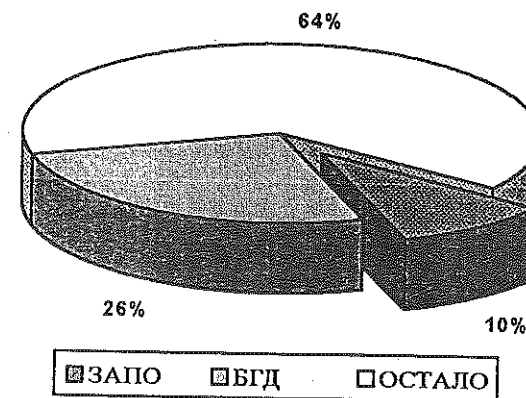
НАЗИВ	Укупно	Друштвена својина	% друштвених станова у укупном
Александровац	9.433	541	6
Брус	6.431	435	7
Врњачка Бања	7.675	726	9
Г.Милановац	16.090	1.549	10
Краљево	36.417	7.165	20
Крупневац	40.679	6.838	17
Трстеник	15.258	2.709	18
Чачак	35.537	6.038	17
Западно Поморавље	167.520	26.001	16
Београд	440.061	225.375	51
Србија без АП	1.683.552	387.402	23
Србија	2.579.844	523.406	20

У З. Поморављу је изграђено 26.001 станова у друштвеној својини, што чини испод 16% станова подручја, односно испод 7% станова у друштвеној својини Републике без А.П. Београд има 225.375 станова у друштвеној својини, што чини преко 51% станова Београда, односно 58% станова у друштвеној својини Републике без А.П. Такво процентуално преимућство једног града (са 16 општина) у становима друштвене својине (а она је доминантна) у односу на 42% који припадају свим осталим општинама Србије без А.П. (од тога испод 7% у З. Поморављу), само по себи довољно говори о свим проблемима који на овим просторима постоје.

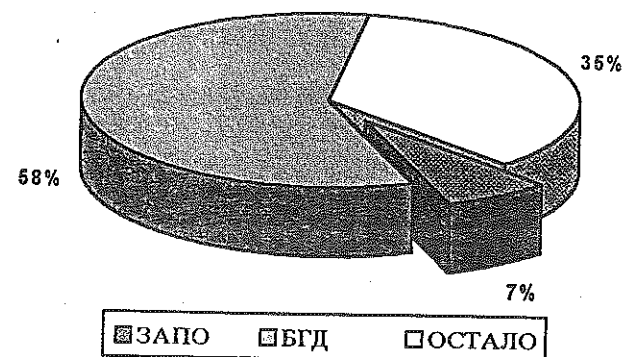
Ако је досадашње стање било резултат одређених друштвено-политичких околности наглашених преко друштвене својине и доминације једног града, нова времена која долазе, носе промену својинског капитала,

значи почетак и будућа сигурна доминација приватног сектора, али и наглашена тржишна оријентација.

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У УКУПНОМ БРОЈУ СТАНОВА УЖЕ СРБИЈЕ 1981

ГРАФИКОН: УДЕО ЗАПО У УКУПНОМ БРОЈУ СТАНОВА У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ УЖЕ СРБИЈЕ 1981 год.

У том контексту, али уважавајући на жалост стечене позиције, економску снагу и потенцијале Београда, западно-поморавско подручје, односно, вено грађевинарство мора тражити и истаћи своје предности.

За почетак било би пожељно извршити квалитетну реорганизацију комплетног грађевинарства подручја (друштвена својина), пре свега крушевачког, чачанског и краљевачког (у кадровском, техничком, организационом и власничком смислу), а затим, на здравим основама или у интеграционим процесима стварањем једног јаког грађевинарства уз поштовање велике флексибилности и самосталности делова у оквиру њега. Тиме би се могла постићи специјализација посла, боља техничка и кадрoвска база, већа оперативност и квалитет, а отворено тржиште би регулисало све остало.

Јесте да су тешка времена за грађевинаре, али сада је управо тренутак за такве процесе. Сутра ће се отворити ово тржиште, и друга тржишта, те би грађевинарство подручја могло најбоље да искористи своје предности ако их сада постави на здраве основе. А то значи и будући самостални приступ и конкурентска способност не само другим грађевинарцима земље, већ и оним из иностранства.

Са друге стране, визија развоја подручја даје идеалну прилику да се грађевинарство већ у старту припреми за учествовање у реализацији појединих пројеката, а то се може остварити ако се већ сада идеје преточе у планове, створи јака пројектна и маркетиншка служба, планови пађу инвеститоре и коначно све сутра реализује. Пуно је објеката који ће свакако бити интересантни, капитално вредни, али и грађевински сложени, те свакако и профитабилни, који могу бити интересантни поготово за иностране инвеститоре.

Грађевинари морају такође да постану визионари, да сами смишљају одређене необичне амбијенталне и садржинске просторе, исте дају у виду идејних пројеката, и преко своје јаке маркетиншке активности презентују јавности. Тек потом могу да очекују реакције потенцијалних инвеститора (или купаца), и коначно да граде. То је један од начина да грађевинарство подручја створи личну афирмацију, афирмацију иницијатора или визионара, али и да да свој удео у даљем и бржем развоју подручја.

Не треба заборавити да добара идеја увек пађе паре, а сада ако није тренутак за разне оперативне захвате, сигурно је тренутак за "визионарење" и израду великог броја идејних пројеката који у перспективи могу бити интересантни и корисни.

Урбанизам и архитектура - Реализација визије развоја Западног Поморавља подразумева строгог поштовања одређених критеријума у области урбанизма и архитектуре.

При њиховом дефинисању мора се поштовати постојеће стање, али и реални оквири примене архитектонских решења, са позиција традиције, економске моћи становништва, навика, али и реалних потреба будућих пројекција итд. Генерална начела се морају уклапати у реалан живот, што значи, да се никакви "кабинетски" планови не могу примењивати, док се практично "уживо" не верификује. Уместо кабинетских нама требају "животни" планови.

Примена принципа у урбанизму и архитектури не сме да уништи "душу" градова и села (како се то до сада углавном радило), неким глобалним генералним решењима. Изузев неких стратешких пројеката, као што је рецимо, аутопут или железница, све остало би требало бити пројектовано и грађено према текућем стању, поштујући ток живота. Наравно, то не значи трипти хаос, поготово када је у питању дивља градња, већ значи смањење на минимум узрока таквог понашања. Западно-поморавско подручје, тзв. "Српска Ривијера" или "Плава Долина" мора у свему одражавати и оправдати тај назив.

Градови Србије, градови овог подручја су толико урбано несређени (изузев делимично Краљево и Врњачке Бање), да то није примерено модерном немарству. То се поготово односи на Чачак, али и Крушевац, по њих села нису ништа боље урбано сређена. Генерална слика је одраз запуштености, прљавости, неуредних фасада, запуштених паркова, али и саобраћајног немара (кршених улица, прљавих аутомобила, непрописног паркирања, општењених саобраћајних знакова и сл.). Тачно је да је материјално стање лоше, да је криза, али и ту постоје нека правила. Пре свега, велике паре нису увек решење за све.

Западно-поморавски информативни систем би преко својих медија овој теми морао да посвети огромну пажњу. Од подручја треба створити перфектну урбану средину. Треба урбано дефинисати читав простор подручја до најситнијих детаља, одредити стамбене локације разних профила (по куповној моћи, типу и намени објеката), пословне и комерцијалне локације, локације јавног значаја или друштвеног стандарда (спортске хале, концертне дворане) итд.

У политици урбаног развоја, пожељно је користити искључиво принципи приземне градње (максимална спратност објеката 3+1 у градовима, односно, 1+1 у осталом делу), принцип еколошке заштите, принцип животности простора, принцип првенствене градње дуж "кичме", принцип примене пејсажне архитектуре, принцип "прави објекат на правом месту" (лош пример је локација Дома српско-норвешког пријатељства, дивног објекта, који је могао да буде изузетна туристичка дестинација да је био лоциран у Такову или на Руднику), итд.

Архитектура треба да преко својих објеката да печат естетској страни. Пожељна су естетски врло лепа и квалитетна решења, поштујући традицију, али превасходно примењујући нове савремене облике архитектуре (треба се максимално заложити за ослобађање архитектуре од остатака оријентализма и архаичних утицаја, а који су веома присутни у српској култури, па и архитектури).

Присна и тимска сарадња урбаниста, архитеката и других сродних профила се свакако сматра потребном.

С обзиром на велики простор и већ постојеће службе које се баве овим проблемом, као и сложеност посла, пожељно је успоставити складну сарадњу са свим релевантним градским службама, али исто тако формирати главно тело као централни орган који би координирао рад и доносио коначне одлуке за читав простор подручја. Овакав орган би био у стању да обједини све стручњаке подручја и тиме створи најквалитетнија решења, али као такав да буде и конкурентан другим пројектима из Србије (и ван ње), који би се путем конкурса нудили подручју на реализацију.

Овакав вид сарадње, свакако подразумева и интеграцију грађевинске и путне оперативе као и свих пратећих служби.

Развој урбаног села у подручју Ако се изузме "Плава Долина", "кичма" интеграционих процеса, на нивоу подручја (у којој се подразумева веома брза физичка повезаност градова и села на потезу Горњи Милановац - Крушевац, са посебним освртом на интензивнији развој тзв. варошица Рудника, Брђана, Прељине, Мрчајеваца, Лађеваца, Подунавца, Стопање, које ће својим развојем смањити удаљеност између градова), посебну пажњу би требало посветити развоју села која припадају подручју, али која нису на главном правцу.

Наиме, њихова физичка удаљеност није ни у једном случају већа од 20-30 км од "кичме" што у многоме олакшава процес физичке интеграције, а тиме и околним селима пружа скоро исте погодности културног, образовног и економског препорода. Главни циљ је заправо, да села добију улогу активног сарадника у развоју подручја, било кроз развој мале привреде или пољопривреде, туризма и сл., али и да се број становништва никако не смањује.

У случају подручја, то не би требало да буде проблем, али, као што је већ више пута напоменуто, потребно је изузетно водити рачуна о добрим путевима до села, квалитетном јавном превозу и развијеној мрежи телекомуникације.

Томе треба додати потребу да се створи екипа стручњака свих профила који ће врло стрљивим, детаљним анализама (према специфичним

случајевима) и плановима ићи од села до села и иста, уз максималну мобилизацију локалних кадрова и потенцијала тако урбано обликовати, да постану права зелена оаза лепог живота. Свако село треба да добије свој специфичан облик, са својим тргом, црквом, пословно-тржишним и културно-забавним центром, центром за рекреацију, уредним аутобуским стајалиштима, обилазницама за тешка возила итд. Посебан акценат би требало ставити на урбанизацију, чистоћу, као и културну активност.

Екологија подручја Као саставни део урбанизма и архитектуре у будућим пројекцијама развоја, еколошки критеријуми морају бити пресудни. Поред жеље да подручје буде најурбаније и архитектонски најлепше, то исто важи и за екологију. Хоћемо, најчистију, најздравију еколошку средину Србије.

Мада и данас, срећом, не постоје неки већи еко-проблеми, углавном, као последица слабије индустријализације и мање саобраћајне развијености подручја, ипак има ствари о којима треба говорити. Прво, река Западна Морава, симбол овог подручја (а и целе Србије), је нечиста и делимично загађена. Морали би се енергично уклонити сви извори загађености и овој реци вратити бистрину и чистоћу достојну квалитетног живота. Ту је и велики проблем Ибра, о чему би требало више да се брине, као и неких речица које служе као колектори отпадних вода неким производним фирмама. Затим, постојеће фабрике загађивачи, требали би да обезбеде заштитне филтере, али и да отклоне технолошке процесе који условљавају загађеност, као и да не размишљају о неким новим технологијама које нису еколошки верификоване као погодне.

Екологија треба да буде пресудни параметар у будућим пројекцијама привредног развоја, да заустави изградњу и рад индустрија које загађују средину, које немају адекватну заштиту, као и да дислоцира "прљаве" индустрије у делове подручја где се минимизирају еколошки штетне последице.

Такође, имајући у виду значај туризма (и иначе) овог подручја, пожељно је градити што више уређених паркова, зелених површина, шумских појасева, али и цветних вртова и фонтана. У народу постоји култура гајења цвећа и дрвећа, те ову особност треба што више развијати у њима, укључујући их у ошлемењивање средине. Наравно, ту су и постојеће комуналне службе које тај посао треба да раде професионално.

У сваком случају, жеља је да се створи квалитетна здрава средина, богата флором, са развијеном пејсажном архитектуром, где осећај речи "здрав живот" добија свој пуни смисао.

ФИНАНСИЈЕ

У листу "Чачански глас", јавном средству информисања за територију општине Чачак, 01.05.1990., објављен је следећи текст аутора М.Ј.:

"Арогацији коју Београдска банка - деоничарско друштво већ дуже време, а нема сумње уз сагласност, ако не и подстрек високих републичких функционера и институција, испољава према главним филијалама и оснивачима унутрашњости Републике, изгледа да нема краја! Најновији "бисер" те престоничке осипости је припремљени годишњи обрачуни за 1990. годину, чију коначну верзију треба да усвоји Скупштина овог деоничког друштва након што о свему филијале изрекну своје судове, који пак, ама баш никог неће обавезивати!

Скупштина Чачанске банке, иако свесна да њен глас протеста у централистички организованом систему србијанског банкарства значи, малтене, колико и каи воде у пустињу, није одолела а да на седници одржаној 24. априла не изрази своје огромно незадовољство због оваквог ниподаптавања провинције и њеног срозавања на ниво недотупавог послушника, коме је удељено једно једино "право" - да, колико год може више, празни своје џепове и пуни новцем београдске касе.

Конкретно, јед је изазвала чињеница да деонице код Београдске банке нису у прошлој години ревалоризоване, чак ни за висину раста камата за депозите по виђењу, што значи да је њихова вредност, имајући у виду лањски раст инфлације, реално смањена за око 60 процената, а истовремено се предлаже да се за заједничку инвестициону потрошњу издвоји читавих 96,7 милиона динара. Другим речима, капитал деоничара не само да није оцлофен, него је и обезвређен, док истовремено има пара за изградњу станова.

Осим тога, ревалоризациона резерва, као "смањење прихода од финансирања у корист трајног капитала Београдске банке", не распоређује се на деоничаре, већ остаје као непомирани капитал.

Очито је да су тиме озбиљно општењени оснивачи, јер нису за износ ревалоризације повећали своје приходе од финансирања. Наводно, не може другачије да се поступи - не дозвољава закон о рачуноводству, по коме се, тврди предлагач годишњег обрачуна Београдске банке - дд за прошлу годину, деоничари само обавештавају о проценту повећања номиналне вредности деоница на тржишту кроз ревалоризационе резерве и то повећање "узимају као оријентир приликом евентуалне продаје деоница на тржишту хартија од вредности". Такво тумачење је, такође се тврди, добијено од Удружења банака Југославије, "а на бази званичног става Службе

друштвеног књиговодства, Савезног секретаријата за финансије и Народне банке Југославије". Рекосмо да наводно не може другачије: "Југобанка" је извршила номинацију, а за њу, ваљда, важе исти закони као и за Београдску банку.

У оквиру саме Београдске банке требало би да буде "један закон за све", односно да све филијале послују под једнаким условима. У прошлој години таква равноправност није остварена, задржан је, како рече на седници Председник Скупштине Р.Л., принцип договорног вођења политике, уместо тржишног, па су поједини региони неоправдано били фаворизовани, посебно непоштовањем ограничења банкарских пласмана, што је у условима високе инфлације и беспарице, изузетна бенефиција".

Текст није прешао локалне оквире! Тек од скоро "београдске новине" су "стидљиво" почеле да се отварају и да пишу о неким проблемима паметнутим Србији. Тако је у листу Експрес Политика 28.05.1994. објављен следећи текст новинара А.С.:

"Новац који се преко пореза прикушља, слива се на рачуне само повлашћених банака.

Зашто се огромна средства, прикушљена за буџет и доприносе, усмеравају само у неколико банака у Србији? Ово питање поставили су представници Крушевца недавно М.М., председнику владе Србије, и затражили да се са том праксом прекине и да се државне паре правилније расподеле.

О чему се, заправо, ради? Реч је о веома великим средствима која се преко пореза прикушљају за републички буџет и доприносима за разне републичке фондове. Сва та средства сливају се на рачуне двеју банака у Београду: Инвестбанке и Беобанке, и Војвођанске банке у Новом Саду. Нешто мало од тих пара усмерава се и у неколико мањих банака у Војводини и на Косову и Метохији.

Највећи део Србије, некад познат по називу "ужа Србија", једноставно је удаљен из тих средстава, иако се од грађана управо тог дела Србије прикушљају и највећа средства за државу, - упозорили су крушевачки привредници и банкарџи.

Ван домаћаја тих тзв. државних пара, дакле, остали су такви привредни центри као што су Крагујевац, Нипи, Бор, Зајечар, Крушевац, Лесковац, Смедерево, Врање, Шабац, Чачак, Ужиче, Краљево и други! Ту је само срце српске електроиндустрије, хемијске, аутомобилске, текстилне и прехрамбене индустрије, машиноградње, металског комплекса, индустрије обојених метала.

У садашњим условима, када ни привреда, ни грађани, немају капитал да би га орожавали у банкама, на овај начин су фаворизоване, односно привилеговане неколике банке које се цуне парам на које се и не

плаћа камата! Уз банке, наравно, привилеговане су и привреде и грађани тих средина, и то туђим средствима.

А о коликим је средствима реч, види се из података да се само из Крушевца, по основу пореза и доприноса, месечно издваја десетак милиона динара. То је било за прва три месеца, а сада ће, тврди се, бити и знатно више. Поред тога, и средства јавних предузећа, као што су Електропривреда, ПТГ и железница, на пример, усмеравају се на рачуне истих банака. Када би се само тридесетак одсто пара, које из Крушевца, Крагујевца, Нипа или Зајечара "путују" на рачуне београдских банака, нашло на рачунима банака у тим срединама значило би у овим условима много за привреду, јер би краткорочно могло јевтиним парам да се интервенише у подстицању производње.

Привредници из Крушевца а и из других средина, замерају и Министарству финансија што не инсистира на утврђивању критеријума по којима би сви, зависно од доприноса, били у "игри" државним парам. У том смислу очекује се да веома брзо реагује и влада Србије".

Западно-поморавска банка - Један од најважнијих задатака реализације будућег развоја западно поморавског подручја састоји се у формирању јаке западно поморавске финансијске институције-банке, овлашћене за сва финансијско-банкарска пословања у земљи и иностранству.

Да ли ће ова институција бити формирана од већ постојећих локалних банака, или да ли ће бити формирана на бази приватног или неког другог облика својине, није тренутно битно. Битно је да се на тај начин омогући акумулација капитала који ће бити у функцији општег развоја подручја. Финансијски потенцијал привреда свих градова подручја, финансијски потенцијал становништва подручја, финансијски потенцијал свих заинтересованих из других крајева земље или иностранства, потенцијал разних фондова, као и сви други облици финансијског потенцијала, требају се овде акумулирати и најрационалније и економски најрепобилиније инвестирати у пројекте подручја.

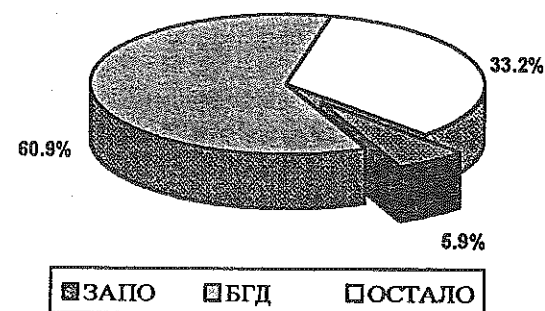
Са друге стране, задатак ове финансијске институције би требао бити у спречавању одлива средстава ван подручја, односно, усмеравање само оног дела средстава намењених извршавању финансијских обавеза савезних и републичких органа, при чему треба водити рачуна да то буду само она средства која су неопходна уз истовремену стриктну контролу њиховог утрошка. Развојем економских критерија пословања, тржиштем новца, значи када новац има цену, логично је да ће свака инвестиција имати добру проверу у погледу рентабилности улагања па и када је држава у питању. Надајмо се да ће се на тај начин утицати да се спречи одлив великих

средстава у изградњу многих непрофитабилних мегаломанских објеката, па и

РАДНИЦИ У ДРУШТВЕНОМ СЕКТОРУ 1990 (ГОДИШЊИ ПРОСОЈ) ФИНАНСИЈСКО-ТЕХНИЧКЕ И ПОСЛОВНЕ УСЛУГЕ

Александровац	65
Брус	12
Врњачка Бања	75
Г.Милановац	129
Краљево	948
Крушевац	1.304
Трстеник	216
Чачак	977
Западно Поморавље	3.726
Београд	38.600
Србија без АП	63.447
Србија	90.026

ГРАФИКОН : УЧЕШЋЕ ЗАПО У РАДНИЦИМА ДРУШТВЕНОГ СЕКТОРА ФИНАНСИЈСКО- ТЕХНИЧКИХ И ПОСЛОВНИХ УСЛУГА 1990 УЖЕ СРБИЈЕ

оних који припадају државном апарату "од општег интереса за целу Србију", односно да ће се можда на тај начин административни апарат редукovati и понашати домаћински. Пре свега, царе зарађене и створене у подручју треба

да остану ту превасходно, и да служе развоју тих крајева, а тек ако постоји економски интерес за даљи пласман, онда их логично тамо и усмеравају. Формирањем јаке западно поморавске финансијске организације створиће се предуслови за укључивање подручја у финансијско тржиште на конкурентским основама, пре свега у односу на још увек доминантан утицај београдских финансијских институција, које су значајно присутне и на овом подручју.

Јака западно поморавска финансијска институција треба да буде носилац експанзивног развоја привреде, а тиме и стабилизатор миграционих процеса, пре свега стручних, финансијских и привредних кадрова.

Инвестиције - Учешће производних инвестиција друштвене својине подручја у односу на непроизводне у оквиру укупних инвестиција подручја 1990 (табела 1), износи 84,5% што је више од просека "уже" Србије (77,5%) и Београда (58%).

Крушевац са нешто испод 31%, највише учествује у укупним инвестицијама подручја, а са нешто испод 43% у укупним непроизводним инвестицијама подручја, док Краљево са око 29% има највеће процентуално учешће у укупним производним инвестицијама западно поморавског подручја.

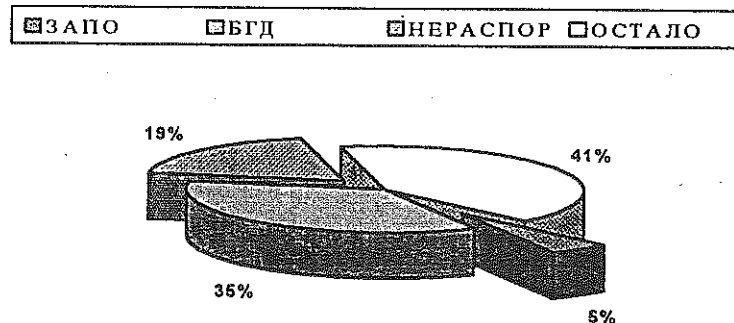
Са друге стране, учешће подручја у укупним инвестицијама (производне-непроизводне) "уже" Србије износи преко 5% (Београд 35%, односно око 19% нераспоређено, а 41% припада осталом делу "уже" Србије).

ТАБЕЛА 1: ОСТВАРЕНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ
1990 ГОДИНЕ ПО ЛОКАЦИЈИ И НАМЕНИ ОБЈЕКТА

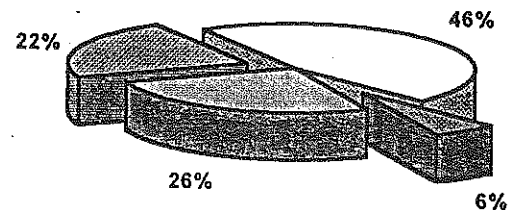
НАЗИВ	Проз водне %	Непроиз водне %	Инвестиције по становнику у динарима	Инвестиције по раднику у динарима	Инвестиције у хиљ. дина		
					Укупно	Производне	Непроиз
Александровац	97,4	2,6	2.173	13.464	73.664	71.746	1.918
Брус	70,8	29,2	1.757	9.759	39.886	28.256	11.630
Врњачка Бања	94,9	5,1	3.441	15.216	88.773	84.229	4.544
Г.Милановац	93,5	6,5	2.717	9.363	137.216	128.243	8.973
Краљево	79,3	20,7	4.192	16.234	528.543	419.196	109.347
Крушевац	74,8	25,2	3.912	12.623	539.871	403.675	136.196
Трсеник	75,3	24,7	1.295	4.273	70.947	53.443	17.504
Чачак	89,7	10,3	2.513	8.068	288.237	258.589	29.648
Западно Поморавље	84,5	15,5	2.750	11.125	1.767.137	1.447.377	319.760
Београд	58,0	42,0	7.028	17.550	11.351.463	6.581.707	4.769.756
нераспоређено	92,8	7,2	-	-	6.052.497	5.617.522	434.975
Србија без АП	77,5	22,5	5.489	19.168	32.406.465	25.119.268	7.287.188
Србија	78,2	21,8	4.308	17.088	42.751.622	33.413.301	9.338.321

ГРАФИКОН 2: УДЕО ЗАПО У ИНВЕСТИЦИЈАМА УЖЕ СРБИЈЕ

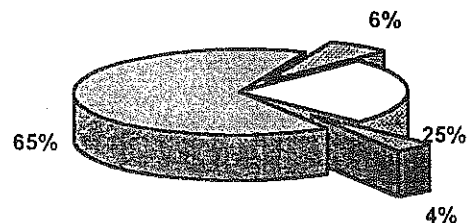
а) УКУПНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

б) ПРОИЗВОДНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

в) НЕПРОИЗВОДНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

ТАБЕЛА 2: ОСТВАРЕНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ ПО ДЕЛАТНОСТИМА 1990 (У ХИЉ. ДИН.)

НАЗИВ	Производне делатности								Непроизводне делатности	
	укупно	Индустрија	Половр. водопр. и шумарство	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина и угоститељство	Занатство	остало1	ДПЗ	остало2
Александровац	73.664	20.334	2.457	26.130	10.161	1.691	6	10.967	184	1.734
Брус	39.886	11.365	1.768	1.309	-	4.353	-	9.461	394	11.236
Врњачка Бања	88.773	21.042	2.601	2.340	13.795	25.736	88	18.621	2.011	2.533
Г.Милаковац	137.216	61.372	5.949	1.906	14.511	6.661	8.462	29.382	1.365	7.608
Краљево	528.543	307.792	27.191	5.188	19.601	33.220	6	26.128	5.949	103.398
Крушевац	539.871	161.831	1.835	11.214	37.434	28.730	277	162.354	5.270	130.917
Трстеник	70.947	41.473	1.983	1.825	3.025	-	-	5.137	8.074	9.430
Чачак	288.237	72.543	27.877	86.421	21.822	23.230	3.990	22.706	4.239	25.369
ЗПО	1.767.137	697.752	71.667	136.333	120.349	123.691	12.829	284.756	27.506	292.245
Београд	11.351.463	2.314.900	151.571	303.031	745.836	1.904.099	100.812	1.061.438	805.997	3.963.759
нераспоређено	6.052.497	501.635	-	-	5.102.319	13.548	-	-	226.598	208.377
Србија без АП	32.406.465	11.271.301	1.227.074	858.506	6.749.398	2.560.883	159.335	2.292.771	1.276.100	6.009.088
АП	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Србија	42.751.622	14.600.107	2.593.870	1.063.135	8.514.178	3.017.915	224.005	3.400.091	1.441.119	7.897.202

1. - обухвата: комуналне делатности - производни део, техничке и пословне услуге, образовање, културу - производни део, апотеке
2. - обухвата: комуналне делатности - непроизводни део, стамбено изградњу, финансијске и друге услуге, образовање и културу - непроизводни део, здравство и социјалну заштиту.

Ако посматрамо остварене инвестиције друштвене својине по делатностима (табела 2) у оквиру подручја, највеће учешће има индустрија са преко 39% у укупним инвестицијама, што је карактеристично за све градове подручја.

ТАБЕЛА 2а	Производне делатности								Непроизводне делатности	
	Укупно	Индустрија	Половр. водопр. и шумарство	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина и угоститељство	Занатство	остало1	ДПЗ	остало2
Западно Поморавље	100	39	4	8	7	7	0.5	16	2	16.5
Београд	100	20	1	3	7	17	1	9	7	35
нераспоређено	100	8	-	-	84.5	-	-	-	4	3.5
Србија без АП	100	35	4	3	21	8	-	7	4	18

ТАБЕЛА 2б	Производне делатности								Непроизводне делатности	
	Укупно	Индустрија	Половр. водопр. и шумарство	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина и угоститељство	Занатство	остало1	ДПЗ	остало2
Србија без АП	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Западно Поморавље	5	6	6	16	2	5	8	12	2	5
Београд	35	21	12	35	11	74	63	46	63	66
нераспоређено	19	4	-	-	76	1	-	-	18	3

ТАБЕЛА 3: ОСТВАРЕНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ ПО КАРАКТЕРУ ИЗГРАДЊЕ 1990. (У ХИЉ. ДИН.)

НАЗИВ	Укупно	Нови капацитети	Прошћење и модернизација	Одржавање нивоа
Александровац	73.664	43.765	7.620	22.279
Брус	39.886	6.132	30.947	2.807
Врњачка Бања	88.773	13.126	37.798	37.849
Г.Милаковац	137.216	9.954	23.879	103.383
Краљево	528.543	126.041	334.864	67.638
Крушевац	539.871	213.916	165.608	160.347
Трстеник	70.947	17.342	40.409	13.196
Чачак	288.237	78.881	90.099	119.257
Западно Поморавље	1.767.137	509.157	731.224	526.756
Београд	11.351.463	5.411.788	3.863.060	2.076.615
нераспоређен *	6.052.497	596.613	5.024.331	431.553
Србија без АП	32.406.465	12.382.471	14.187.617	5.836.368
Србија	42.751.622	16.342.019	17.929.725	8.479.878

* - инвестиције које се не могу разврстати на поједине општине (далеководи, пруге, ПГТ линије, путеви, каблови)

У укупним инвестицијама индустрије подручја, највеће је учешће индустрије Краљево са 44% и са 27% у инвестицијама трговине и угоститељства подручја. У укупним инвестицијама водопривреде, пољопривреде и шумарства подручја, највише 38% припада Чачку који учествује и са 63% инвестиција у грађевинарству подручја. Преко 31% саобраћајних инвестиција подручја и инвестиција остало, 57% производних и 45% непроизводних инвестиција у оквиру делатности подручја припада Крушевцу који има највећи удео, док Г. Милановац учествује са 66% остварених инвестиција занатства подручја.

Табела 3 приказује остварене инвестиције у друштвеној својини по карактеру изградње (нови капацитети, проширење и модернизација, одржавање нивоа). У укупним инвестицијама подручја највећи проценат 41% одлази на проширење и модернизацију, што је нешто испод просека "уже" Србије (44%).

ТАБЕЛА 3а	Укупно	Нови капацитети	Проширење и модернизација	Одржавање нивоа
Западно Поморавље	100%	29%	41%	30%
Београд	100%	48%	34%	18%
нераспоређено	100%	10%	83%	7%
Србија без АП	100%	38%	44%	18%
Србија	100%	38%	42%	20%

По градовима подручја, а према карактеру изградње имамо следећу ситуацију: Крушевац учествује највише са 42% у новим капацитетима у односу на укупне инвестиције у нове капацитете подручја и 30% у одржавање нивоа у односу на инвестиције подручја за исто, док је Краљево највише заступљено у инвестицијама у категорији одржавања нивоа са око 46% у односу на укупне инвестиције одржавања нивоа привреде подручја.

Овде је врло битно указати и на ставку "нераспоређено" која је присутна при расподели инвестиција по градовима. "Нераспоређено" је дефинисано као инвестиције које се не могу разврстати на поједине општине (далеководи, пруге, пгт линије, ауто-путеви, путеви, каблови). Ставка "нераспоређено" учествује са 19% у укупно оствареним инвестицијама друштвене својине "уже" Србије (Западно Поморавље са 5%). Од укупних инвестиција категорије "нераспоређено", 84,5% одлази на саобраћај и везе, а

у укупно оствареним инвестицијама за саобраћај и везе "уже" Србије, учешће "нераспоређено" је око 76%. Веома је битно ако је могуће, убудуће разврстати и ову ставку, бар приближно по градовима, јер управо Београд добар део капиталних инвестиција остварује у категорији ауто-путева, приградских пруга и сл. Тада би се знало да ли Београд "гута" целих 35% укупно остварених инвестиција или је тај проценат можда и 50%.

ТАБЕЛА 4: АКТИВНА ОСНОВНА СРЕДСТВА ПРИВРЕДЕ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ 1990 (У ХИЉ. ДИН.)

НАЗИВ	Производне делатности												
	Укупно	Своје	По 1 власник по у приватној	Индустрија	Пановина	Привредност	Водопривредност	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина	Угоститељство и туризам	Занатство	Комунал. делатност производ. део
Александаровић	4.100.700	2.100.800	241.600	694.800	14.300	12.870		109.170	142.000	57.630	21.870		35.930
Београд	609.420	406.420	184.770	674.370	4.270	16.770	1.070	4.070	33.570	48.770	48.800	4	18.040
Врњачка Бана	1.104.330	1.161.510	253.770	420.450	28.640	41.270		81.570	141.520	96.300	370.150	28.100	54.820
Г. Милановац	3.374.140	2.513.140	364.770	2.699.410	71.560	8.000		41.540	207.220	152.830	105.340	77.980	108.320
Краљево	5.736.900	5.682.170	364.320	3.884.210	100.830	79.200	3.230	290.000	3.423.900	922.870	192.440	377.400	349.640
Крушевац	15.950.830	15.712.680	417.410	12.437.830	41.210	47.640	3.540	438.110	794.470	703.700	487.000	399.800	74
Трстеник	4.791.210	4.693.440	308.910	3.706.470	97.700	5.470		32.940	58.760	315.270	128.700	191.000	83.630
Чачак	9.709.430	9.685.030	313.700	6.170.200	64.020	2.310	94.970	272.130	1.916.540	821.450	1.421.180	63.770	448.270
Западно Поморавље	44.357.680	44.342.630	300.090	30.441.950	434.740	220.840	102.830	1.212.070	5.804.380	3.244.080	1.374.660	1.357.680	1.700.240
Београд	243.655.200	212.184.540	479.790	106.439.060	1.347.960	292.400	702.630	8.330.970	43.452.470	19.131.670	7.203.700	3.192.770	13.756.690
Србија без АП	252.817.730	243.183.780	485.370	175.499.240	11.704.840	1.629.430	2.211.410	18.998.210	41.682.990	38.626.450	15.739.230	7.899.880	28.159.220
Србија	908.121.230	900.968.640	470.660	555.305.870	40.225.820	2.983.620	17.433.920	30.590.370	112.717.990	55.404.130	30.290.670	12.130.450	17.024.500

- 1 - услуге у области промета, пројектовање и строје услуге, геолошка истраживања, пословне услуге, издавачко-новинска делатност, кинематографија, професионална рехабилитација инвалида и апотеке.
- 2 - занатске и личне услуге, уређење насеља и простора, стамбена делатност, одржавање чистоће и остале непроизводне комуналне делатности.

ТАБЕЛА 5: АКТИВНА ОСНОВНА СРЕДСТВА ПРИВРЕДЕ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ 1990 НЕКЕ ОД ДЕЛАТНОСТИ СА % УЧЕШЋА У УКУПНОЈ АКТИВИ ПО ГРАДОВИМА

НАЗИВ	Укупно	Индустрија	Саобраћај и везе	Трговина	Грађевинарство	Угоститељство и туризам	Комунал. делатност производ. део	Занатство	Пољопривреда
Александаровић	100	62,8	12,0	5,2	9,9	2,0	-	-	1,5
Београд	100	20,0	5,6	8,0	1,1	8,1	-	-	1,0
Врњачка Бана	100	26,1	12,2	8,3	7,0	23,2	-	2,4	2,5
Г. Милановац	100	76,4	3,7	4,3	1,2	3,0	-	2,2	2,0
Краљево	100	39,9	33,2	9,5	2,4	2,0	-	3,9	1,0
Крушевац	100	78,1	2,5	4,9	2,7	3,1	-	2,5	0,3
Трстеник	100	78,0	1,2	7,5	0,7	2,7	-	4,0	2,1
Чачак	100	63,6	14,6	8,5	2,8	1,5	-	0,9	0,7
Западно Поморавље	100	65,4	12,5	7,0	2,6	3,0	-	2,5	0,9
Београд	100	49,0	20,3	8,9	3,9	3,4	-	1,5	1,6
Србија без АП	100	60,0	13,6	6,5	3,2	2,6	-	1,3	2,0

Табела 5а: Активна основна средства привреде у друштв. својини 1990 у %

ТАБЕЛА 5а	Укупно	У производним делатностима	У непроизводним делатностима
Александровац	100	99,7	0,3
Брус	100	100	-
Врњачка Бања	100	100	-
Г.Милановац	100	99,4	0,6
Краљево	100	99,5	0,5
Крушевац	100	99,8	0,2
Трстеник	100	98,8	1,2
Чачак	100	99,7	0,3
Западно Поморавље	100	99,6	0,4
Београд	100	99,3	0,7
Србија без АП	100	99,6	0,4
Србија	100	99,5	0,5

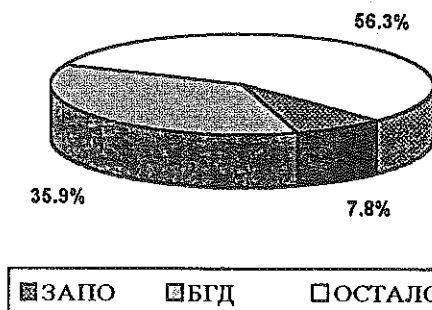
Табела 5б: Процентуално учешће градова у акт. осн. сред. ЗАПО 1990

НАЗИВ	
Александровац	2,4
Брус	1,3
Врњачка Бања	2,5
Г.Милановац	7,6
Краљево	20,9
Крушевац	34,3
Трстеник	10,2
Чачак	20,8
Западно Поморавље	100

Активна основна средства привреде у друштвеној својини (табела 4, и 5.), показују учешће западно поморавског подручја у истим "уже" Србије са 7,8% (Београд са 35,9%).

У оквиру подручја (а и у свим другим поделама), активна основна средства учествују са преко 99,3% у производним делатностима подручја.

ГРАФИКОН: УЧЕШЋЕ ЗАПО У АКТИВНИМ ОСНОВНИМ СРЕДСТВИМА УЖЕ СРБИЈЕ 1990

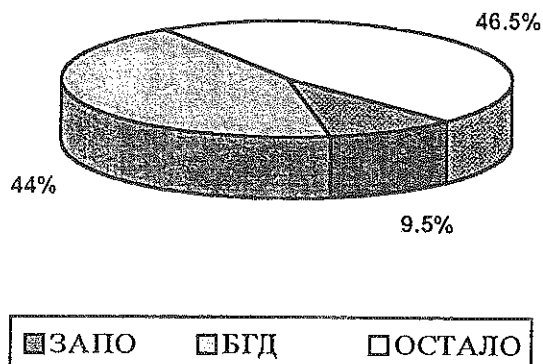
Ако погледамо пеке од делатности у оквиру подручја, 65,4%укупне активе основних средстава је у индустрији, а само 2,5% у занатству,односно0,9% у пољопривреди. Овакав однос је последица великог инвестирања друштвеног капитала у индустрију, односно, запостављање занатства и пољопривреде. Коначно, највеће учешће у укупној активи основних средстава привреде подручја у друштвеној својини припада Крушевцу (34,3%).

Друштвени производ привреде у друштвеној својини подручја (табела 6) учествује са 9,5% "уже" Србије (Београд 44%), а у оквиру подручја 30,4% припада Крушевцу.

ТАБЕЛА 6: ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД ПРИВРЕДЕ 1990 У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ (У ХИЉ. ДИН.)

НАЗИВ	Друштвени производ	Учешће градова ЗАПО у ДП. %
Александровац	657.961	3,8
Брус	300.760	1,7
Врњачка Бања	599.006	3,5
Г.Милановац	2.242.267	13,0
Краљево	3.147.760	18,1
Крушевац	5.258.690	30,4
Трстеник	1.711.499	9,9
Чачак	3.386.558	19,6
Западно Поморавље	17.304.501	100
Београд	80.324.253	
Србија без АП	181.822.198	
Србија	272.837.661	

ГРАФИКОН : УЧЕШЋЕ ЗАПО У ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ
УЖЕ СРБИЈЕ 1990

ТАБЕЛА 7: НАРОДНИ ДОХОДАК 1990

НАЗИВ	Укупно у тис. дин.	Укупно %	Индустрија	Поло при прели	Шумар ство	Грађевин арство	Саобра ћај и возе	Трговина	Услуге жство и туризам	Остало I	Учешће у н.з. у %
Александровац	939.134	100	46,9	17,5	0,5	12,4	4,4	8,6	1,1	8,5	4,9
Брус	490.885	100	37,4	24,2	1,6	10,5	5,8	11,4	4,3	4,8	2,3
Врњачка Бања	810.690	100	30,8	10,4	1,3	13,2	8,1	15,6	11,7	8,9	4,2
Г. Милановац	2.463.257	100	38,0	13,2	0,4	2,6	3,2	11,8	2,8	8,0	12,7
Краљево	3.546.325	100	29,8	13,4	1,5	6,8	9,6	28,6	2,4	7,9	18,3
Крушевац	5.431.838	100	52,8	9,2	0,4	8,2	3,9	16,7	2,4	6,4	28,1
Трстеник	1.756.314	100	58,4	14,3	0,1	4,0	1,4	13,3	2,3	6,2	9,1
Чачак	3.930.060	100	44,9	15,7	0,1	6,1	5,7	19,5	2,6	5,4	20,4
Западно Поморавље	19.328.501	100	44,9	14,7	0,7	7,9	5,3	15,8	3,7	7,0	10,0
Београд	81.516.984	100	30,9	4,5	0,1	9,6	8,9	26,7	4,0	15,3	
Србија без АП	196.721.046	100	36,3	12,6	0,3	9,3	7,0	21,2	3,3	10,6	
Србија	301.355.142	100	36,1	16,4	0,4	8,5	6,5	19,6	2,9	9,6	

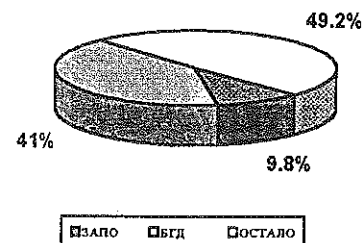
1 - газдинства и предузећа

Народни доходак подручја (табела 7) учествује са 9,8% у укупном Н.Д. "уже" Србије (Београд 41%). Ако Н.Д. подручја разврстамо по делатностима, највеће учешће има индустрија 44,9%, а по градовима Крушевац 28,1%.

Табела 7а: Народни доходак 1990 по становнику

НАЗИВ	У динарима	Ниво 1990., просек Србије - 100
Александровац	27.703	91,2
Брус	19.863	65,4
Врњачка Бања	31.422	103,5
Г. Милановац	48.777	160,6
Краљево	28.123	92,6
Крушевац	39.361	129,6
Трстеник	32.050	105,5
Чачак	34.264	112,8
Западно Поморавље	32.695	107,6
Београд	50.469	166,2
Србија без АП	33.322	109,7
Србија	30.372	100

ГРАФИКОН : УЧЕШЋЕ ЗАПО У НАРОДНОМ ДОХОТКУ УЖЕ
СРБИЈЕ 1990

Табела 86: Чист лични доходак радника (јан.- дец 1991.) у привреди
по врстама делатности.

ТАБЕЛА 86	Индустрија и рунар.	Поло прив. и рунар.	Шумар ство	Водо прив.	Грађевин арство	Саобра ћај и возе	Трговина	Услуге и туризам	Знај ство	Станб. комунал. делатн.	финанс. и друге услуге
Александровац	5.957	7.590	7.060	-	5.897	7.861	5.509	4.979	-	-	8.249
Брус	4.275	5.562	7.152	-	-	9.845	4.690	4.514	-	6.092	9.637
Врњачка Бања	6.983	7.497	8.389	-	5.537	10.483	6.167	5.192	7.590	7.183	-
Г. Милановац	7.724	9.353	-	-	5.133	11.527	8.100	4.848	10.653	8.374	19.949
Краљево	6.713	6.537	7.275	5.722	4.996	8.065	6.661	5.170	6.091	8.349	9.957
Крушевац	7.637	9.491	7.893	-	7.073	10.143	7.195	4.384	9.548	8.806	9.121
Трстеник	6.628	6.144	-	-	7.101	7.902	5.901	4.693	6.867	7.598	8.543
Чачак	5.818	6.872	5.815	6.385	6.068	8.946	6.629	6.889	8.036	8.790	9.477
Западно Поморавље	6.471	7.381	7.281	6.159	5.962	9.197	6.282	5.084	8.131	7.885	10.705
Београд	9.323	7.790	12.570	11.673	8.716	11.032	10.190	7.700	9.509	11.242	15.121
Србија без АП	7.207	7.273	7.700	7.853	7.389	9.747	8.234	6.281	8.081	9.458	12.945
Србија	7.304	7.790	7.818	8.290	7.379	9.626	7.989	6.083	8.087	9.498	13.059

ТАБЕЛА 8 : ЧИСТ ЛИЧНИ ДОХОДАК ПО РАДНИКУ (ЈАН.- ДЕЦ. 1991)

НАЗИВ	Укупно	Привреда	Ванпривреда
Александровац	6.664	6.151	9.571
Брус	5.300	4.637	8.892
Врњачка Бања	7.432	6.954	9.605
Г.Милановац	8.037	7.665	10.745
Краљево	7.304	6.762	10.298
Крушевац	7.946	7.637	9.788
Трстеник	6.921	6.607	9.890
Чачак	7.038	6.381	11.155
Западно Поморавље	7.080	6.599	9.993
Београд	10.748	10.057	11.268
Србија без АП	8.503	7.861	11.439
Србија	8.474	7.860	11.268

Табела 8а: Чист л. д. радника (јан.-дец. 1991.) у ванпривредним делатностима

ТАБЕЛА 8а	Образовање и култура	Здравство и социјална заштита	Друштвено политичке заједнице и организације
Александровац	8.692	10.229	10.260
Брус	8.364	10.142	8.341
Врњачка Бања	9.030	8.613	12.388
Г.Милановац	10.110	10.734	12.619
Краљево	9.569	10.159	11.895
Крушевац	8.602	10.073	11.717
Трстеник	9.510	9.815	10.703
Чачак	10.111	11.250	12.902
Западно Поморавље	9.249	10.127	11.353
Београд	12.539	11.389	15.899
Србија без АП	11.161	10.520	13.545
Србија	10.866	10.747	12.816

ТУРИЗАМ

Градови, бање и села Западног Поморавља разбапкарени су се у плодној долини којом "тија мутна река" Западна Морава. Окићени зеленим пејзажима околних брда и виским планинама, они ослушкују жубор наше нам реке, која исијава сунчеве зраке што се на њој купају и прожима их блаженим плаветнилом своје лепоте. Плава Долина - рекли би песници! Српска Ривијера, на моју хвалу додао би пријатељ.

Заиста, овчарско-кабларска клисура, позната као српска Света Гора, са својих десет старих манастира, расутих као драгуљи на плавој свили, једна од најлепших и најромантичнијих клисура Србије, у којој се "купају" два бисерна језера, затим манастир Жича, прва српска архиепископија, и прво место крунисања српских владара, манастир Љубостиња, један од најзначајнијих споменика моравске школе, Лазарев град, стара престоница Србије, са придворском црквом Лазарицом, градови, бање и села поређани као каменчићи на зеленом мозаику, Врњачка Бања, бисер српског туризма са лепим вртovima и црковима, Трепча Бања, Овчар Бања, Матарушка Бања, и још десетак познатих и мање познатих бања, термалних вода и извора, виногради Жупе, Таково, плодне оранице, шумовите планине Јастребац, Овчар, Гоч и Рудник, богате разноврсном дивљачи и шумским плодовима, умерено-континентална клима, и још много бисера, чине прелепу огрлицу звану долина Западног Поморавља или долина Истока и Запада или долина Сунца.

Мало у Европи има оваквих огрлица, огрлица на којој су на тако малом простору природа и човек наизменично толико прекрасних бисера. Француска има своју Ривијеру, са морем, лепим градињима, кпежевином, прелепим вилама и палатама са богатим вртovima, медитеранском климом, аристократским духом и латинском лепотом, али ово је наша Српска Ривијера, која, реализацијом визије, може бити, ако не боља, а оно бар као француска.

Плаву Долину обасјавају прелепи бисери суседних нам крајолика. Идући ка југу дивимо се природном курјозитету - ибарској клисури, Долини јоргована, Долини историје, или Долини (српских) краљева. Овде је на сваком кораку записана историја овог народа јер су ту живели српски краљеви. Ту је најзначајнији српски манастир Студеница, у лепом пределу горњег тока хладне и бистре реке истог имена, затим средњовековни град Малич, Петрова црква, најстарији сакрални споменик Словена на Балкану,

Бурђевни ступови, манастир Сопотани, са својим фрескама без премца у византијском и српском сликарству.

Ту је и стари град Рас, али и Исак-бегов хамам, Амир-агин хан и многи други споменици прошлости. Ту је и Богutowачка Бања, Јошаничка Бања, Новопазарска Бања, Рајчиновића Бања.

Ту је прелепи бели и зелени Копанник, који са Гочом и Јастрепцом омеђава Плаву Долину. А према западу, од Овчара и Каблара лети поглед ка извору Моравице, градињима Лучанима, Ивањици, Ариљу, Пожези, Ужичу, и даље, лепотици Златибору и Краљевим водама, а и Тара је близу. Ни море није далеко, води га пут Белог Анђела. На северу је Крагујевац град, некадашња српска престоница, источније на Великој Морави лежи Морава град са Јагодином, Ђупријом и Параћином, западније преко нашег лепог Горњег Милановца и поноситог Рудника, путеви воде ка "кнежевина" Тополи и косиоцима на Рајцу, а јужније преко жупских винограда, нише нам се Панчићева оморика. И још много тога, Бог нам дао!

Војвода Мишић у својој књизи "Моје успомене" је између осталог рекао следеће:

"...Копанник је најлепши и најромантичнији део Краљевине Србије. Просто је невероватно како веома мали број становника Краљевине познаје Копанник. Што га обични свет не познаје, то није никакво чудо, али што га мало или никако познају наши научници и они који радо причају о Швајцарској, Тиролу и другим страним покрајинама, то је за сваку осуду. Још за већу је осуду наша државна управа, која толико година ама баш ништа није учинила да се олакша излазак на Копанник, бар са једне стране..."

Могло бих додати да је слично и са Западним Поморављем, али и свим другим лепим крајевима ове земље. На жалост, у таквом стању духа, почели смо масовно да градимо викендице по далматинском приморју, да идемо на хрватско, грчко и остала мора, да скијамо у Словенији и Аустрији и обилазимо продавнице у Италији. Знали смо све лепоте других, али код нас је постојао само Београд, Калемегдан, Скадарлија... Друго нисмо знали, нико се није ни трудио да нам нешто каже, а камо ли да овде нешто створи. Биле су ту, додуше, "неке" бање и "неке" цркве, али онако запуштене изгледале су мало важне. Чули смо о неким туристима који су у Београду углавном залутали, и уз све муке Београда да их задржи, одлазили су што пре, првим возом или аутоном, јер Београд није имаошта да им покаже до сиромашну копију њихових локалних градова! А Београд се представљао као све у Србији, игноришући и не изграђујући невероватне туристичке потенцијале које ова земља има.

А онда је Копанник угледао светло дана. И тада, а вероватно када су нас истерали из морских викендица и свугде нам затворили врата, ми се сетисмо да и код нас нешто има. И тако Копанник постаде узор нашег туризма и сац сваког добростојећег Србина. И тако Србин поче да упознаје своју домовину! И док нам је све туђе било драже, што је ваљда од Турака усађено у наш менталитет, надам се да ће бар ова тешка времена направити преокрет у нама и окренути нас оном што ми имамо. А доста имамо и да видимо, и да изградимо, и да другима покажемо.

Умерена континентална клима, четири годишња доба, очувани, еколошки чист ваздух, јарко сунце, планине, брда, долине, равнице, котлине, градове, села, бање, реке, језера, шуме, пашњаке, богату фауну и флору, изворе и токове, руде и минерале, културу, историју, споменике прошлости и садашњости, све то имамо на једном малом простору, али "Богом даном". Још нам фали птичије млеко и можда више мудрости на би се то рајем звало! Али, то треба знати, треба видети шта други имају (немају), да би смо то ценили и волели, треба видети друге како од ништа много створе, на знати како ми од свега ништа немамо.

Туризам је једна изузетно важна привредна грана, у неким земљама чак и један од најважнијих стубова развоја и благостања. Србија у том погледу има изузетне потенцијале, али и релативно добро организовану туристичку привреду која се професионализовала у бившој Југославији. Проблем је што је туризам био усмерен претежно ка другим крајевима а не ка Србији, те се на том плаву морају значајне ствари тек сада радити. Сходно, у пошним економским програмима Србије туризам добија приоритетно место у функцији развоја земље.

У том контексту, подручје Западног Поморавља, заједно са околним подручјима представља један од највећих природних и антропогених потенцијала Србије, те будући развој на овим просторима мора бити приоритетно у функцији туризма, поред пољопривреде и саобраћаја.

Туризам на подручју Западног Поморавља морамо посматрати комплементарно са околним регијама првенствено са копанничко-новопазарском и ужичко-златиборском. Ово тим пре, што је увек постојала велика међусобна економско-саобраћајна, културно-историјска и духовна повезаност пре свега Краљева, као велике раскрснице, са подручјем ибарске долине, односно Чачка преко Ужица са Златибором, Таром па и Златаром.

Видели смо да је Копанник веома касно, заправо тек недавно, добио репутацију наше (и не само наше) изузетне планине и великог спортско-рекреативног центра. Углавном су позната својства и карактеристике ове планине и овог центра, и досадашња реализација туристичких садржаја на њој. То је данас, а тек ће бити, светски афирмисана планина и као таква

велика туристичка Мека, а тиме и окосница развоја првенствено околних крајева (Рапке, Новог Пазара, Бруса, Александровца, Лепосавића, Куршумлије).

Давно пре Копаоника у Србији је велику афирмацију доживела Врњачка Бања. Наша највећа, најуређенија и најпосећенија бања била је прва и главна туристичка дестинација Србије, којој се касније придружио Златибор. Карактеристично је да је за Врњачку Бању везан и почетак развоја туризма на овим подручјима и у Србији. Тачније, 1868. године, основано је прво организовано друштво "Основајтељно фондаторско друштво лековите киселе воде", тако да се та година може узети и као година оснивања туризма на подручју Западног Поморавља (али вероватно и Србије).

На овим и околним подручјима налазе се изузетно богати природни туристички потенцијали, али и услед богате историјске прошлости, створени су од стране човека многи културно-историјски и други антропогени садржаји, који својим културним вредностима представљају изузетне драгуље светске културне баштине, и упоређују се са богатством природе ових крајева.

Природни потенцијали

1. Геоморфолошки мотиви (планине, палеовулканске купе, клисуре)

Планине: Мокра Гора, Копаоник, Голија, Жељин, Крстач, Јадовник, Мокра Планина, Озрег, Радочево, Гиљева, Жилиндар, Жемерно, Равна Планина, Јавор, Рогозна, Хум, Јастребац, Пометеник, Јарут, Столови, Велика Нинаја, Студена Планина, Златар, Златибор, Троглав, Пожар, Рудник, Гоч, Овчар, Јелица, Гледишке планине, Јешевац, Каблар, Маљен, Суворбор, Вујан, Буковик, Рајад, Јухор, Котленик, Голубац, Кратац, Мојсињске планине.

По туристичком промету могли би се издвојити Копаоник и Златибор, који заједно са Таром и Дивчибарама чине 50% укупног планинског туристичког промета Србије. Затим долази Гоч који је делимично изграђен, па Рудник и Јастребац. Ту је свакако интересантна и Голија, као перспективно велики вишенаменски туристички центар.

Палеовулканске купе: Кратер и Купа, Бурђевни Ступови и Јелеч у Новом Пазару, затим у околини Горњег Милановца Црни Врх, Вујан, Буковик, Острица, Тријеска, и псеудо-вулканска купа Островица.

Клисуре: Ибарска, Мојстирска, Овчарско-Кабларска, Дренска (Јошаница), Јанкова (Блашаница), Брђанска, Сталаћка и клисура Студеничке реке.

Свакако да су најпознатије овчарско-кабларска са језерима и великим бројем манастира и ибарска клисура, најдужа у земљи, позната као Долина јоргована, клисура кајакаша, долина историје, задужбина српских средњовековних владара.

2. Хидрографски мотиви (континуирано поднебље, термоминералне воде, реке и језера)

Термоминералне воде: деведесет седам локалитета се налази у бившем региону Краљева, што чини најгушћу мрежу у Србији и бившој Југославији. Највећи број од ових локалитета се налази у западноморавском и шипавском раседу и на потесу Овчар-бања - Рибарска бања. Термоминералне воде се разликују у погледу режима издашности, минерализације, температуре, јонског и гасног састава, садржаја микрокомпонената, радиоактивности, алкалитету (киселости), терапеутском деловању итд. Од локалитета свакако да се далеко највише издваја Врњачка бања која је до сада највише афирмисана и највише посећена са укупно 34% туристичког промета свих бања Србије. Иза ње долазе Матарушка бања и Горња Трепча, а потом Боготовачка бања са 6% туристичког промета. Ту су и Овчар бања, Рибарска бања, Јошаничка бања, Прилишки Кисељак, Ивањица, али и Златибор.

Такође треба напоменути и мање позната бањска места и термалне изворе: Беловодски кисељаци (код Крушевца), Витановачка бања (код Краљева), Копаревачка слатина (код Краљева), Ломнички кисељак (код Крушевца), Лопатничка бања (код Краљева), Сврачковац бања (код Горњег Милановца), Сирчанска бања (код Краљева), Слатинска бања (код Чачка) Студенички минерални извор. Има и неколико перспективних локалитета (Брус, Митрово поље, Кукљин, Марина и Крчмар-вода) на Копаонику, Одмање, Котража, Градац, Брђани, Савинац и Млаковац (сви код Г. Милановца), Орашје (код Варварина, али је неопходно њихово детаљније испитивање при опредељењу за туристичко отварање.

ПОДРУЧЈЕ ЗАПАДНОГ ПОМОРАВЉА ИМА ТОЛИКО БАЊСКИХ И ТЕРМАЛНИХ ЛОКАЛИТЕТА ДА ЗАИСТА МОЖЕ ДА СЕ ЗОВЕ САМО ДОЛИНА БАЊА И ДА САМО ОД БАЊСКОГ ТУРИЗМА ЖИВИ, НАРАВНО, АКО БИ СЕ СВАКА ОД ЊИХ УРЕДИЛА ПРЕМА ЕВРОПСКИМ СТАНДАРДИМА.

Реке: велики број река и речица карактерише ово подручје (и околину), почев од Ибра, Западне Мораве, Лима, Увца, Вапе, Јабланице, Грабовице, Кладнице, Бороштице, Видрењака, Рапке, Себечевске, Студеничке реке, Јошанице итд.

Брус: средњовековни град Козник код Милентије 14. век, црква Св. Стефана у Лепенцу 14-16. век, црква Св. Стефана у Осредцима (Милентија) 14-15. век, црква Св. Петра и Павла у Кривој Реци 17. век.

Александровац: археолошко налазиште у Виткову-неолит, манастир Дренча 14. век, манастир Руденица 15. век

Такође, треба напоменути споменике културе изграђене до 19. века који се налазе у општинама које окружују подручје западног Поморавља.

Тићевац: средњовековни град Сталаћ 15. век, црква Св. Стефана 15. век, црква Св. Марка 15. век.

Рековац: Чупањевачки град 14. век, манастир Каленић у Каленићком Пројавору 15. век, црква Св. Николе "Манастирак" у Крупшевици 15. век, стара школска зграда у Драгову 19. век.

Ражањ: манастир Св. Романа, село Прасковча, 16. век.

Крагујевац: археолошко налазиште у Дивостињу-неолит, црква Петковица у Страгарима 13-14. век, манастир Вољавча у Страгарима 14-19. век, манастир Благовештење у Страгарима 14-17. век, манастир Рамаћа 14. век, средњовековни град Сребреница код Страгара 15. век, манастир Драча 18. век, воденица у Грошници 18. век, кућа у Доњој Сабанци (Први српски устанак), старо градско језгро Крагујевца 19. век, кнез-Михајлов конак 19. век, Амициј конак 19. век, Стара црква и зграда скупштине 19. век, више зграда у Крагујевцу 19. век, кућа Петра Туцаковића 19. век, крагујевачка друштвена штампарија 19. век., стара ливница и ковачница 19. век, зграда гимназије 19. век, Собрашнице у Лужницама 19. век.

Кнић: црква Св. Арханђела у Борачу 14. век, Мрњина црква у Бечевци 14-15. век, црква "Камепац" у Честину 15-19. век, Градина-остапи средњовековне тврђаве у Честину 14. век, Старо гробље у Борачу 19. век.

Топола: црква Св. Николе у Доњој Шаторњи 15. век, Стара црква у Горовичу 15. век, црква-талипара у Павловцу 19. век, Карађорђева Топола са Ошленцом 19-20. век, конак Милутина Георгијевића у Горовичу 19. век, стара школа у Освишту 19. век.

Ужице: Бела црква Каранска 14. век, ужички град са подграђем 15. век, Мољковића Хан у Кремни 18. век, црква-брвнара у Сеојцу 18. век, четири шапца из Првог српског устанка у Кремни, Мутанов шапац из Првог српског устанка у Љубању, црква Архистратига Михајила у Страпарима 19. век, стара црква у Ужицу 19. век, Станића-кућа у Ужицу 19. век.

Пожега: археолошко налазиште "Трњаци" код Пилатовића-праисторија, археолошко налазиште "Блашковица"-римско насеље, археолошко налазиште "Бољница"-римско насеље, археолошко налазиште "Весовина"-римско насеље, археолошко налазиште "Крчевина"-римско насеље, археолошко налазиште "Савинац"-римско насеље, црква Св. Борја у

Годовику-средњи век., црква Св. Богородице у Прилишцу-средњи век, споменичка целина у Горњој Добрини, родном месту кнеза Милоша.

Лучани: манастир Св. Тројице под Овчаром 16. век, манастир Сретење 16-19. век, црква Св. Богородице у Горачићима 19. век.

Ивањина: црква Преображења у Придворици 13. век, црква Св. Николе у Брезови 17. век, црква Св. Николе у Косовици 19. век, црква Св. Арханђела Михајла и Гаврила у Ковиљу 13-17. век.

Ариље: манастир Ариље 13. век, манастир Клисура у Добрачи 13-14. век, црква Св. Николе у Брекову 17. век.

Рапка: манастир Кончулић 12. век, Стара Павлица 12. век, манастир Градац 13. век, црква Св. Николе у Бељевцу 13. век, Нова Павлица 14. век, црква Св. Николе у Шумнику 14. век, црква Св. Петке у Трнави 17. век, Стара Кућа у Градцу 19. век.

Нови Пазар: манастир Ђурђеви Ступови 12. век, Петрова црква (где је Стефан - Св. Симеон Немања примио православну веру) 10 век, манастир Сопотани (задужбина краља Уроша) 13. век, средњовековни град Рас 13-17. век, стари град Јелеч 13. век, стари град у Новом Пазару 18. век, старо купатило Хамам 12. век.

Треба додати и споменике културе из новије историје, који такође имају културну и туристичку вредност (споменик косовским јунацима у Крупшевцу, црква у селу Трнави код Чачка-Хаџи-Проданова буна, споменик у Такову, споменик Танаску Рајићу у Љубићу, коначи у Чачку и Краљеву, спомен-обележја Првог и Другог светског рата, у Попини, Остри, Гучи, Г. Милановцу-Брдо Мира, Крупшевцу-Слободипте, Краљеву-спомен-гробље, Чачку - споменик победе, Крагујевцу итд.

Овде свакако треба истаћи манастир Жичу, задужбину краља Стефана Првовенчаног, прво седиште новоосноване српске независне архиепископије (1219.), подигнут трудом Св. Саве око 1215. Ту је крунисан први краљ средњовековне Србије Стефан Првовенчанин, а касније и други српски краљеви. Затим, манастир Студеницу, задужбину Стефана (Св. Симеона) Немање, изузетан споменик српске културе који је заједно са манастиром Сопотани и остацима града Раса под заштитом УНЕСКО-а, као објект светске културне баштине. Такође треба поменути Сопотане, задужбину краља Уроша из 13. века и Петрову цркву из рапохришћанског период (10. век) изузетан споменик и место оснивања српске државе и по неким предањима место примања православне хришћанске вере. Сви ови споменици имају изузетну уметничку вредност. одликују се вредним мозаицима, витражима, иконама, релефима, а највећи значај имају фреске. На овим просторима су постојале и радиле уметничке школе Рапка (12-14. век) и Моравска (14-15. век).

2. *Етнографске туристичке вредности* карактерише богатство народних обичаја, пошве, песме и игре, кулипарство, народно градитељство (млинови, старе сеоске куће, дрвена кола, разни алати за рад и јело), и сл.

У том контексту изузетно је значајно неговање фолклорних манифестација као што су Сабор трубача у Гучи, Жупска берба грожда у Александровцу, Косидба на Рајцу итд.

3. *Градска насеља* су значајне туристичке дестинације и у новије време постоје модерни видови туризма (пословни, конгресни, сајамски, спортски, итд.). Градови су амбијенталне целине настале у разним етапама са разним архитектонским остварењима, ширењем историјских споменика, модерним објектима пословања и комуникација. Близина прометних саобраћајница даје значај овом виду туризма, али код нас за сада углавном као транзитних и пословних станица. Значајни центри су Крушевац, Чачак, Краљево, Г. Милановац, затим Рапна, Пожега итд.

4. *Сеоска насеља*, амбијентални (код нас још увек полуфолклорни-пасторални) мотиви од којих су нека већ искористила своје предности за развој сеоског туризма, као на пример Каона, Вича, Милатовић, Вучковица, Доњи Дубац, Губеревиц (у Лучанима), затим Годачица, Рудио, Студеница (у Краљеву), Беле Воде (у Крушевцу), Прислоњича (у Чачку) итд.

На основу свега овде реченог може се закључити да се ради о изузетном туристичком потенцијалу, који је делимично већ сада у функцији. Подручје Западног Поморавља, заједно са Ибарском клисуром и Ужичко-Златиборском регијом пружа идеалне услове за развој великог броја разних врста туризма: планиског, спортско-рекреативног, едукативног, ловног, риболовног, бањског, етнографског, градског, сеоског, али исто тако привредно-пословног, конгресног, фестивалског, транзитног итд. У перспективи, с обзиром на потенцијале, могу се развити и речно-језерски, сајамски, културно-манифестациони, спортски и шопинг туризам.

На основу табеле број 1. и 2., а посматрајући градове у оквиру Западног Поморавља, видимо да Врњачка Бања учествује у укупном броју туриста подручја са 42%, што је сасвим у складу са значајем Бање у туристичком смислу као здравствено-рекреативног центра. Затим долазе Краљево са око 20%, Чачак са 14, 6 % и Крушевац са 11, 1% што је у складу са њиховом транзитном улогом, али и значајем привредних центара. Следе Г. Милановац, Брус, Александровац и Трстеник.

ТАБЕЛА 1

	ТУРИСТИ '90			ПРОСЕЧАН БРОЈ НОЋЕЊА ТУРИСТА		УКУПНО
	СВЕГА	ДОМАЋИ	СТРАНИ	ДОМАЋИ	СТРАНИ	
АЛЕКСАНДРОВАЦ	5.931	5.798	133	6,1	2,5	35.514
БРУС	8.077	6.933	1.144	7,5	5,2	58.123
ВРЊАЧКА БАЊА	139.154	134.868	4.286	7,0	3,5	954.638
Г.МИЛАНОВАЦ	21.189	17.358	3.831	3,6	2,2	70.220
КРАЉЕВО	66.324	64.212	2.112	5,0	1,8	326.234
КРУШЕВАЦ	36.539	30.944	5.595	6,8	1,6	218.268
ТРСТЕНИК	3.439	3.178	261	2,0	3,7	7.452
ЧАЧАК	47.870	44.775	3.095	4,8	2,2	221.604
ЗАПО	328.523	308.066	20.457	5,4	2,8	1.892.053
УЖА СРБИЈА	3.280.344	2.501.113	779.231	3,4	1,6	9.768.657
БЕОГРАД	1.383.022	952.634	430.388	1,6	1,6	2.207.260
СРБИЈА	3.939.867	3.059.742	880.125	3,3	1,7	11.669.782

ТАБЕЛА 2: ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ ГРАДОВА У ТУРИСТИЧКОМ ПРОМЕТУ ЗАПО

НАЗИВ	УКУПНО	ДОМАЋИ	СТРАНИ
АЛЕКСАНДРОВАЦ	1,8	1,9	0,7
БРУС	2,5	2,3	5,6
ВРЊАЧКА БАЊА	42,4	43,8	21,0
Г.МИЛАНОВАЦ	6,4	5,7	18,7
КРАЉЕВО	20,2	20,8	10,3
КРУШЕВАЦ	11,1	10,0	27,3
ТРСТЕНИК	1,0	1,0	1,3
ЧАЧАК	14,6	14,5	15,1
ЗАПО	100	100	100

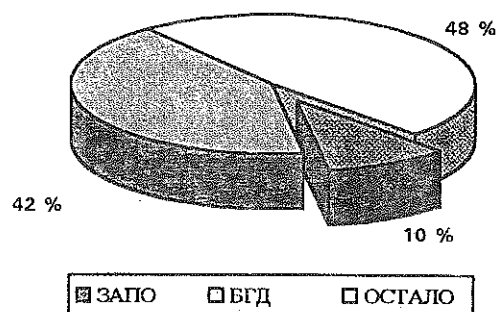
Међутим, у промету страних туриста у подручју ситуација је доста различита јер је у физичком промету на првом месту је Крушевац, затим долази Врњачка Бања, Г. Милановац, Чачак.

Процентуално у укупном туристичком промету сваког места страници чине: 3,1% у Врњачкој Бањи, 15,3% у Крушевцу, 18% у Г. Милановцу, 6,5% у Чачку, 14, 2% у Брусу итд. Овако велики проценат иностранца у Крушевцу и Г. Милановцу резултат је првенствено географско-саобраћајног положаја ова два града у транзитном саобраћају, док је за Брус то вероватно последица близине Копаоника. Иначе, у ино-туризму Западног Поморавља, Крушевац учествује са 27, 3%, Врњачка Бања са 21%, Г. Милановац са 18,7%, Чачак са 15,1%.

ТАБЕЛА 2А: ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ СТРАНИХ ТУРИСТА У
ТУРИСТИЧКОМ ПРОМЕТУ ЗАПО

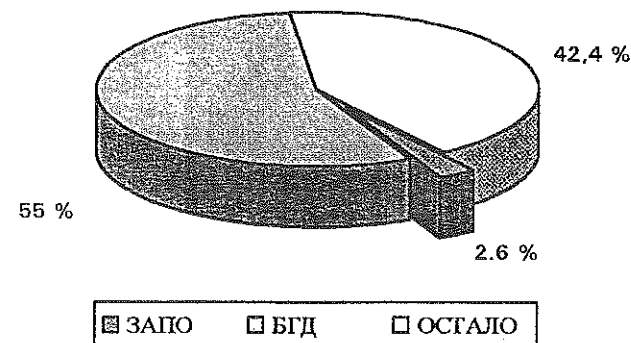
НАЗИВ	УКУПНО	ДОМАЋИ	СТРАНИ
АЛЕКСАНДРОВАЦ	100	97,8	2,2
БРУС	100	85,8	14,2
ВРЊАЧКА БАЊА	100	96,9	3,1
Г.МИЛАНОВАЦ	100	81,9	18,1
КРАЉЕВО	100	96,8	3,2
КРУШЕВАЦ	100	84,7	15,3
ТРСТЕНИК	100	92,4	7,6
ЧАЧАК	100	93,5	6,5
ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ	100	93,8	6,2
СРБИЈА БЕЗ АП	100	76,2	23,8
БЕОГРАД	100	68,9	31,1
СРБИЈА	100	77,7	22,3

ГРАФИКОН: УЧЕШЋЕ ЗАПО У ТУРИСТИЧКОМ ПРОМЕТУ УЖЕ
СРБИЈЕ

На основу датих табела видимо да подручје Западног Поморавља учествује у укупном туристичком промету Србије са 10% (а рецимо Београд са 42%).

ГРАФИКОН: УЧЕШЋЕ ЗАПО У ТУРИСТИЧКОМ ПРОМЕТУ ИНО-
ТУРИСТА УЖЕ СРБИЈЕ

У укупном туристичком промету ино-туриста "уже" Србије, Западно Поморавље учествује са 2,6%, а Београд са 55%, а учешће странаца у туристичком промету Западног Поморавља је 6,2%, односно странаца у Београду у односу на укупан број туриста Београда 31%.

Из наведеног видимо да је Врњачка Бања далеко највећа туристичка оаза и једна од највећих за ино-туризам на подручју Западног Поморавља, али процентуално учешће ино-туриста је врло мало у односу на укупан локални обим промета. Такође у укупном промету туриста "уже" Србије подручје Западног Поморавља далеко заостаје иза Београда иако има далеко веће потенцијалне могућности. Та појава је још неповољнија када се ради о страним туристима који су практично велика платежна категорија. Табеле такође показују да далеко највећи проценат туриста представљају домаћи гости, што је много повољније него када је, рецимо, Београд у питању.

Међутим, ако се узме у обзир просечан број ноћења (табела 1), тада се постојеће разлике смањују, јер и у домаћем и у ино-туристичком промету предност је на страни подручја Западног Поморавља (домаћи туриста остварује 5,4 ноћења у туристичким местима Западног Поморавља,

а само 1,6 у Београду, а страни 2,8 ноћења у Западном Поморављу односно 1,6 у Београду). То говори о карактеру туризма и о врсти туристе једног, односно другог подручја. Те разлике су још мање ако би се узели у обзир подаци за Копаоник односно подручје ибарске клисуре (долине крајева).

Из свега речног можемо закључити да је у подручју Западног Поморавља туризам недовољно развијен, да преовлађује домаћи туриста, али и да је број ноћења изнад просека, што указује на изузетну перспективност и потребу предузимања конкретних мера у правцу даљег развоја туризма подручја. У том контексту, а обзиром на изузетне туристичке потенцијале, подручја и околних крајева, треба у будућности инсистирати и на формирању самосталног министарства туризма и лодирање истог заједно са пратећим туристичким савезима и организацијама, на овом подручју, као будућој туристичкој дестинацији број 1 Србије.

Ако се сада узму подаци за бившу регионалну заједницу Краљево, видеће се следеће:

ТАБЕЛА 3: УКУПАН БРОЈ НОЋЕЊА ТУРИСТА У ПРОЦЕНТИМА У МРЗ КРАЉЕВО ПО ОПШТИНАМА И СУБРЕГИОНИМА (БИВШИМ ОКРУЗИМА) У '65 И '88 ГОД

НАЗИВ	% НОЋЕЊА 1965	% НОЋЕЊА 1988	ИНДЕКС
Средњи субрегион	87.0	74.9	181
Врњачка Бања	70.0	45.2	136
Краљево	14.1	11.8	177
Рапка	2.9	17.9	1301
Западни субрегион	2.9	15.2	1088
Г.Милановац	0.8	3.5	828
Лучани	0.1	0.3	1089
Чачак	2.0	11.4	1169
Источни субрегион	8.9	7.1	168
Александровац	1.4	1.1	174
Брус	2.2	2.2	210
Варварин	0.0	0.3	2520
Крушевац	5.1	2.7	111
Трстеник	0.2	0.4	397
Ћићевац	0.0	0.4	28811
Јужни субрегион	1.2	2.8	504
Н.Пазар	0.9	1.8	441
Сјеница	0.2	0.7	797
Тутин	0.1	0.3	479
Регион	100	100	210

На основу табеле 3, видимо да је највећи број ноћења остварен у средњем субрегиону, са тенденцијом опадања у 1988. али је још увек далеко испред свих осталих. Овде је карактеристичан и западни субрегион који у 1988. има тенденцију изразитог повећања ноћења туриста. Ако је у првом субрегиону евидентно процентуално највеће присуство Врњачке Бање (бањског туризма), у 1988. долази до изузетног скока Рапке, што је последица развоја Копаоника (планинског туризма), али и транзитног туризма. У другом субрегиону пораст ноћења је карактеристичан за развој објеката за спавање у транзитном туризму, а што је евидентно за Чачак, Лучане и Г. Милановац, јер се сва три града налазе на важном магистралном путном правцу. Источни и Јужни субрегион су далеко мање значајни, мада се и ту називу велики напретци код Врварина и Ћићевца, што је опет везано за транзитне станице.

ТАБЕЛА 4: СТРУКТУРА НОЋЕЊА ТУРИСТА ПО ВРСТАМА МЕСТА У МРЗ КРАЉЕВО

Год.	Бањска места	Планинска места	Градска места	Остала места
65	81.5	8.2	10.1	0.2
70	83.6	7.5	8.3	0.6
75	76.3	13.7	8.8	1.2
80	75.1	13.2	9.9	1.8
85	67.4	19.0	11.3	2.3
88	60.8	27.9	9.6	1.7

Табела 4. потврђује горе речено, тј да се развојем туристичке инфраструктуре и богатијом туристичком понудом долази до промене структуре ноћења у корист нових видова туризма. Овде су карактеристичне бање које су у почетним фазама биле приоритетне туристичке дестинације и сходно томе узимале највећи део туристичког колача. Са развојем планинског туризма структура се постепено мења у корист планине. То никако, наравно, не значи да је физички обим промета константан, тј у опадању, напротив, у физичком обиму, бање и даље имају тенденцију пораста промета, али развојем нових видова понуда увећава се физички обим промета и за ове врсте понуда. Овде су карактеристичне остале дестинације, које у структури ноћења белсже раст. Ту се ради о разним "станцима за спавање" дуж путева који иду последњих година и играју све значајнију улогу у транзитном туризму.

Када су у питању градска места она углавном одржавају непромењено стање, што је карактеристика њихове неактивности у обезбеђењу бољег туристичког асортимана понуде, осим транзита. У том контексту сви градови бележе мање-више велику инертност. У оквиру Западног Поморавља, карактеристично је да се у последње време, поред Врњачке Бање и Бање Трепче, снажно развила планинска туристичка понуда преко Копаоника, који апсорбује велики туристички привлици гостиву, а да околни градови преко којих чак пролазе путеви за Копаоник, ништа нису урадили да допуне асортиман понуда са своје стране. Једноставно, они су и даље пени кирови, не интересантни градићи који чак и не виде бујнице туриста који им "испред носа" пролазе ка Копаонику. То се види и из следеће табеле (табела 5.), где просечна дужина боравка по данима у МРЗ Краљево остаје практично мала и константна у градским насељима и практично ове дестинације изједначаје са осталим местима, тј даје им првенствено транзитни значај.

ТАБЕЛА 5: ПРОСЕЧНА ДУЖИНА БОРАВКА ТУРИСТА У ДАНИМА ПО ВРСТАМА МЕСТА

Год.	Укупно	Бање	Планине	Градска места	Остала места
65	6.3	10.4	6.6	1.5	1.2
70	5.9	9.2	5.3	1.4	1.2
75	5.6	9.0	6.5	1.5	1.1
80	5.2	8.7	6.3	1.4	1.1
85	5.4	8.3	6.9	1.8	1.5
86	4.9	7.7	5.7	1.6	1.3

Према подацима МРЗ Краљево 61,5% туристичког промета региона реализује се у периоду мај-октобар.

Ако сада направимо један резиме запажамо следеће:

- на подручју Западног Поморавља доминантно место у туризму има бањски туризам, затим, у новије време, планински и најзад, транзитни туризам,
- у структури туриста преовлађује домаћи гост, страни туристи су регистровани углавном у транзитним подручјима,
- дужина боравка по данима бележи опадање код бања и планина, а пораст код осталих места, док је стање непромењиво за градове,

- у односу на "ужу" Србију, подручје Западног Поморавља има слабо развијену туристичку понуду,
- у односу на "ужу" Србију, подручје Западног Поморавља има изузетно малу стопу учешћа страних туриста,
- у односу на "ужу" Србију, подручје Западног Поморавља, региструје дужи боравак страних и домаћих туриста,
- подручје Западног Поморавља је изузетно перспективна туристичка дестинација.

Доминантно место бањског туризма, резултат је постојања великог броја термо-минералних локалитета на овом подручју и вероватно организованом приступу решавања овог вида туризма, посебно у Врњачкој Бањи, још у прошлом веку (о чему је већ речено).

Појава нових видова туризма, пре свега планинског, углавном је везана за развој Копаоника, што је резултат новијег датума. Овај вид туризма ће у перспективи заузимати све значајније место у целој Србији. Ту је и транзитни туризам који се исто јавља последњих година, захваљујући изградњи путне инфраструктуре и објеката за смештај поред путева, као и развојем вишег нивоа моторизације.

Традиционално затворена земља, Србија је и у туризму доминантно до последњих година била везана за домаћег госта. То се може тумачити и као мала брига професионалне туристичке привреде за туризам Србије, односно за туризам подручја Западног Поморавља, јер су гости углавном имали мали избор туристичких дестинација (Врњачка Бања, Златибор), и по природи ствари ишли су на одмор или рекреацију у она места која су била "на гласу". Ову констатацију потврђује и чињеница да се тек од скоро почиње интензивирати развој туристичке привреде Србије преко Копаоника. Оваква затвореност Србије и Западног Поморавља, као и мала информисаност о туристичким потенцијалима, али и лоша и неадекватна туристичка понуда, односно услуга, утицала је да је странац имао првенствено транзитни карактер на путу ка другим дестинацијама (Грчка, приморије, Блиски Исток...).

Слабо развијена туристичка привреда подручја Западног Поморавља у односу на ужу Србију би се могла боље дефинисати не у односу на Србију, већ у односу на Београд. Исто је и за број посетилаца из иностранства. Практично, иако је укупна туристичка привреда недовољно развијена, место подручја Западног Поморавља у таквој констелацији односа је релативно добро. Али, како просек "квари" Београд, то стање није добро. Ту се тешко може шта урадити у кратком периоду, јер иако су туристичке предности на страни подручја Западног Поморавља и околних туристичких места, раније државно фаворизовање Београда усмеравало је, као и све

остало, и туристичку делатност у овом правцу. Београд је политичком вољом постао највећа туристичка дестинација Србије, на жалост, и на штету осталих које држава није помагала истом мером. Док у Србији, па и на подручју Западног Поморавља постоји велики туристички потенцијал, од чега је веома мали део активиран, Београд је захваљујући статусу (и привилегијама) политичког центра добио много више него што објективно заслужује. Узимањем у своје окриље све државне структуре, преузимањем улоге јединог организатора авио-превоза, сајамских, културних, спортих и других манифестација великог значаја, Београд је просто наметнуо себе као најзначајнији туристички центар, а то је била, и остала штета и за Београд и за остале туристичке дестинације Србије.

Стога, потребно је да подручје Западног Поморавља и околна туристичка подручја, предузму значајније инвестиционе и организационе захвате, ради стварања бољих претпоставки за успешнији развој, јер би тиме могли да ублаже или анулирају предности Београда. То се, додуше види и по дужини боравка и домаћих и страних туриста, који су на подручју Западног Поморавља и околним туристичким местима далеко значајнији.

Даљи развој туризма подручја Западног Поморавља, свакако у сарадњи са околним подручјима могао би да се реализује у више праваца. Прво, у правцу максималне експлоатације већ постојећих туристичких потенцијала, уз оптимално коришћење туристичке привреде и друго, у отварању нових потенцијалних туристичких могућности и њихово стављање у функцију туриста.

Бање ће и даље заузимати најзначајније место у туристичкој привреди подручја, зато треба интензивирати пронагандни наступ на домаћем и другим тржиштима и привући што већи број гостију.

Треба, такође, активирати мање пропусивне бање (Богутовачку, Матарушку...) кроз разне, додатне садржаје, а исто тако, оне мало познате, а перспективне испитати, извршити разна хидро-геолошка истраживања у циљу утврђивања количине воде, квалитета, порекла вода, као и лековитих карактеристика, а после тога, по редоследу приоритета исте изграђивати.

Обзиром, да се у оквиру туристичке привреде може сврстати индустријско флаширање вода и њихов пласман на тржиште, то свакако увек треба испитати могућност и њихове примене у том смислу, што ће не само повећати уопштеност радне снаге, остваривање профита, већ и маркетиншку промоцију бања на свим тржиштима.

ТАБЕЛА 6: ТУРИСТИ И НОЋЕЊА ТУРИСТА У ВАЖНИЈИМ БАЊСКИМ И ПЛАНИНСКИМ МЕСТИМА ЗАПО И ОКОЛНИХ ПОДРУЧЈА 1990

НАЗИВ	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	Свега	Домаћи	Страни	Свега	Домаћи	Страни	Домаћи	Страни
Бање								
Горња Трегва	10.519	10.479	40	130.391	129.679	712	12.4	17.8
Матарушка Бања	32.917	32.415	502	190.176	189.025	1.151	5.8	2.3
Врњачка Бања	133.509	129.223	4.286	900.649	885.788	14.861	6.9	3.5
ЗАПО	176.945	172.117	4.828	1.221.216	1.204.492	16.724	8.4	7.9
Бање - укупно								
Бање Србије укупно	454.350	426.497	27.853	3.464.121	3.414.601	49.520	8.0	1.8
Планине								
Дивчибаре	33.835	33.721	114	242.189	241.706	483	7.2	4.2
Иванати	19.298	19.107	191	108.638	108.221	417	5.7	2.2
Јастребац	3.919	3.755	164	11.041	10.342	699	2.8	4.3
Копаоник	107.738	79.128	28.610	567.647	457.593	110.054	5.8	3.9
Рајач	331	331	-	2.659	2.659	-	8.0	-
Рупић	4.278	4.278	-	42.242	42.242	-	10.0	-
Златебор	110.973	109.979	994	643.613	640.893	2.720	5.8	2.7
Укупно планине	280.372	250.299	30.073	1.618.029	1.503.656	114.373	6.5	3.5
Планинска места Србије укупно	498.033	459.139	38.894	2.729.554	2.593.540	136.014	5.7	3.5

Овде је свакако интересантно напоменути да све бање треба развијати на принципу полуфункционалних целина са разним садржајима, значи не класичан вид лечилишта јер су се такве бање показале као радије прихваћене од стране туриста, пошто им омогућавају не само да ту обаве своје основне потребе (лечење, рехабилитација исл), већ да те средине доживе и као културно-забавне и животне просторе. Такође треба, разним програмима за младе ануларити предзнак бања као искључиве дестинације старих и болесних.

С обзиром да у садашњим условима постоје проблеми око испитивања хемијског састава вода а да би се извршила класификација бања по квалитету вода, било би пожељно insistирати на формирању института за испитивање хемијског састава вода. Ова институција би била у оквиру подручја и била би, како у функцији великог броја локалних локалитета бања и термалних извора, тако и целе Србије.

Упоредо са развојем бања, треба посебну пажњу посветити развоју планинског туризма. Буђењем "планинске свести" у овој земљи дошло је до масовне популаризације планина и развоја белих спортова. Та тенденција ће имати стални раст и подручје се у том правцу треба руководити. Као прво, треба успоставити чврсту сарадњу и кооперативност са Копаоником, као најелитнијим планинским центром, али и великим магнетом за туристе. Свака акција у том правцу треба да се подржи, а подручје то посебно може

да испољи преко Бруса и Александровца, који могу бити мост сарадње у чему се види њихов будући велики развој.

Такође треба користити већ давно формирано реноме Златибора и исти на сличној основи подржавати у свим акцијама и промоцијама.

Интерес подручја је и у снажном форсирању развоја Голије, као значајног фактора будуће туристичке понуде и развоја околних крајева (Ивањце, Сјенице, Н. Пазара, Тутина, Рашке...).

У оквиру подручја би требало, с обзиром на већи број других планина, али мањег значаја за врхунски планински туризам извршити класификацију приоритета. Свакако да треба фаворизовати већ донекле афирмисане планине Рудник, Гоч и Јастребац, које већ имају основне капацитете, а даљи њихов развој треба тражити у побољшању квалитета услуга и већем асортиману понуда.

Гоч-снежна лепотица у околини дивне Врњачке Бање и града на три реке-Краљева, "снег" Западног Поморавља у пројекцији будућег развоја треба да постане највећа дестинација за излетнички туризам првенствено локалног стаповиштва подручја. Својим разноврсним и увек снегом прекривеним теренима он пружа одличне услове за разне врсте рекреативног скијања, како за децу, тако и за спортисте који не траже неке посебне услове. Зимно-централни ски-центар подручја, лети-централно излетниште, то су главне намене ове планине и према томе, треба правити кондензију његове изградње (доградње), почев од добрих прилазних путева и жичара из В. Бање и Краљева до терена и објеката који би имали превасходно функционални карактер. Гоч не може и не треба да прави никакве раскопне, мегаломанске објекте јер је, као што сви знамо, Кopaоник планина број један Србије, близу, а и други велики центри ће се убрзо развити за потребе домаћег и иностраног високог туризма. Значи, Гоч треба да буде умерени и функционални центар намењен првенствено стаповиштву подручја, а потом и другим љубитељима ове планине из других крајева, који не траже посебне услове у смислу елитности и слично. Практично, Гоч би био допуна Кopaоникy у асортиману туристичке понуде.

Рудник, планина предивних пејсажа, северна врата Западног Поморавља, видиковач шумадијског мозаика природе. Еколошки углавном чист, Рудник је својом природном лепотом и брдовитим пределима који "таласају" целом Шумадијом и "уливају се" у долину Западне Мораве, успео да постане дивна оаза љубитеља природе намењена деци, скијашима аматерима итд. Рудник би био добра инспирација уметницима који воле природу и који се радују природи. Уклапање Рудника у кондензију будућег развоја подручја би се можда могло реализовати стварањем међународне уметничке колоније са

свим профилима уметника, којима је природа инспирација. Колонија би стално радила, мотив би била природа, а главне културне манифестације би биле на прелазу четири годишња доба. Временом би колонија стекла традицију и постала "институција" природе.

Јастребац, југозападни "чувар подручја" Западног Поморавља, дивна планина, планина винограда, "плућа" Крушевца, већ има делимичну афирмацију као туристичка дестинација углавном локалног карактера. Грешка која је начињена у ранијем периоду приликом изградње туристичког насеља, у нижим деловима ове планине, узроковала је да она остане недовољно позната и искоришћена, зато би приоритет био да се ти недостаци отклоне и да се Јастребац укључи у листу значајнијих планина. Свакако, и овој планини припада место поред Рудника и Гоча и она ће, као и ове друге бити допуна Кopaоника. Развој излетничког, спортског, рекреативног и ђачког туризма је најбоља перспектива ове планине, а то подразумева и богатство разних садржаја које треба развити, не само у виду хотелске услуге и скијања, већ кроз разне врсте културних и друштвених игара.

Практично, све ове планине треба функционално оспособити да буду "мала села-велике забаве".

Јелицу, Котленик, део Гледићких планина и друге околне планине, треба првенствено посматрати као излетничке целине, "видиковце" Западног Поморавља и у том смислу их треба развијати. С обзиром на ниске надморске висине, бујну вегетацију и већи број сеоских насеља, функцију ових планина треба тражити кроз развој сеоског туризма. Домаћа здрава храна, еколошки чист ваздух, набујале речице и потоци и фолклорни мотиви, домаћа радност и слично, основне су предности и погодности ових планина.

Овчарско-Кабларску клисуру, северозападна врата Западног Поморавља, видимо као амбијенталну целину, са десет манастира, планинама Овчар и Каблар, клисуром, језерима и мањим потоцима.

Допуну туристичке понуде планинских места, можемо посматрати кроз стварање три вида објеката туристичке понуде: видиковце, пејсажери и панораме, који би се могли развијати свугде где за то постоје услови. Видиковци би били обично већа узвишења, мање планине на ободима градова или целог подручја, одакле би се пружао поглед на цео град, односно подручје. Ту би обично били ресторани или мотели са великим терасама окренутим ка пределима који се посматрају и где би се поставили разни телескопи и друге направе за панорамско посматрање. Пејсажери би били места слична видиковцима, али скромнија и усмерена на посматрање

неких ближих, лепих природних пејсажа. Панорамери су у ствари житаре за панорамско разгледање околине у покрету. Лоцирани обично између града и неке ближе планине, они треба да дочарају околину из "птичје" перспективе и тиме допуне визуелне ужитке и радости туриста.

Један од видова туризма који има тенденцију пораста је транзитни туризам. Иако подручје пресецају или додирују важне саобраћајне комуникације, овај вид туризма још увек заузима изузетно ниско место, који се углавном своди на спонтани прихват путника који на постојећим дестинацијама, по природи ствари имају потребу да предахну, одморе се, препоје и наставе даље. Изградњом преноћништа, већом моторизацијом и модернизацијом путева, као и привредним развојем, овај вид туризма је добио на значају, али без неке организоване планске акције, те су и резултати скромни. На подручју значајни транзитни центри су Крушевац, Г. Милановац и у околини Радика. Транзитни туризам треба развијати у смислу да исти добије квалитетнију понуду, што значи да осим преноћништа туристи треба приближити поједине центре и пружити му друге адекватне услуге. Ако се зна да је задржавање овог профила туристе временски немома мало временски, то му на једном месту треба пружити све што може бити интересантно и тако извући што већу економску корист. У том смислу је значајно дефинисати најзначајније "станице" транзитног госта и исте развијати као "транзитно-туристичка села" са свим услужно туристичким и трговинским садржајима. Оваква села треба лоцирати на отвореним путевима, а не при градовима. С обзиром да су странци доста присутни у транзититету, то оваква "т-села" треба прилагодити и њиховим потребама у смислу хигијене, комфора, квалитета услуга и слично. "Т-села би се могла лоцирати на Руднику, у Прељини, Овчар-бањи, Грдици (Краљево), Врњацима (В. Бања), Појатама, у Равном Гају (у сарадњи са Крагујевцем) итд. Такође, треба привући и транзитног госта који пролази важном саобраћајном комуникацијом која не пресеца подручје и то путем разних рекламних и других пропагандних паноа.

Овде свакако треба указати и на градски туризам који практично не постоји, а о томе је већ делимично било речи. Углавном су наши градови, не- интересантни, досадни, запустели, а чак и оно што имају да покажу не показују или недовољно показују. Зато су углавном транзитни центри, онет по природи ствари, јер туриста ако се ту већ пађе, он ту мора и да прође и да преноћи. Но то је далеко од могућности градова. Италијански градови, и рецимо словеначки, томе нас уче. Додуше, ако Италијан има шта да покаже, а Словенци су то мало свога богатства видно истакли и тако значајно укључили своје градове у туристички потенцијал.

Ми, прво, морамо да дефинишемо град, његове могућности, потребе, жеље. Туризам је процветао на Копаонику, на Златибору, у Врњачкој Бањи, а да га нису осетили ни Чачак, ни Краљево, ни Крушевац, ни Горњи Милановац. Зашто? Или туристи не воле градове, или градови немају шта да покажу или нешто недостаје у градској туристичкој пропаганди. До сада се нису рекламирали ни Крушевац, ни Чачак или Краљево са својом туристичком понудом. Значи, затајила је машина звана пропаганда, а градови су исто роба која се нуди на тржишту и која не може без те пропаганде. Будућа туристичка афирмација градова, треба да буде, у пакету са свим осталим туристичким дестинацијама подручја, али претходно градови треба пуно тога да ураде.

Прво, градови треба да имају своје професионалне савезе, и добру организацију, а потом да израде туристичке карте, да ревитализују фасаде и исте сценски (светлосно) акцентирају уколико су вредне тога, затим градови треба да се укључе у организацију великих спортских, културних, научних и других манифестација, најмање републичког значаја, градови треба да развијају угоститељске и забавне садржаје свих врста и да потешћирају нешто што имају, а што може бити изузетно атрактивно (нпр: Краљево поред М. Бање треба да форсира да аутодром добије значајно место како у нашим, тако у европским ауто-мото такмичењима, јер је то добра реклама и добра инвестиција, Чачак има, поред локалних обележја-музеја и сл. и хиподром и њега треба да активира на најбољи начин, Крушевац има спортски аеродром...). Градови треба да организују разне музичке фестивале, разне позоришне и филмске представе, симпозијуме, семинаре, конгресе, скупове, да доведу позната имена из света спорта, културе, науке, привреде Европе и света, организују сајамске манифестације, презентације, промоције итд. Зашто, рецимо, подручје не би могло да конкурише за организовање летњих или зимских олимпијских игара, или рецимо трка Формуле 1, или великих бициклистичких трка, маратона, ЕКСПО изложбе и сл! Или, зашто подручје није, рецимо, конкурисало, с обзиром да има услове, за одржавање самита несврстаних, од чега је Београд некада многе објекте скоро бесплатно добио...!

Мислим да свест градова мора да се мења. Научени да ћуте и буду послушни провинцијалици и да играју како други кажу, али и услед своје неорганизованости (Г.Милановац нема ни данас туристички савез, Чачакски је смештен у једној трошпој кућици ... !), наши градови су остали оно што јесу, а они који су диктирали такав њихов положај и значај, су све узимали за себе. То би требало да се мења. Формирањем јединственог туристичког савеза Западног Поморавља, понудом својих туристичких вредности, својих културних, спортских и других програма, развојем забавног живота,

стварањем креативне атмосфере и богатства духа, а путем економске пропаганде и економске логике пословања, градови треба да изађу на тржиште и траже своје место у конкуренцији са другима.

Сеоски туризам има све предуслове за развој, а већ су и неки резултати постигнути, по то је тек почетак. Западно Поморавље, као у осталом и цела Шумадија је рај за развој сеоског туризма. Природа, чист ваздух, вода, здрава храна, добре и комфорне куће, путеви, везе са градовима, аутобуски превоз, здрав сељачки дух, радан народ, доброћудност људи. Све су то добре основе за развој овог вида туризма те исте треба уклопити у добру организацију и економску мотивацију. Ако сељак осети корист од туризма, он ће му се сам окренути. Но ако околности условљавају да је боље уместо тога бавити се шверцом, онда ће се он у том правцу окренути. Стога, треба створити такву климу која ће људе окренути туризму (пored њихових уобичајених послова), а то уз помоћ државе треба да раде професионални људи, разни савези и сви други заинтересовани, који познају посао и који знају како добрим маркетингом довести госте. Сеоски туризам може бити радно-рекреативни туризам, где би се гости укључили у послове, може бити и фолклорни, односно етнографски, тако што би се формирале посебне насеобине са етно-карактеристикама, а гости свој боравак провели у народним пошљама и "проживели" одмор као некадашњи сељаци, уз већ дефинисану сценографију и светуални сценарио прављен за такве прилике. Сеоски туризам је и брање јабука, шљива, грожда, гајење пилића, свиња, оваца, одлазак на посела, возња фијакерима, јахање коња, живот у колиби, венчање на ливади итд. Можда ће ово последње речено изгледати мало чудно за наше прилике, али овде се првенствено имају у виду ино-туристи, пре свега они из великих светских градова, који траже начина да доживе неке необичне облике живота у природи или дивљини, уз етно форме локалних цивилизација, далеко од њихових пехуманих, високо урбаних цивилизацијских средина.

Културно-образовни туризам представља упознавање са богатом ризницом културно-историјске прошлости Србије. Почев од Жиче, Љубостиње, Крушевца-града, преко Студенице, тј долине српских краљева, или српске историје, домаћи туриста се препознаје у својим коренима, а страни упознаје са блиставом средњовековном српском цивилизацијом. Овде је свакако најинтересантније издвојити Ибарску клисуру, јужна врата Западног Поморавља, где се налазе бисери српске црквене и духовне прошлости, најзначајнији споменици српске историје, од којих су неки као Сопотани или Студеница, већ светски афирмисани и уважавани. Ово подручје је изузетно значајно, како за праћење историје Срба кроз разне споменике прошлости, који су српски цареви, краљеви и кнезови подизали

своје народу, тако и за праћење архитектонских и амбијенталних решења која су стари српски немара стварали, до унутрашњих декоративних уређења, преко икона, мозаика, фресака... Од Краљева па све до Космета, темеља српства, дуж "долине (српских) краљева" пружа се историјска али и културна и духовна читанка Срба. У окружењу су Кopaоник и Голија, клисура и река Ибар, а даље дивно Косово и "сновита" Метохија.

Основни задаци у развоју овог вида туризма су даља рестаурација и конзервација споменика културе и њихово уклапање у амбијенте савременог простора и времена. На тај начин ће се добити потпунија слика историјске прошлости и садашњости и уметничке вредности појединих објеката али и целог краја.

За развој овог вида туризма, пожељно је обезбедити и разне садржаје и услуге који ће бити у функцији, као на пример изградња шумских стаза, прилазних путева, амбијенталних конака (превођишта), али и модерних облика понуда преко клубова, ресторана, шопинга, спортских терена итд. Такође је врло интересантно организовање разних семинара са темама везаним за историју Срба, формирање школа историје, школа икона (већ постоје у Жичи и Краљеву), школа средњовековне музике Срба и других народа, формирање позоришта са темама из средњовековног живота, покушајем ревитализације Моравске и Рашке школе итд.

Интересантно је и рецимо стварање одређених музеја са средњовековном тематиком из разних области живота али и рецимо организовање једне врсте временлова уживо. Ту пре свега мислим на формирање професионалних ансамбла који би уз адекватну костимографију у духу прошлих времена, и већ постојећу природну сценографију старих споменика културе, кроз разрађени сценарио покушали да нам дочарају ондашњи начин живота, односно да нам оживе историју. То би не само обогатило духовни и културни простор ових крајева и афирмисало нови вид туристичке понуде, већ би дало живост и динамику, овим углавом чедним и спокојним крајевима, где би се укључили млади људи путем нових запошљања, али и многи уметници, књижевници, историчари и други профили који би ту нашли инспирацију за своје даље стваралаштво и живот. Свакако, све је то у функцији туризма али и "чаробног оживљавања историје".

Речни и језерски туризам би свакако били у функцији богатства туристичке понуде. Изградњом малих пристаништа, изнајмљивањем чамаца и барки, изградњом платоа и ресторанића на води, оживљавањем старих воденица, сплавањем рекама до суседних градова, организовањем разних балова на води, разних спортских приредби на води, развојем веслачких, кајакашких и других такмичења, уређењем обала и кејева, купалишта и

слично, допунила би се слика туристичких снова, млади људи запослили и остварно економски ефекат.

Богатство животињског света и природних резервата дају лепе услове за ловни туризам, који је већ стекао репутацију, посебно код Италијана који овде стално долазе. Вулканске купе, клисуре, биљни свет, акумулације, све су то лепо визуелни мотиви излетничког туризма, који сви скупа представљају једну чаролију, на једном малом простору.

Свакако да човекова машта увек открива и нове туристичке мотиве пажње вредне. Ако је циљ довести туристу, онда се налази начина како га привући, ако се привуче онда му треба имати шта понудити да би он био задовољан, да би платио своју услугу и да би поново дошао. Његовим парам развијати своје место и свој стандард. Један од тих додатних туристичких мотива је и дејчи град "шарена лажа". Смештен између Прислонице и Брђана, мали-велики дејчи град, треба да буде мали Дизниленд за сву нашу децу и децу околних земаља. Сценски замишљен, а архитектонски остварен као градић из бајке, са својим без-алкохол кафићима, дејчим модним бутицима, дејчим позориштима, луткарштима и биоскопима, вртићима, спортским теренима, луна парком, циркусом, зоовертом, кловновима и другим "живим" дејчим јунацима, овај град треба да дочара сву машту деце и радост њиховог постојања. Као шарена лажа, нешто што је стварно-нестварно, треба да буде велико забавиште за сву децу, али и велики извор туристичких прихода.

Такође један туристички мотив који је вредан пажње, односи се на организовање венчања у манастиру Жича. Спој традиције, данашње реалности, али и фантазије, резултира у необичним одлукама испољавања људске духовности. Једна од њих је венчање. Мало театарности у нашој реалности, мало спектакуларности и блиц! Венчање у манастиру Жича би могло да постане симбол стабилних и срећних бракова. Младенци који то желе, било из подручја, из других крајева или странци би долазили у манастир, ту се венчавали а затим белим коњима у белим кочијама одлазили до Матарушке бање, где би била главна фејта! Ова манифестација би требало да постане традиционална, а могла би се организовати и групна венчања младенаца (као што се то некада радило на Плитвицама) из свих крајева света. Тиме би Жича, као темељ наше духовности, преко манастирског венчања, симболично ушла у духовне поре будућег брачног пара (традиција, постојаност и слично), а име Жиче, би се чуло као туристички мотив у целом свету.

Туризам је душевна храна нашим фантазијама

Оваквој разноврсној лепези туристичке понуде, Западног Поморавља и околине свакако треба придодати национални парк Тару са својим специфичностима.

Модеран вид туризма је већ делимично развијен на овим просторима. Он се, поред транзитног, огледа и у развоју пословног туризма, а који углавном зависи од снаге привреде. Снажнијим развојем привредних и трговинских организација, њиховим интеграционим процесима и отварањем ка свету, преко развијања сопствене спољнотрговинске и финансијске организације, отвара се могућност и веће перспективности у овом домену. Такође, томе може допринети и организовање већег броја сајамских манифестација, промоција домаћих и ино-производа и свих других пословних аранжмана у том правцу. Са друге стране, изградња адекватних спортских објеката и организовање спортских манифестација, изградња разних културних објеката и организовање разних културних фестивала, обогаћује спортску, културну и духовну климу овог подручја, што коначно утиче на повећану атрактивност посета савременог туристе.

Свакако да велику улогу може да одигра будући аеродром у Лађевцима, као и изградња ауто-путева и модерних железничких пруга (видети саобраћај), али исто тако и развој квалитетног приградског, аутобуског и железничког саобраћаја. Никако није за занемаривање потреба редовног и уредног чишћења улица, сређивања паркова, постављање табли са читким натписима, постављање планова градова и места ради боље информисаности, као и потреба љубазности и предусретљивости целокупног становништва подручја, а посебно професионалних људи који се баве туризмом. Све ово је веома битно да би се добио добар имиџ у туризму, јер искуство и наше и туђе нас учи да природа сама по себи, па макар и искупише издашност, не може да анулира лоше навике или понашање узроковано људским фактором.

Да би се придобили домаћи и страни туристи, да би им се показало шта се има, треба створити услове да они буду прво информисани о томе, а то се најбоље остварује преко туристичке пропаганде. Стога је туристичка пропаганда изузетно значајна делатност у оквиру туризма. Као део опште пропагандно-информативне агенције која се бави свим питањима везаним за област информација и пропаганде подручја, туристичка пропаганда се базира искључиво на презентацији туристичких мотива, и у том смислу, користећи професионалне људе, користи сва средства примерена овом виду пропаганде. У том контексту је значајно укључивање исте у рад будућег радио-тв система подручја, преко чијих јаких фреквенција би се презентирале лепоте ових крајева. Такође, значајно је ангажовање и других домаћих и страних новинара као и повезивање са туристичким привредама других, а посебно

суседних крајева као и укључивање у рад професионалних агенција из иностранства, односно, заједничка сарадња са одговарајућим иностраним туристичким регионима.

Србија је била и остала много затворена земља, о њој свет јако мало, а већином ни мало не зна, чак скоро ни где се налази, те је у том смислу, значај туристичке пропаганде више него важан и одговоран, наравно, ако желимо да развијемо туризам. Свет жели да види нове дестинације, да упозна нове људе, њихове обичаје, културу и слично (уосталом као што и ми желимо да видимо друге земље и њихове обичаје) и ми то треба да им омогућимо.

Угоститељство

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. набавна вредност оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Александровац	108	3.603	7.426	7.040
Брус	103	14.552	17.159	15.586
Врњачка Бања	591	28.809	76.587	69.477
Г.Милановац	647	33.959	59.774	56.237
Краљево	803	52.434	64.638	59.437
Крушевац	1.059	139.275	102.267	91.769
Трстеник	493	23.023	34.858	31.608
Чачак	752	23.315	80.052	76.845
ЗАПО	4.556	318.970	442.761	407.999
Београд	18.969	2.419.452	3.004.016	2.731.983
Србија без АП	47.745	4.281.025	5.633.371	5.146.493
Србија	63.280	5.357.082	7.206.979	6.589.436

ТАБЕЛА 1: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О УГОСТИТЕЉСТВУ 1990 У ХИЉДИН. (ДРУШТВЕНА СВОЈИНА)

Ако погледамо табелу 1, видимо да угоститељство у друштвеном сектору подручја учествује са 9,5% у броју угоститељских радника "уже" Србије, располаже са 7,5% оруђа за рад, односно остварује друштвени производ од 7,9% и народни доходак 7,9% угоститељства у друштвеној својини "уже" Србије.

С обзиром да је учешће Београда у истим показатељима 5 до 8 пута веће, може се констатовати да је угоститељство подручја (друштвени сектор) слабо развијено, тим пре што подручје јесте и у перспективи треба да буде заједно са суседним крајевима, туристичка дестинација број 1, што последично захтева да се и угоститељство прилагоди таквом тренду.

Једна од великих мањкавости у доскорапшем развоју угоститељства је била поред доминантне друштвене својине (када су у питању већи капацитети), њена самосвојност и затвореност по градовима.

ТАБЕЛА 2: ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ ЗАПО У ОСНОВНИМ ПОКАЗАТЕЉИМА О УГОСТИТЕЉСТВУ СРБИЈЕ БЕЗ АП 1990 (ДРУШТВЕНА СВОЈИНА)

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. набавна вредност оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Србија без АП	100	100	100	100
Београд	39,7	56,6	53,3	53,1
ЗАПО	9,5	7,5	7,9	7,9

ТАБЕЛА 3: ГРАД СА НАЈВЕЋИМ ПРОЦЕНТОМ УЧЕШЋА У ОСНОВНИМ ПОДАЦИМА О УГОСТИТЕЉСТВУ ЗАПО 1990 (ДРУШТВЕНА СВОЈИНА)

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. набавна вредност оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
ЗАПО	100	100	100	100
Крушевац	23,2	43,7	23,1	22,5

Сваки град је имао своје друштвено-угоститељско предузеће, као носиоца развоја свог краја и свако је било заштитено и привилеговано од локалних власти. Са друге стране, не постојање тржишне оријентације и озбиљније конкуренције, али ни озбиљнијег програма дугорочног развоја (осим изузетака), утицало је да је угоститељство, мање-више одржавало текуће стање. Иако је Крушевац (табела 3) имао највеће учешће у општим

подацима угоститељства подручја (друштвени сектор), изгледа да је једино угоститељство Врњачке Бање, захваљујући пре свега туризму (и бољој организованости), успело да постигне одређени ниво квалитета услуга и смештаја и да угоститељству да адекватно место.

Ситуација је повољнија када се посматрају подаци о угоститељству (друштвени и приватни сектор), где је краљевачко угоститељство најзначајније.

ТАБЕЛА 4: УГОСТИТЕЉСТВО (ДРУШТВЕНИ И ПРИВАТНИ СЕКТОР)
1990

НАЗИВ	Број радњи	Број радника	Број лежаја	Број седишта	Промет у хиљадама динара
Александровац	32	127	284	1.453	38.449
Брус	25	106	555	1.822	28.020
Врњачка Бања	79	1.409	8.558	11.979	243.063
Г.Милановац	106	724	468	6.054	101.274
Краљево	371	1.851	3.892	21.711	266.328
Крушевац	155	1.150	1.076	10.375	215.975
Трстеник	44	483	50	4.601	98.723
Чачак	244	1.036	3.627	12.312	208.098
ЗАПО	1.056	6.886	18.510	70.307	1.199.930
Београд	1.944	19.788	17.226	134.041	4.191.427
Србија без АП	8.565	56.905	99.993	543.620	10.999.399
Србија	14.100	77.354	116.642	814.699	14.493.196

ТАБЕЛА 4А: ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ ЗАПО У УГОСТИТЕЉСТВУ СРБИЈЕ БЕЗ АП 1990 (ДРУШТВЕНИ И ПРИВАТНИ СЕКТОР)

НАЗИВ	Број радњи	Број радника	Број лежаја	Број седишта	Промет у хиљадама динара
Србија без АП	100	100	100	100	100
Београд	22,7	34,8	17,2	24,7	38,1
ЗАПО	12,3	12,1	18,5	12,9	10,9

Сви остали су се вероватно, остварили када је Копаноник преузело београдско предузеће и показало им како се то ради. Или, можда ни сада нису свесни јер и даље туристи који иду на Копаноник, мало шта новог у погледу квалитета услуга, капацитета или неких посебности могу да осете код локалних угоститеља.

Ситуација се делимично поправља са интензивнијим улажењем приватног сектора, посебно у новије време, повудом разноврснијих угоститељских услуга и врста угоститељских објеката, али је то још увек веома скромно.

ТАБЕЛА 4Б: ГРАДОВИ СА НАЈВЕЋИМ ПРОЦЕНТОМ УЧЕШЋА У УГОСТИТЕЉСТВУ ЗАПО 1990 (ДРУШТВЕНИ И ПРИВАТНИ СЕКТОР)

НАЗИВ	Број радњи	Број радника	Број лежаја	Број седишта	Промет у хиљадама динара
ЗАПО	100	100	100	100	100
Краљево	35,1	26,9	-	30,9	22,2
Врњачка бања	-	-	46,2	-	-

Како је угоститељство, пре свега, квалитетно угоститељство од изузетне важности за развој туризма, требало би предузети одређене кораке. Тим пре што је развијено угоститељство од подједнаке важности и за локално становништво, јер угоститељски објекти су, као омиљена друштвена састајалишта, једна врста "народних културних објеката", који веома утичу на формирање културне и духовне климе одређене средине. Висок ниво и разноврсност угоститељске понуде, угоститељских објеката и услуга, позитивно утичу и на корисника угоститељских услуга.

Будући развој угоститељства требало би да дефинише своју позицију, своје жеље и могућности. Свакако да је недопустиво да више свако живи за себе, затворен у своје окриље, јер се тиме ништа не добија, напротив, тржишни закони, конкуренција и економски моћници учиниће да они који су пасивни брзо нестану. Ако је приватни сектор освојио ситне капацитете и дао (или ће им дати) боју разноврсности, што је веома позитивно, веће капацитете и озбиљније инвестиције још увек може да поднесе друштвени сектор (уз одређене интерне својинске и организационе трансформације).

Западно поморавско подручје, као што је речено, има доста туристичких потенцијала који ће се у перспективи отворати, људи

запошљавати и где ће туристи долазити. Свакако да ће то привући и моћне појединце и моћне системе (без обзира на својину), који ће хтети да инвестирају и то је добро, али подручје треба да створи једно моћно и јако своје угоститељство које ће да даје доминантни тон. У том контексту, требало би од више постојећих ситних угоститељских предузећа расутих по свим градовима (мисли се пре свега на друштвено предузеће, али и на нека приватна која имају интерес), економски нејаким и кадровски шароликим, створити једно јако уједињено западно поморавско угоститељство. Оно што није могла сама (или не може) чачанска "Морава", краљевачка "Србија" итд, вероватно да могу сви заједно. Облик својине који ће та нова заједничка организација касније имати најмање је битан, битно је да то ново предузеће оптимално искористи постојеће капацитете, изврши организационе промене и оспособи се за ефикасан и квалитетан наступ, првенствено у подручју (овог пута у тржишним условима пословања), али и на другим тржиштима.

У оквиру подручја, треба, такође, прићи озбиљнијој категоризацији угоститељских објеката. Сви објекти нису исти и не могу се исто третирати, ни у погледу амбијента, ни услуге, ни значаја, али ни у погледу плаћања разних доприноса.

Даље, треба видети шта је будућност подручја и које ће објекте градити. Хоће ли, с обзиром на структуру гостију и даље доминантно место имати домаћи гост или ће се ићи на значајније укључивање и страног. Која платежна категорија ће бити доминантна и хоће ли се ићи на одређену ексклузивност објеката услуге и смештаја. Хоће ли се угоститељство повезати са неком међународном угоститељском асоцијацијом, које старосне структуре ће преовлађавати итд. Свакако да нам је жеља, а подручје (заједно са суседима) то својим туристичким потенцијалом обећава, да буду присутне све категорије гостију и по платежној моћи и по старости и по месту доласка, и да сходно имамо и најједноставније хотеле, али и породичне хотеле, пансионе, кафе-клубове, те најједноставније кафане. Питање је само шта ће бити доминантно, шта ће давати тон. Да ли подручје жели да оправда свој назив "Српска ривијера" и да иде у том правцу или не. У сваком случају, карактер угоститељства ће бити условљен, како жељама и економским могућностима локалног живља, тако и ангажовањем читавог подручја, али и специјализованих агенција, на промоцији и реализацији развоја подручја и гостију који и какви буду долазили са стране.

Веома је битно развијати велики број малих разноврсних угоститељских објеката, који ће давати посебну драж и специфичност читавом подручју. То су, на пример, разни кафе-клубови, кафићи, кафе-биоскопи, кафе-театри, разне галерије и други уметнички амбијенти са

угоститељским услугама а што ће све бити ствар мапте оних који се тиме буду бавили.

Такође, по визији је предвиђена изградња већег броја хотелско-угоститељских капацитета високе А категорије у Г.Милановцу, Чачку, Краљеву, Крушевцу, као и Брусу (због коришћења потенцијала Копаоника, односно његове еколошке заштите), односно "де-лукс" категорије у Врњачкој и Матарушкој Бањи (такође и у Јошаничкој Бањи због еколошке заштите Копаоника).

Даљни развој хотелско-угоститељских капацитета је предвиђен и у свим другим планинским местима (на Гочу, Јастребцу, Руднику), у бањама (познатим или оним које ће се у перспективи активирати), односно у транзитним или пословним центрима (Прељини, Мрчајевцима, Лађевцима, Стопањи, итд.).

Трговина

У контексту развоја туризма видно место заузима трговина. Практично, неки градови су доказали да високо развијена трговина може представљати ваљану дестинацију за развој туризма, али и општи прогрес земље.

ТАБЕЛА 1: ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ТРГОВИНИ 1990. - ДРУШТВЕНА СВОЈИНА (У ХИЉ. ДИН.)

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Александровац	400	14.562	69.807	67.768
Брус	261	7.219	43.887	41.411
Врњачка Бања	574	25.005	92.154	89.245
Г.Милановац	1.371	32.977	269.686	266.079
Краљево	4.391	219.659	955.695	922.998
Крупљевац	4.196	278.981	882.612	854.384
Трстеник	1.640	112.259	234.089	216.864
Чачак	4.128	199.365	694.738	666.461
ЗАПО	16.961	890.027	3.242.668	3.125.210
Београд	79.606	5.456.577	20.045.171	19.363.823
Србија без АП	177.640	10.517.392	38.036.352	36.694.053
Србија	260.960	14.981.396	52.957.279	51.030.945

ТАБЕЛА 1А: ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ ТРГОВИНЕ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ ЗАПО У УКУПНОЈ ТРГОВИНИ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ УЖЕ СРБИЈЕ

НАЗИВ	Број радника	Активна о.с. оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
Србија без АП	100	100	100	100
Београд	44,8	51,9	52,7	52,8
ЗАПО	9,5	8,5	8,5	8,5

Из приложених табела видимо да је удео трговине друштвеног сектора западно-поморавског подручја у основним подацима о трговини у друштвеној својини "уже" Србије следећи: 9,5% радника (4,7 пута мање него Београд), 8,5% активних основних средстава - оруђа за рад (6,1 пута мање него Београд), 8,5% друштвеног производа (6,2 пута мање него Београд) и 8,5% народног дохотка (6,2 пута мање од Београда).

У оквиру подручја најразвијенију трговину (друштвена својина) имају градови Краљево и Крушевац.

ТАБЕЛА 1Б: ГРАДОВИ СА НАЈВЕЋИМ ПРОЦЕНТОМ УЧЕШЋА У ОСНОВНИМ ПОДАЦИМА О ТРГОВИНИ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ ПОДРУЧЈА 1990

НАСЛОВ	Број радника	Активна о.с. оруђа за рад	Друштвени производ	Народни доходак
ЗАПО	100	100	100	100
Краљево	25,9		29,5	29,5
Крушевац		31,3		

Велики досадашњи недостатак трговине подручја, слично као и у угоститељству, је уситњеност трговинских предузећа, слаб ниво и квалитет услуга и неадекватан асортиман. Свакако да је то добрим делом дефинисано куповном моћи потрошача, који практично диктирају асортиман понуде, али и нивоом организације. Постоје и друга тржишта, постоје и јаче куповне категорије и, у интересу економског опстанка, односно просперитета, треба тражити начина да се стигне до њих. А да би се ишло на нова тржишта, мора се имати јака и квалитетна трговина. Како конкурисати, рецимо, "Це-маркету" из Београда (а да не говоримо о свету), када постоји више развијених трговинских организација које делују свака за себе, а појединачно су технички, финансијски и организационо нејаке.

ТАБЕЛА 2: ТРГОВИНА НА МАЛО 1990

НАЗИВ	Број продаваца	Број запос. радника	Промет (мил. дина)	Број продаваца на 100 км ²	Број становника на 1 продаваца	Промет на 1 становника (хил. дина)	Промет на 1 становника (хил. дина)
Александаровац	245	396	366	63	138	1.494	10.798
Брус	123	270	219	20	185	1.781	9.648
Врњачка Бања	207	555	500	87	125	2.415	19.373
Г.Милинковац	269	950	794	32	188	2.952	15.726
Краљево	869	2.261	2.532	57	145	2.914	20.080
Крушевац	714	2.361	2.333	84	193	3.267	16.903
Трстеник	207	801	690	46	265	3.336	12.602
Чачак	1.104	2.977	2.171	174	104	1.966	18.925
ЗАПО	3.738	10.571	9.605	70	168	2.516	15.507
Београд	7.732	34.011	39.505	240	209	5.109	24.458
Србија без АП	34.319	105.174	104.925	61	172	3.057	17.772
Србија	52.943	161.724	150.359	60	187	2.840	15.153

У том контексту, разне форме интеграције у подручју су предуслов успеха. Већи број трговина из разних места, поштујући своје економске интересе, може да се удружи и да створи јак трговачки систем заснован на квалитетном људском, финансијском и материјалном потенцијалу и да се укључи, прво у српске, па онда у европске токове. На тај начин се гарантује не само добра снабдевеност и квалитетност производа, не само савременост објеката услуге, већ и разумност цена, које ће бити од користи потрошачима, а које су условљене здравим тржишним законима.

То важи и за друштвени сектор, без обзира каква се својинска трансформација ту буде извршила, и за приватни, који у последње време постаје готово доминантан у овој делатности.

У погледу развоја трговине, значајно место би требало да заузме спољна трговина. До скоро је она била углавном у рукама београдских фирми, што је имало за последице велике штете на целокупну привреду западно поморавског подручја. Прeko екстра профита у корист такве спољне трговине, преко личних интереса, без адекватних кадрова, без довољног познавања међународног тржишта, привреда подручја није могла ништа сама да уради. Данас је ситуација нешто другачија и са новим законима о пословању предузећа, велики број приватника (пре свега из подручја) укључио се у ову област и тиме повећао извозно-увозне трговинске способности подручја, али и допринео већој профитабилности локалних производних, трговинских и финансијских организација. Даљи развој трговине у том смислу (као и решавање одређених проблема везаних пре свега за комуникације), учиниће не само да подручје доживи привредни опоравак, већ и да посепни даљи развој читаве привреде подручја, па и туризма.

ПОЛУГЕ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА

У идејној пројекцији привредног развоја подручја Западног Поморавља дефинисане су полуге развоја, које се зависно од значаја за подстицање укупне привредне активности, или праваца њиховог деловања деле на главне и помоћне.

Прва и најважнија главна полуга привредног развоја је дефинисана на правцу најачијих привредних центара дуж "кичме" Западног Поморавља, а то је Чачак - Прелина - (Горњи Милановац) - Краљево - Врњачка Бања - Трстеник - Крушевац. У овим градовима се налазе највећи привредни потенцијали који ће бити поскоци ("локомотиве") првенствено привредног али и свеукупног експанзионог развоја подручја. Њихов даљи развој би се усмеравао целом дужином "кичме", изградњом привредних погона на разним локацијама. Циљ је да се у будућем периоду не врши концентрација укупних привредних потенцијала у градовима, и тиме стварају енормни проблеми, већ да се исти расподеле дуж "кичме" и тако цело подручје, пре свега главни правац привредно оживи, урбанизује се, односно да се створи претпоставка за задржавање локалног живља у својим местима.

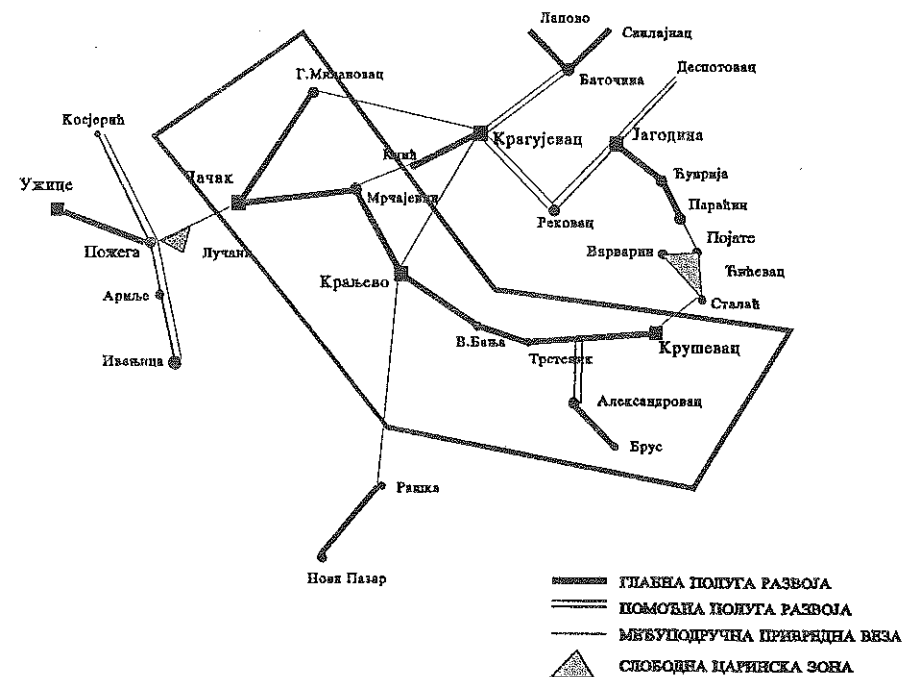
Друга главна полуга развоја подручја иде правцем Александровац - Брус и она је пре свега у функцији јачања туристичког комплекса и развоја прехрамбено-прерађивачке индустрије.

Помоћна полуга развоја има задатак да у другој фази или упоредо, али са мањим интензитетом утиче на повезивање осталих делова подручја, ван "кичме", са главним полукама развоја (на пример: веза Врњачка Бања - Трстеник - Крушевац, са полугом Александровац - Брус). У другу фазу спада и изградња привредних погона по селима која су лоцирана ван "кичме", а у циљу њиховог повезивања.

По реализацији главних и помоћних полука, тј прве и друге фазе, или у изузетним околностима, упоредо, долази трећа фаза, тј међуподручна привредна полуга која привредно повезује простор главних привредних полука суседних подручја, преко "граничних" привредних центара (нпр: Чачак-Лучани, Г. Милановац-Крагујевац, Г. Милановац-Топола, Краљево-Рашка, Краљево-Крагујевац, Мрчајевци-Кнић, Крушевац-Варварин итд.).

На истом принципу би могли да се дефинишу и привредни правци и везе суседних подручја, што је наравно у интересу и градова Западног Поморавља, као нпр: Ужице + Пожега + Лучани - главна полуга; Косјерић + Пожга + Ариље + Ивањица - помоћна полуга; Кнић + Крагујевац - главна полуга (као самостално подручје) или Крагујевац + Јагодина + Ђуприја + Параћин + Појате - главна полуга; Јагодина + Рековац - помоћна полуга; Параћин + Рековац - помоћна полуга; Рашка + Нови Пазар - главна полуга; Нови Пазар + Рибариће + Тутин - помоћна полуга; Појате + Ћићевац + Сталаћ + Варварин - главна полуга; итд.

ПОЛУГЕ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА ЗАПО (И ОКОЛИНЕ)

МАРКЕТИНГ

Ако је правило у економији да добар маркетинг продаје робу (на чак и лошијег квалитета) или обрнуто, да квалитетна роба нема купца без добре пропаганде, онда би се исто правило могло применити за сваки град, област или чак државу, јер су сви они такође роба (условно речено), коју треба "продати". Ако једна држава хоће добру афирмацију у свету, било политичку, културну, економску, она мора да изађе на светску пијачу и да се путем маркетинга промовише. Ако, то не ради, онда ће остати непозната у свету, без обзира на квалитете које има.

Ако посматрамо Србију у контексту светске пропаганде, тада, ако се и нешто зна о нама, то је углавном име главног града, евентуално наш географски положај, име неке фирме, манастира... У свету има више од 200 држава и државица, свака се бори за своју афирмацију, своје место у њему, и свакој то мање или више полази за руком. Свет је велики, огроман, а ми смо само једна мала тачкица у њему. Како онда привући инвеститоре, способне људе, туристе!

Интересантно је, међутим, видети како ствари стоје на домаћем плану јер ту постоји прилична непознаница када је у питању цела Србија. Као прво, сви Срби су чули за Београд, али добар део њих мало познаје и остале крајеве. Разлози су углавном економске природе (низак стандард живота), али и лоша информисаност грађана.

Као један од најважнијих инструмената пропаганде и маркетинга, медији, а посебно телевизија, имали су изузетну улогу у афирмацији Београда, али много мање када је у питању била остала Србија. Једноставно, стална присутност имена Београд у медијима и све што се дешавало у том граду, уз обавезну и искључиву стационираност тих медија у том истом граду, учинили су да се о Београду створи у свести људи слика о граду који обећава, који све решава, који све пружа. Јер, телевизија чини чуда! И сви су желели у Београд: и младост и привреда и паре и наука и култура. Тако је Београд свој имиџ добро уновчио, и своју "робу" добро продао. И данас Београд има нон-стоп медијску промоцију и све време бесцелу пропаганду коју нуди целој Србији (и свету преко сателита), али зато врло ретко ти исти медији, државни, било шта чине када је у питању промоција остале Србије. Тако је Београд постао позната и тражена "роба", а остала Србија мало позната и мало тражена. Према томе Београд је пример добро продате

"робе" (у нашим условима), уз помоћ велике маркетиншке машинерије зване медији.

"Добра роба", као што је западно-поморавско подручје (што нас овде највише интересује), као и околна подручја, које има своју богату историју и своје споменике српске средњовековне културе, своје планине, језера, реке, развијену привреду, пољопривреду, своје бање и термале, на жалост, произилази да је "лоша роба"... Нема промоције, а кад нема промоције, тада нема ни информација, ни интереса. Тако је Западно Поморавље постало пример "добре робе" која није имала прођу (условно) због неадекватне пропаганде. Кривица није само до београдских медија, већ и до лоше локалне организације маркетинга.

Да би се подручје организовано представило свету, да би представило своје разне пројекте и идеје, треба знати како то урадити. Како свет да улаже у Западно Поморавље, ако нити зна где се налази, не само подручје, него често ни Србија, нити пита нуди. Како је тај додир са светом, углавном преко главног града, његових новинара, дописника, спољнотрговачких представника и амбасадора, онда он то користи за своју промоцију, а врло ретко за промоцију других подручја. Не мали је пример пословних људи из света, бар оних који долазе, који се окрећу око Београда. Како да свет, који и не зна где смо, сазна за Западно Поморавље! Како да ино-туристи или инвеститори када дођу до Београда, дођу до "туристичке меке" ако им је Београд прва и последња станица? (Овде вероватно треба поставити и питање западно поморавског лобија у Београду и иностранству, који на жалост не постоји!).

Како да подручје придобије наше људе који живе у иностранству, да се исти врате и улажу у подручје. Како да се реализују неки пројекти који су од виталног значаја за читаво подручје (аутопут, аутодром, хиподром, железнице)!

С друге стране подручје има потребу да своју робу пласира на ино-тржиште, али и да има нове технологије, свеже инвестиције, нова искуства и сазнања, нове робе и савремене услуге. То свет има и нуди а на нама је да дођемо до њих и да их од њих узмемо, односно да са њима сарађујемо. Западно Поморавље жели да организује многе спортске, културне и друге манифестације од међународног значаја, а то све треба рећи и показати свету.

Подручје има и проблема у локалним оквирима. Како да се сирећи одлазак младости, капитала, привредника, разних културних, научних и других радника? Како их анимирати да остану? Како им указати да је ово подручје има лепе перспективе.

Имајући све то у виду, према визији развоја подручја, треба створити, једну јаку, професионалну пропагандно-информативну агенцију, која би била у функцији популаризације подручја и његовог развоја. Без политичких тонова, ова агенција би имала за циљ да пружа информације Србији и свету о подручју Западног Поморавља, представи своје економске и природне потенцијале, своје туристичке могућности, а затим да заинтересује Србију и свет да долазе у то подручје, било туристички, било да ту живе, било у функцији инвестирања и развоја. Наравно, ова агенција би била и у функцији "заговарања" процеса интеграције у подручју, али и у функцији праћења светских достигнућа и преноса истих у подручје (у области грађевинарства, културе, спорта, туризма итд.), једном речју у тражењу начина за бољи живот људи који ту живе.

Агенција треба да има једну агресивну и добро смишљену кампању, користећи услуге професионалних светских агенција и њихових медија, али и помоћ наших људи у иностранству (наравно, наших дипломата и привредника), који могу и хоће да анимирају свет да размисли о нама.

Свету треба показати пројекте, наше визије, планове, обавештавати их о разним пореским погодностима које им пружамо, о концесијама, итд.

Потреба за једном оваквом агенцијом је од изузетног значаја. Искуства из прошлости говоре да је управо непостојање једне овакве агенције у многome утицало да се многе ствари нису оствариле, јер иако су постојале претпоставке за то, није било покретача који прихвата идеју и форсира да се она реализује. Значи потребан је неко ко ће покренути, неко ко ће координирати то што покрене и ко ће довести то до реализације.

Зато је формирање једне професионалне, пропагандно информативне агенције, финансиране од стране свих заинтересованих од изузетног значаја. Тек са добром пропагандом западно поморавско подручје може да очекује да ће "процес производње" кренути (у правом смислу те речи), да ће своју "добру робу" (добро) уновчати.

Сајам - Сајам је велика културно-пропагандна и комерцијална манифестација која привлачи велики број излагача и која презентира текућа достигнућа која се остварују у земљи и свету и у разним областима стваралаштва. Поред релативно развијене привреде, ови крајеви (укључујући Крагујевац, Ужице, Јагодину итд.), нису до сада имали практично никакво учешће у организовању сајамских манифестација на овим просторима, нити презентацију светских достигнућа. Београд је овде био доминантан уз делимично присуство и новосадског сајма, а донекле, у веома малој мери и оног у Лесковцу.

Интересантно је да ни Крагујевац није успео да има своје сајамске поставке, јер је макар могао да организује сајам аутомобила, пошто је, као што сви знамо, наша "аутомобилска сила".

У том смислу, изградња сајма на овим просторима треба да створи нове претпоставке за јаче укључивање привреде подручја у свеукупне српске и светске процесе, али и да упозна грађане подручја са достигнућима која су остварена у разним областима.

По визији будућег развоја подручја, Стопање ће бити центар сајамских манифестација, а ту ће се налазити и пословни и финансијски центар подручја, и робна и финансијска берза. Значај ове локације је и због близине јаким привредних центара подручја (Крушевац и Трстеник) али и околних градова, пре свега Крагујевца, Јагодине, Ђуприје, Параћина, Нипа, Прокупља, као и због будуће слободне царинске зоне, смештене у непосредној близини.

У том смислу изузетно је значајна реализација пројеката везаних за аутопут кроз Западно Поморавље, развој савремене железничке инфраструктуре, изградњу будућег цивилног аеродрома и активирање спортских аеродрома у Крушевцу и Трстенику.

Богатство сајамских садржаја, велика могућност склапања разних привредних, финансијских и других аранжмана, као и добре саобраћајне комуникације, учиниће да овај сајам добије значајно место у привредним токовима подручја, Србије и света.

КАДРОВИ

Реализација визије Западног Поморавља (било у смислу како је овде приказана или у неком другом виду), свакако не може да се оствари без кључних фактора, а то су кадрови.

Кадрови, првенствено високопрофесионални, изузетно способни и вискрени, са великом акумулацијом знања и искуства важнији су него све друге ставке па чак и материјалне. Дobar пројекат са способним људима, увек нађе решење, новац.

Подручје располаже са оваквим људима, међутим за комплетну, брзу и темељну реализацију визије, поготово за неке њене сегменте, тих кадрова нема довољно, или се нису до сада афирмисали.

Са друге стране, један од великих проблема стручних кадрова је њихова миграција првенствено ка Београду, али добрим делом и

иностраништу, условљена наравно разним интересима, што и те како осиромашује стручну способност, али и целокупну друштвену активност подручја.

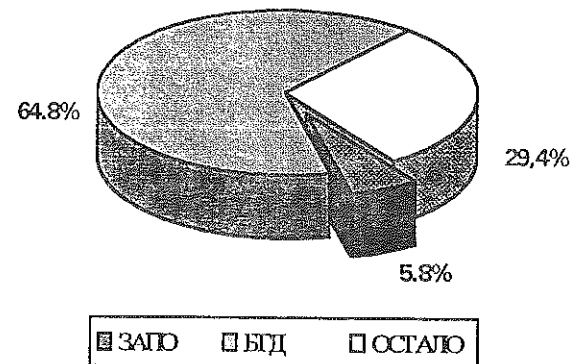
ТАБЕЛА 1: БРОЈ ВИСОКООБРАЗОВАНИХ КАДРОВА 1981. ГОДИНЕ

НАЗИВ	ВСС	Укупно становништво	%ВСС у ук.ст.
Србија	229.570	9.313.676	2,46
Србија без АП	173.218	5.694.464	3,04
Београд	112.315	1.470.073	7,64
Западно Поморавље	10.125	550.950	1,83
Александровац	289	33.887	0,85
Брус	148	22.679	0,65
Врњачка Бања	473	24.768	1,90
Г.Милановац	688	50.651	1,35
Краљево	2.626	121.622	2,15
Крушевац	2.800	132.972	2,10
Трстеник	750	53.695	1,39
Чачак	2.351	110.676	2,12

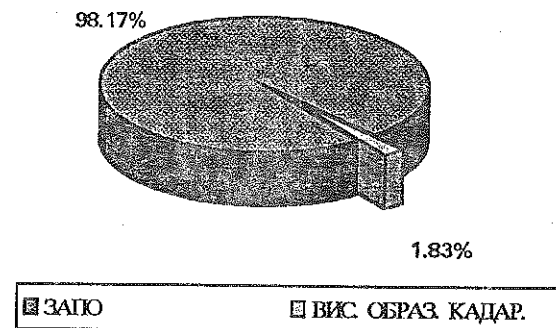
Из приказане табеле, видимо да је процентуално учешће високообразованих кадрова у подручју Западног Поморавља у односу на укупно становништво подручја 1,83% што је мање-више, изузев Бруса и Александровца, карактеристика и за сваки град подручја појединачно, али је то далеко испод просека Београда 7,64%, а чак и испод просека Републике са, односно без покрајина. Са друге стране, ако посматрамо податке о укупном броју високообразованих кадрова уже Србије, видимо да процентуално учешће подручја Западног Поморавља у тим подацима износи 5,8%, односно 64,8% за Београд. Значи, само 5,8% укупног броја високообразованих кадрова уже Србије живи и ствара у подручју. То је веома обесхрабрујуће, поготово када је у питању једно овако перспективно подручје.

Међутим, квалификациона структура би била још далеко поражавајућа, када би се поредио број високообразованих кадрова са магистарском и докторском титулом.

ГРАФИКОН 1: УЧЕШЋЕ ЗАПО У УКУПНОМ БРОЈУ ВИСОКО-
ОБРАЗОВАНИХ КАДРОВА УЖЕ СРБИЈЕ

ГРАФИКОН 2: УДЕО ВИСОКООБРАЗОВАНИХ КАДРОВА У
УКУПНОМ СТАНОВНИШТВУ ЗАПО

Дугорочно гледано, ове апомалије могу да се исправе између осталог, ако се буде примењивао концепт тоталног образовања, односно отварање универзитета и обавезна регионална политика образовања студената (видети део о образовању), чиме би се студенти везали за своје подручје. Такође, мора се прићи стварању услова за заустављање одласка већ стручних кадрова, путем отварања врхунских научних, културних, образовних, здравствених и других центара и института, где би они временом максимално афирмисали своје способности и стицали нова сазнања у сарадњи са истим или сличним установама у земљи и свету. Међутим, краткорочно, па и у неком релативно дужем периоду, с обзиром да нове генерације треба да стекну образовање, односно искуство, подручју су потребни већ прекаљени кадрови, богати искуством и мудрошћу, који могу да посе терет бржег развоја. Где их наћи?

Поред дела локалног кадра, то могу бити делом повратници, било из других крајева земље или иностранства, јер су они, углавном, емотивно највише везани за свој крај, и уз евентуално неке претпоставке, можда би могло да се рачуна на њих. Такође, то могу бити и стручни кадрови из других крајева, који би нашли свој интерес да дођу овде. Проблем је, међутим, како их апимирати. До сада је ово подручје, као уосталом и добар део Србије, остало неатрактивно након за то није било разлога. Преко медија, преко добре пропаганде, па чак и преко ове књиге, може се доста учинити да се многи способни људи заинтересују да учествују у реализацији визије развоја подручја, односно, у стварању велике друштвене перспективе које ово подручје преко тих реализација може да створи. Проблем би и даље био добар део најстручнијих кадрова, који су, као што је већ речено, највећим делом у Београду или иностранству. Добар део њих је размажена интелектуална и научна олигархија, која је изникла на претходном безбрижном и неодговорном систему (када је био у питању равномерни развој Србије), због које су многе научне, културне, образовне, привредне и друге институције, установе, задужбине и сл. морале бити грађене или осниване искључиво у Београду, након су по природи свог значаја или бољитка земље, често требале бити у другим деловима Србије. То су профили који су декларативно за Србију, али никада не би изашли из Београда и мењали га за неки други град Србије, али би за неко село Швајцарске. Подручје ће и на њих морати да рачуна, али исто тако да се и аптажује да ове кадрове што пре само створи.

Коначно, један од значајних кадровских потенцијала на који треба краткорочно рачунати (под условом да се укину економске тепихе), јесу стручњаци из источноевропских земаља, чија смо знања, искуства и утицаје, на жалост пропустили да искористимо када смо за њих били "обећана земља". Све у свему, добар извор кадрова ће бити пресудан за даљи развој подручја.

РЕАЛИЗАЦИЈА ВИЗИЈЕ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА

Реализација визије развоја подручја обухвата велики комплекс активности кадрова и свакако финансијских средстава, као и плански и етапни приступ у реализацији.

Први корак, свакако треба да буде формирање дирекције за реализацију визије подручја, као темеља нове организационе структуре која мора бити у функцији развоја и подизања нивоа општег стандарда људи који ту живе. Упоредо са формирањем дирекције, изузетно је значајно, у овој ситуацији, формирање јединственог центра за урбанизам (и архитектуру). Наиме, имајући у виду тренутну ситуацију у којој се ова земља налази, политичку блокаду и економску немаштину, и тиме проузрокован недостатак финансијских средстава као окоснице реализације читавог пројекта, то би се у првој фази ствари одвијале око дирекције. Ту би се детаљно анализирали постојећа ситуација, узимале у обзир идеје приложене у овој књизи, као и многе друге (које би се вероватно појавиле), дефинисала стратегија развоја у свим аспектима (и просторно и по делатностима) и уз помоћ центра за урбанизам и других релевантних центара који би се формирали, изградиле сви пројекти са свим детаљима и свим решењима. Врло је битно да се сада све спреми, да би се одмах, по проласку кризе, понудила готова решења и започела њихова реализација. Али и да већ сада сигурно знамо шта, где, када и како би се сутра радило. Следећа и врло важна степенница је формирање агенције за пропаганду и маркетинг, као и јавног информативног система, који би требало да почну са популарисањем идеја, путем медија, презентација, каталога, итд. Практично у овој фази би се већ напали и потенцијални инвеститори или купци, са којима би се могли склопити одређени предуговори итд.

Следећа фаза би била формирање и почетак рада јавног превоза, а затим и низ других инвестиционих послова и активности које би се већ сада детаљно сврстале по приоритетима.

Међутим, као што је речено, финансијска средства су окосница читавог пројекта и треба тражити њихове изворе. Један од њих би могао бити локални извор - самодонприноси становништва, привреде, спонзорства, инвестициона улагања локалних субјеката, кредити који би се формирали на нивоу локалне финансијске организације. Затим, међуподручни финансијски извори, где се првенствено мисли на кредите суседних финансијских организација, привреду и остале субјекте из тих локалних подручја који су заинтересовани за изградњу у Западном Поморављу. Трећа

група финансијских извора, се односи на разне привредне, финансијске и друге субјекте читаве земље, заинтересоване за инвестициона улагања у ово подручје, као и на разне фондове на нивоу државе који стимулишу развој и просперитет земље. Значајан извор финансирања би могли бити наши људи на привременом раду у иностранству, којима би се путем прецизно понуђених пројеката, понудило учење, било директно, у виду личних инвестиција, било посебно, откупом акција, давањем зајма и сл. Међутим, имајући у виду околности и релативно скроман финансијски потенцијал и у будућности ове земље, свакако да међудржавни (владини и невладини) финансијски извори представљају једну од главних ставки које би могле бити интересантне. Међународни кредити, могу бити значајан извор, али ако се тачно дефинише начин њиховог коришћења и сигурност извора за њихово враћање. Затим концесије, вероватно један од најповољнијих видова страног улагања, имајући у виду лично интересовање страних субјеката при реализацији наведених пројеката, односно у њиховој експлоатацији, уз примену нових технологија, нових начина размислања и нове организационе шеме рада. Затим, постоје разни фондови других земаља за помоћ неразвијенима, фондови светских асоцијација итд. У свету постоје конзорцијуми банака и фирми које улажу свој новац у изградњу читавих градова и подручја у другим земљама. У свету данас има пуно капитала који чека сигурна места где може да буде уложен и плоћен, свакако са много скромнијим профитним стопама него што смо ми навикли. У сваком случају треба користити све видове страног улагања (условно), да би смо у што краћем периоду успели да постигнемо што веће резултате у смислу инвестиционог развоја и прогреса овог подручја. Тако би смо могли много брже да дођемо до многих објеката који су нам потребни, а које сами не бисмо могли да изградимо ни за наредних 50-100 година.

У том смислу је свакако интересантно сетити се и примера Бање Трепче, за коју је постојало велико интересовање пре свега у Италији, јер су многи италијански туристи почели у њу да долазе, а појавили су се и италијански инвеститори који су желели у њу да инвестирају. Да се то урадило, добили би смо једну модерну, лепу бању са пратећом инфраструктуром, бању за коју би Италијани створили репутацију и доводили туристе, а која би после одређеног времена у потпуности припала нама, с тим што би смо у међувремену добили оспособљен кадар и високе квалитетне, професионалне услове рада према стандардима Европе. Уместо тога, бања је остала једна мала неразвијена средина, па ће још дуго, дуго морати да чека да дође на ред док се нешто не промени.

Према томе, ако немамо пара, имајмо памети, мада нам ни памети не треба много, јер нам је Бог дао здраву и лепу природу која ради за нас. Чули сте да Црна Гора треба да извози изворску воду за ниће и добије нафту, да ли је ту потребно мудрости! Ми имамо бање, атрактивне планине,

јабуке и то неке као изворска вода треба. Ако је Швајцарска створена, онаква каква јесте, више од штедње странаца у њеним банкама и добре организације него од рада, или Енглеска, пре свега од експлоатације колонија, а мање од рада, ваљда смо и ми способни да макар уновчимо оно што нам је Бог дао - природу.

До сада смо били "слепи и сироти", а могли смо бити богати и моћни. Видећемо како ће бити даље!

С обзиром на стање ове земље, сваки грађанин би требао да ради и дан и ноћ без престанка, како би смо се што пре приближили развијеном свету.

Дирекција подручја - Координација градова Западног Поморавља, послови око њихове интеграције, решавање њихове улоге и места у ширим оквирима, као и реализација "визије лепше будућности", захтева постојање једне дирекције која би се професионално бавила тим питањима. Састављена од стручних људи из разних области, представника свих општина (који верују у визију), дирекција би почивала на поштовању принципа равномерног развоја, максималног рационалног и ефикасног пословања и минималне бирократичности. Седиште дирекције би, по визији, било у Мрчајевцима, због веома повољног саобраћајног положаја овог места у односу на остале градове подручја, односно Крагујевца и Ужица, као и због постојања зграде бивше општине, која би се у потпуности могла искористити за потребе рада дирекције.

Значај реализације - Реализацијом визије "лепше будућности" отварају се неслушене могућности просперитета Западног Поморавља. Градови више не би били усамљена језгра, без ширег утицаја, значаја и перспективе, већ део темељне организационе целине, преко које би задовољавали своје интересе.

Са друге стране, новоустановљено интересно подручје би, економски, културно, финансијски (па и политички) ојачано, могло у новим условима да представља значајан фактор у друштвеном животу земље, значи да не игра више маргиналну улогу већтачки наметнуте провинцијалности, већ да равноправно учествује и одлучује у "клубу најјачих".

Такође, у циљу ефикасног решавања текућих и будућних питања из свих сфера везаних за подручје, али и његове афирмације, оваква организациона целина би стекла све услове за статус града.

Да Западно Поморавље припада било којој економски развијеној земљи Европе, било би најлепша, најурбанија, најбогатија и најрепрезентативнија средина!

ШЕМА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

Шема просторног развоја западно-поморавског подручја је дата дуж тзв. "кичме", тј. главне полуге привредног, саобраћајног и свеукупног развоја подручја, на потезу Крушевац - Прељина, са једним краком ка Чачку и Овчар Бањи, односно ка Горњем Милановцу и Руднику, другим краком.

У таквим околностима предвиђене су следеће локације за нове објекте од значаја за цело подручје:

Слободна царинска зона Лучани- Пожега

ОВЧАР БАЊА

Транзитно туристичко село, информативни центар, омладински центар, хотел, објекти за спортове на језеру (марине и сл.) и објекти за потребе здравствено-рекреативног туризма бање.

ЧАЧАК

Министарство за равномерни развој Србије; Центар за развој пољопривреде; Народно позориште; Народни музеј подручја; музеј позоришне уметности Србије; Приградски аутосаобраћај - "ПАС" центар, пристаниште.

"Кнежевина" Топола

РУДНИК

Уметничка колонија, ски-центар, торањ.

РУДНИК (РАСКРСНИЦА)

Транзитно туристичко село, информативни центар, хотел, бензинска пумпа.

Г. МИЛАНОВАЦ

Новинско-издавачки центар подручја, информативни центар, центар за развој урбанизма, архитектуре и комуналних делатности, центар за развој занатства и мале привреде, музеј савремених уметности, авангардно позориште, ботаничка башта.

МЛАКОВАЦ

Објекти за потребу експлоатације минералног извора.

СЕМЕДРАЖ

Реконструисани хотел, тржни центар, музеј уметности минијатура.

БРЂАНИ

Објекти за потребе експлоатације минералног извора, дечји град и зоо-врт, тржни центар, хала за зимске спортове (на леду) и отворени спортски терени, хотел.

ПРЕЉИНА

Робна кућа, информативни центар, конгресни центар, транзитно туристичко село, спортски аеродром, објекти за потребе хиподрома.

БАЊА ТРЕПЧА

Здравствено-клинички центар подручја, објекти здравствено-рекреативног туризма за потребе бање, медицинска академија, институт за испитивање сировинског састава минералних вода, хелиодром.

МОЈСИЊЕ

Тржни и забавни центар, центар за развој сеоског туризма, етнографски музеј и центар за развој екологије.

МРЧАЈЕВЦИ

Хотел, тржни центар, дирекција западно поморавског подручја, зграда радио телевизије, информативни центар, хала за спортове на води и отворени спортски терени, концертна дворана, музеј народног музичког стваралаштва.

ЛАЂЕВЦИ

Тржни центар, аеродром, музеј ваздухопловства, планетаријум, хотел.

ГРДИЦА

Транзитно туристичко село, информативни центар, хала за кошарку и рукомет, отворени спортски терени.

КРАЉЕВО

ПЕ-ЖЕ центар (приградске железнице), центар за развој саобраћаја и веза, републички завод за заштиту споменика културе, пристаниште.

ЖИЧА

Универзитетски град, народна духовна академија, музеј средњовековне Србије, дом завичајаца света.

МАТАРУШКА БАЊА

Објекти здравствено-рекреативне природе за потребе туризма бање, зграда балета и опере, министарство културе, голф игралиште.

БЕРАНОВАЦ

Аутодром, тржни центар, продајни салон аутомобила и моторцикала.

ПОДУНАВЦИ

Тржни центар, фудбалски стадион, културни центар подручја, хотел, велики цветни парк са фонтанама.

ВРЊЦИ

Транзитно туристичко село, информативни центар.

ВРЊАЧКА БАЊА

Центар за развој туризма, трговине и угоститељства, министарство туризма, дом свих Срба света, музеј бања и термалних вода Србије, хелиодром, жичара до Гоча и дипломатске летње резиденције.

ТРСТЕНИК

Информативни центар, библиотека подручја, археолошки музеј, центар за развој виноградарства, (спортски аеродром), хала за тенис и одбојку и отворени спортски терени, кабаре, пристаниште.

СТОПАЊА

Сајамски простор, информативни центар, хотел, тржни и забавни центар, пословни центар подручја, финансијски центар подручја, робна берза, музеј привреде подручја, финансијска берза.

КРУШЕВАЦ

Атлетски стадион подручја, (спортски аеродром), информативни центар, центар за индустријски развој, зграда комедије, научни центар, историјски музеј Србије, пристаниште.

ЈАСТРЕБАЦ

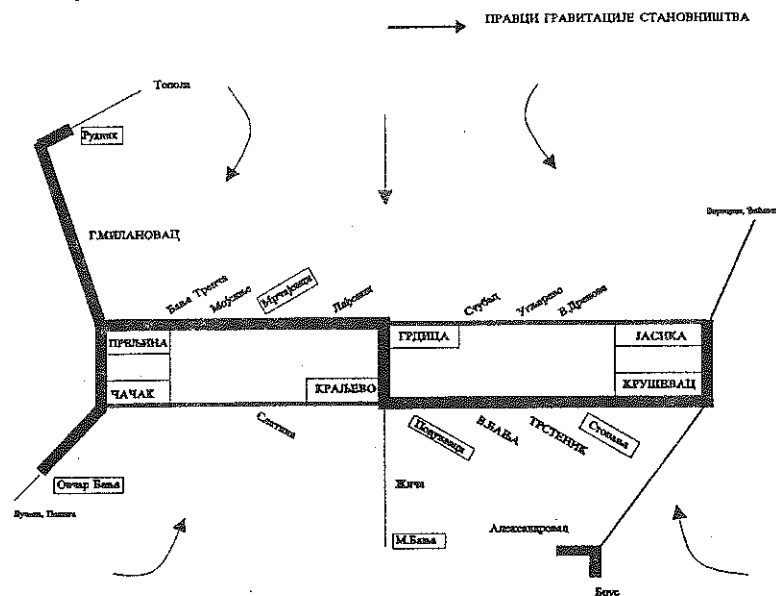
Ски-центар, објекти за потребе зимског спорта, торањ, жичара до Крушевца.

Слободна царинска зона Сталаћ - Ђићевац - Варварин - (Ражањ).

Поред главних градова, Горњег Милановца, Крушевца, Краљева, Врњачке Бање, Трстеника и Крушевца (који већ имају друштвене објекте различитих намена, а као што се види додатно им је још по нешто), овде су интересантне тзв. варошице: Овтар-Бања, Прелина, Брђани, Рудник (раскрсница), Мрчајевци, Лађевци, Подунавци и Стопања, који се отприлике

налазе на средини између два града. У њима је предвиђено лоцирање већег броја објеката са наменом да играју интегративну улогу у повезивању градова подручја. Својом локацијом и развојем ове варошице ће помоћи да се растојања између градова смање, а тиме и повећа могућност бржег физичког спајања читавог подручја.

ШЕМА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА СА ГЛАВНИМ ЦЕНТРИМА
Постојећим и новодефинисаним, на сваких 10-15 км, као основ брже физичке повезаности подручја

Такође је интересантно рећи да би по визији сва остала места која нису споменута, а која се налазе дуж "кичме", добила свој трг, свој тржни центар, цркву и друге објекте који су интересантни за нормално функционисање живота у њима, односно за стварање главног језгра на основу кога би се касније развијала.

Између свих градова, варошица и места, били би лоцирани (пored железничке и путне инфраструктуре), објекти за потребе привреде, туризма и сви други објекти за којима буде постојао интерес (пословне зграде, стамбене зграде, разни хотели, мотели, тржни центар, шопинг центри, привредни погони, ресторани, магацини, разни спорсткни објекти итд.). Тако би се добило урбано подручје дуж целе трасе поједнако интересантно за живот и рад, и тиме би се избегли вечити проблеми у које упадају данашњи градови, који се развијају по принципу циклчних кругова, где се највећа пажња посвећује центру, и тиме стварају огромни саобраћајни, стамбени,

комунални, еколошки и сви други проблеми. Својим концептом просторног развоја подручје избегава те проблеме, јер има више центара, и јер ће сваки део "кичме" бити поједнако интересантан и вредан. Овде је такође битно истаћи да би и друга места добила сличан третман развоја, а пре свега се то односи на следеће локалитете: Прањане, Велику Дренову, Слатинску, Сврачковацку, Сирчанску, Конаревацку, Лопатничку, Богutowачку и Рибарску Бању, Велуће, Љубостињу, Беловодски и Ломнички кисељак, језеро Златари, итд.

Даља веза подручја од Овчар Бање ка ужичком подручју би била преко Лучана и Пожеге (у којима би се формирала слободна царинска зона), односно од Крушевца ка моравско-лепеничком подручју преко Варварина, Ђићевца, Сталаћа и Појата, који би такође чинили другу

Брус и Александровац - Како је идејни пројекат будућег развоја Западног Поморавља приоритетно трасираи на правцу долине Западне Мораве (Крушевац - Трстеник - Врњачка Бања - Краљево - Прељина - Чачак - Г. Милаповац) то по страни остају Александровац и Брус који улазе у састав подручја, а који се по природи свог положаја налазе на другим правцима. Иако су релативно близу главном правцу, ипак су удаљени и сходно треба заједно са њима тражити најбољу варијанту за њихов даљи развој, а у оквиру детаљне разраде идеје. Ту се првенствено мисли на саобраћајну повезаност dobrим путевима, али и на потпуну привредну, културну, образовну, итд., интеграцију са осталим градовима подручја уз поштовање њихове специфичности.

Оно што овим градовима, са друге стране, даје посебне предности је чињеница да се налазе на идеалном локалитету копаоничке регије, те их треба максимално у том правцу усмеравати. Заправо, као "погранична" места са другим подручјима (према визији), они би требало да буду "мост" сарадње подручја у области културе, саобраћаја, привреде и свим другим видовима са копаоничком регијом и другим околним подручјима.

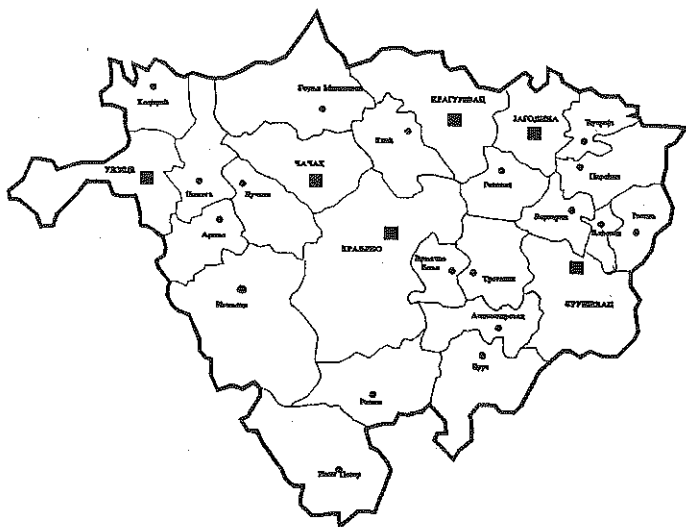
У том контексту, могу се такође видети интереси ових градова заједно са другим "граничним" местима (Рапком, Куршумлијом, Лепосавићем, Блацем, Прокупљем), смештеним на ободу Копаоника, као синтеза заједничких жеља, потреба и интереса који се управо преламају на Копаонику. Практично, преко Копаоника би се рефлектовао њихов друштвени, културни, спорсткни живот, и у том контексту, сви они би доприносили изградњи и афирмацији одређених јавних и привредних (туристичких) објеката, у функцији заједничких интереса.

На тај начин би Александровац и Брус због свог специфичног положаја, активно били укључени у концепт западно поморавског подручја, али и у концепт суседних подручја, првенствено на реализацији својих интереса, што би им дало особине привилегованости.

ДЕФИНИЦИЈА СУСЕДНИХ ПОДРУЧЈА

Ако је до сада било речи о градовима Западног Поморавља, дефинисаним у оквиру једне интересне целине-подручја, то би свакако било у интересу подручја да и суседни градови остваре исту или сличну сарадњу, према својим интересима и тиме допринесу једном много бољем и ефикаснијем развоју како својих градова, тако и успостављању присније сарадње са западно-поморавским подручјем. Околна подручја би по визији могла да се дефинишу на следећи начин:

ЗАПО И ОКОЛНА ПОДРУЧЈА

Ужичко подручје би обухватало градове Лучане, Пожегу, Ариље, Ивањицу, и Ужице, а према њиховим интересима, вероватно и Чајетину, док

би Бајина Башта због своје специфичности и везе са националним парком Тара имала посебно место у оквиру подручја. Овде је карактеристично да Лучани, који су традиционално везани за Чачак (иако припадају пожепској зони), прелазе у ужичко подручје. То је добро јер се верује да близина са Пожегом, конфигурација терена која је прикладнија у том правцу и низ других фактора указују на логичну потребу веома брзог спајања ова два града као најрационалнију варијанту, а даље и интеграцију са свим осталим градовима овог подручја. Тако би оквирно добили визију ужичког подручја, а њени градови би, наравно, детаљно дефинисали свој даљи статус и интерес.

Моравско-Лепеничко подручје је заправо скуп градова дуж реке Велике Мораве, који би могли најбоље да остваре своје интересе интегришући се у једно подручје. Јагодина, Ђуприја и Параћин су три главна представника овог подручја, код којих већ постоји идеја о интеграцији стварањем такозваног подручја Морава-град. Крагујевац би могао да остане самосталан због свог статуса (укључујући и Кнић), али сигурно је перспективније и рационалније (јер Крагујевац је ипак једна релативно мала средина) да се исти удружи са горе наведеним градовима и да тако заједно формирају моравско-лепеничко подручје. Книћу би, као делимично изолованом и заосталом градићу, требало би обезбети интензивнији развој и бољу везу са осталим деловима овог подручја.

Посебно место заузима потес Варварин-Ћићевац-Појате-Сталаћ, и евентуално Ражањ. Мада би могли да се сврстају и у западно-поморавско подручје, или пре као део моравско-лепеничког, а што је ствар њихове воље, односно интереса, чини се да би ипак најбоље било да овај потес буде посебна целина као интересна зона, тј мост и једног и другог и осталих подручја, поготово ако се овде реализује идеја слободне царинске зоне.

Тако би свако од ових подручја дефинисало своје развојне потребе у свим видовима, према својим жељама, могућностима, интересима, о чему би се градови заједнички договарали.

Када су у питању неки крупнији капитални објекти који би били у функцији више подручја (аеродром, приградске железнице, ауто-пут итд), подручја би се међусобно договарала и координирала, а што је практично много лакше (и једино изводљиво) него када би се то радило са сваким градом понаособ.

Ако би се мало удаљили од овог дела Србије, могли би смо да покушамо да дефинишемо и нека друга евентуална подручја, односно да и неким другим градовима омогућимо да макар размишљају о евентуалним могућностима њиховог заједничког интересног повезивања. Тако, на пример, градови Пријепоље - Прибој - Кокин Брод - Нова Варош - Сјеница, уз реконструкцију и изградњу одређених саобраћајних комуникација би могли

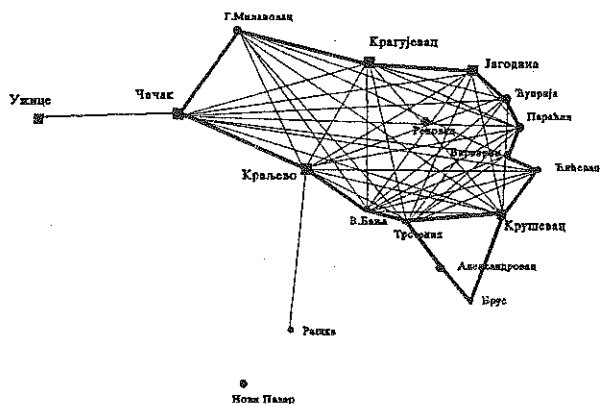
да дефинишу подручје заједничкох интереса. Куршумлија - Прокуље - Житорађе - Меровина би чинили Топличко подручје. Баточина (Свилајнац) - Лапово - Рача, Велика Плана - Смедеревска Паланка, Младеновац - Аранђеловац - Топола, затим Лазаревац - Обреновац - Уб, и Лајковац - Ваљево - Мионица - Љиг, би могли да створе интересно пумадијско-колубарско подручје.

Наведене поделе подручја су најоптималније имајући у виду првенствено лакоћу саобраћајног и територијалног приступа од града до града у оквиру сваког подручја, али и могућност да се у оквиру оваквих целина дефинишу сви други параметри значајни за квалитетан живот на датом простору. Практично, циљ је да се становништву омогући да најлакше и у најкраћем времену задовољи све неопходне потребе (и не само неопходне) у дефинисаном простору и тако задржи на датој територији, а што је коначно и у функцији успостављања и демографске равнотеже.

Наравно, сва наведена потенцијална подручја која се буду формирала најбоље ће сутра одражавати слику Србије, преглед потенцијала тих подручја, њихове развијености, односно жеља и потреба. Формирањем оваквих подручја у ствари најбоље ће се омогућити да се цела Србија подједнако развија у свим њеним видовима, почев од демографског, привредног, културног, образовног, научног итд. Тако ће Србија имати дефинисане правце будућег развоја и њихову координацију.

Реализацијом визије развоја западно-поморавског подручја, отвара се могућност да се на исти начин уреди моравско-лепеничко подручје, а њиховом каснијом интеграцијом створиће се јака интересна целина "ЦЕНТАР"

ЦЕНТАР - Мрежа "тоталне" сарадње

МИНИСТАРСТВО ЗА РАВНОМЕРНИ РАЗВОЈ

За потребе европског првенства у фудбалу у Шведској, Швеђани су градили спортске објекте узимајући у обзир њихову будућу оптималну искоришћеност (а не само потребе првенства), односно, градили су објекте капацитета 30-40.000 места и исте лоцирали у више градова. Европско првенство у фудбалу је тако било не само празник за један, већ за више градова, а објекти нису после првенства остали споменици спорту.

Капаћани су добили организацију првенства света у кошарци, а пошто нису имали адекватне кошаркашке хале, нове нису градили, већ су користили постојеће за хокеј.

Како би то код нас било, можемо само да замислимо. Два велика фудбалска стадиона капацитета по 100.000 посетилаца, на растојању од 500 метара у, истом граду, доказ су наше мегаломанске склоности, али и себичности! Данас, иако нема никаквих назнака да можемо бити организатори олимпијских игара, већ се праве нови објекти у том смислу и то врло великих капацитета и великих капиталних издатака, иако, ако се евентуално укаже прилика, постоје сајамске хале које могу врло фино да задовоље те потребе, а у игри могу бити и други градови.

Када се одржавала конференција о европској безбедности у Хелсинкију, коришћене су старе адаптиране лучке зграде у ту намену.

Код нас је за одржавање међународних конференција изграђен Сава центар, иако је постојао Дом синдиката (или неки други простор у земљи), који је у ту функцију могао да послужи.

Када је почела да се гради обилазница број 2 око Београда, многи магистрални путеви су били сви у рупама. Панчевачки ауто-пут је скоро завршен и целом дужином је осветљен, а скоро ни једна раскрсница на отвореном путу у Србији нема осветљење!

Када је почела да се гради нова Народна банка Југославије (иако је постојећа задовољавала потребе), "друга" Југославија се већ распадала. То није било довољно за објект "тежак" око 50-60 милиона немачких марака (нешто скупљи објект Централне банке се гради за потребе целе Русије), већ су се извршиле одређене пројектне измене да би исти био још већи. У међувремену, Савезна влада издаје у закуп петде око 11.000 м² вишка пословног простора. Народна банка се гради, и иако још није готова, доноси се одлука да она ипак треба да буде издата у закуп, јер тако велики простор не треба Народној банци Југославије!

Својевремено су огромне паре уложеле у адаптацију Народног позоришта Србије. Позориште је не само адаптирано, него је "позлаћено" и изграђено још једно ново! У исто време, у Србији (ван Београда) скоро да нема професионалног позоришта!

Сви се сећамо Зајма за препород Србије, зајма који је требао да помогне производњу, пре свега извозно оријентисану, али нико не каже да су из зајма у то време дата средства једној трговачкој кући (и тада у лошој финансијској ситуацији), за изградњу робне куће на Новом Београду.

Сведоци смо процвата који је постизала туристичка привреда "друге" Југославије. Сви су градили своје обале, своје бање и своје планине, а Србија је градила само Београд и била срећна што има умишљену метрополу. О осталом, а поготово "ужој" Србији, нико није ни размишљао! Црна Гора, сва каменита и неразвијена, изградила је више и лепших туристичких објеката и туристичких места него Србија!

Мочваре се исушују, велике паре улажу и гради се Нови Београд, а постојећи градови и села пропадају по Србији. Народ се сели на север, остављајући празна огњишта и изнемогле старце! Сели се не само са Косова, сели се и из Шумадије!

Немачка се поново ујединила и први задатак је био да се главни град врати у стару престоницу Берлин. Код нас, Космет, темељ српства је, већ вековима, мора за све Србе од рођења до смрти. Сви о њему причају, али нико не жели да се враћа! Али зато у Београду се гради метро. По европским искуствима 1 км тунела за метро кошта 120 милиона долара, а то је довољно за почетак решавања демографске равнотеже, повратком становништва у мање насељене крајеве. Тиме би престала потреба за метроом, а трамвај одлично функционисао у много већим европским градовима, наравно уз перфектну организацију. Ово су само неки од примера који показују нашу металоманију, расипништво, неодговорност и себичност.

У Београду живи скоро 26% становника "уже" Србије. У Београду, на факултетима студира скоро 73% студената факултета "уже" Србије. У Београду живи и ради 65% високо образованог кадра "уже" Србије, 49% културних и образовних радника "уже" Србије, 42% здравствених и социјалних радника "уже" Србије, у Београду се налазе сви најважнији државни медији! У Београду се налазе скоро сви музеји републичког и савезног значаја!

Шта је са осталим општинама Србије, или са око 100 општина "уже" Србије. Имају ли и они право на развој? Јесу ли они само регрутни центри за миграције становништва? Јесу ли они само експозитуре финансијама које иду у Београд? Јесу ли они "регрутни центри" кадрова

стручњака, научника и добрих привредника који треба да пређу у Београд? Имају ли они право на развој?

Наведени примери (а много је таквих) само су доказ једне нелогичности и нерационалности у политици развоја и инвестирања, која је вођена у досадашњем периоду. На жалост, изгледа да се сличне ствари и даље настављају. Стечене привилегије тешко се напуштају!

Како се окренути Србији, како учинити да Србија буде као и све друге развијене земље? Како сваки њеп регион развијати и истаћи предности које у сваком од њих сигурно постоје? Како народ вратити у Србију? Како решити питање Космета? Како искористити туристичке потенцијале којима Србија обилује? Како изградити путеве по Србији? Очигледно, овако како се радило, није пример како треба радити.

После другог светског рата имали смо тоталитарну државу. Иако је таква политика била ван сваких критеријума цивилизованог развоја, она је могла врло ефикасно да реши питања равномерног развоја земље. Декретима и економским критеријумима, могла је сваког човека да пошаље где год је хтела, да изгради сваки објекат привредног и непривредног карактера где год је хтела, могла је да направи идеалну државу, али та шанса није искористљива. Уместо тога имали смо централизацију и власти, и капитала, и финансија, и привреде, и медија, и културе, и образовања и здравства у једном месту. Како ићи даље?

Очигледно је да је потребно једно тело, један орган или једно министарство, које ће све имати у својим рукама, и које ће рационално, на здравим основама, имајући у виду и економске параметре и потребе земље, доносити решења, која ће бити у интересу развоја свих крајева ове земље - министарство за равномерни развој Србије. Министарство које не би требало да буде у главном граду (баш због тога што је све до сада рађено, рађено из главног града, те је добрим делом било у функцији главног града), већу у неком другом месту (по визији развоја у Чачку). Министарство треба да дефинише стратегију равномерног развоја, у свим аспектима, у сарадњи са ресорним министарствима. Министарство треба да покрене равномерно решавање демографских, образовних, културних, привредних, финансијских и свих других питања. Министарство треба да спречи изградњу капиталних објеката од случаја до случаја и спроводи планове у којима ће бити заступљена цела Србија. Министарство треба да дефинише шта је то главни град, и који је то оптимални град са економског и демографског аспекта, имајући у виду величину и број становника земље. Министарство треба да изврши специјализацију појединих крајева према одређеним специфичностима и да помаже њихов развој. Министарство треба да успостави нову административну поделу земље, да дефинише макро-регионалне целине, да

прати развој истих, да отклања негативне последице и несклад у развоју. Министарство треба да генерално дефинише који су то, и колики су то аеродроми који ће се градити, које су то пруге и путеви који ће се градити и када ће се градити. Министарство треба да постави ствари на темељне основе, укине привилегије појединаца који ад-хок одлучују о великим капиталним инвестицијама. Министарство мора да буде јаче и чујније од свих партија и влада, које су саме, коначно, декларативно рекле да се боре за власт. А једна власт дође и прође, и поједини ресорти министри дођу и оду, али стратегија равномерног развоја не сме да зависи само од њих. Они могу само да спроведу оно што је већ дефинисано као дугорочни интерес.

Министарство мора да сарађује са регијама, да слуша њихове захтеве, да се консултује са њима, да им предлаже, и помаже. Министарство мора да омогући да се сваки крај равномерно развија, да сваки крај има одређених користи од тог развоја, да људи могу бити задовољни тамо где живе, да имају све услове који су им неопходни за један нормалан, културан, цивилизацијски живот.

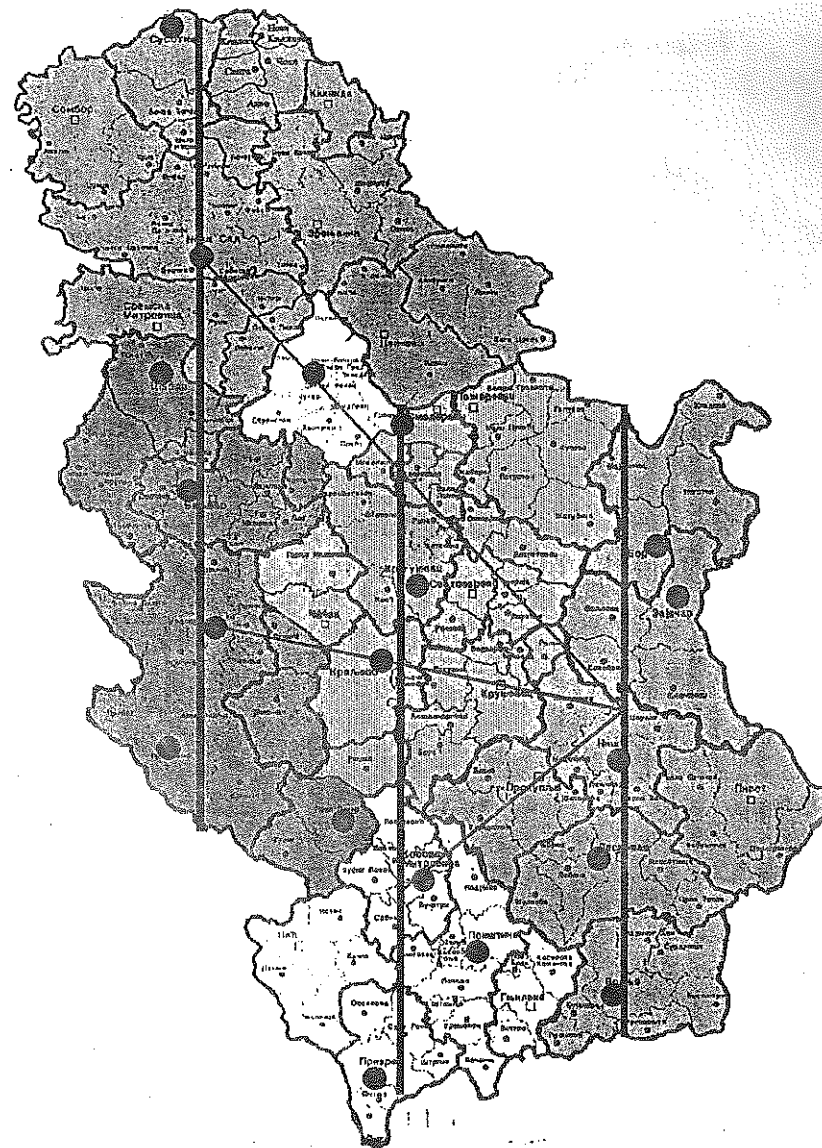
Министарство има један тежак и дугорочан посао, што пре се формира, тим боље за ову државу.

ПОДРУЧЈЕ У ОКВИРУ МАКРО РЕГИЈЕ

Тек почетком 1994 године републичка влада је донела напрт првог просторног плана Србије! Не улазећи шире у коментарисање садржаја нацрта и време његовог појављивања, треба рећи да је између осталог реч о административној подели Србије на 6 макро регионалних целина, т.ј. војвођанску, косовско-метохијску, београдску (проширену!), крагујевачку, ужицку и нишку.

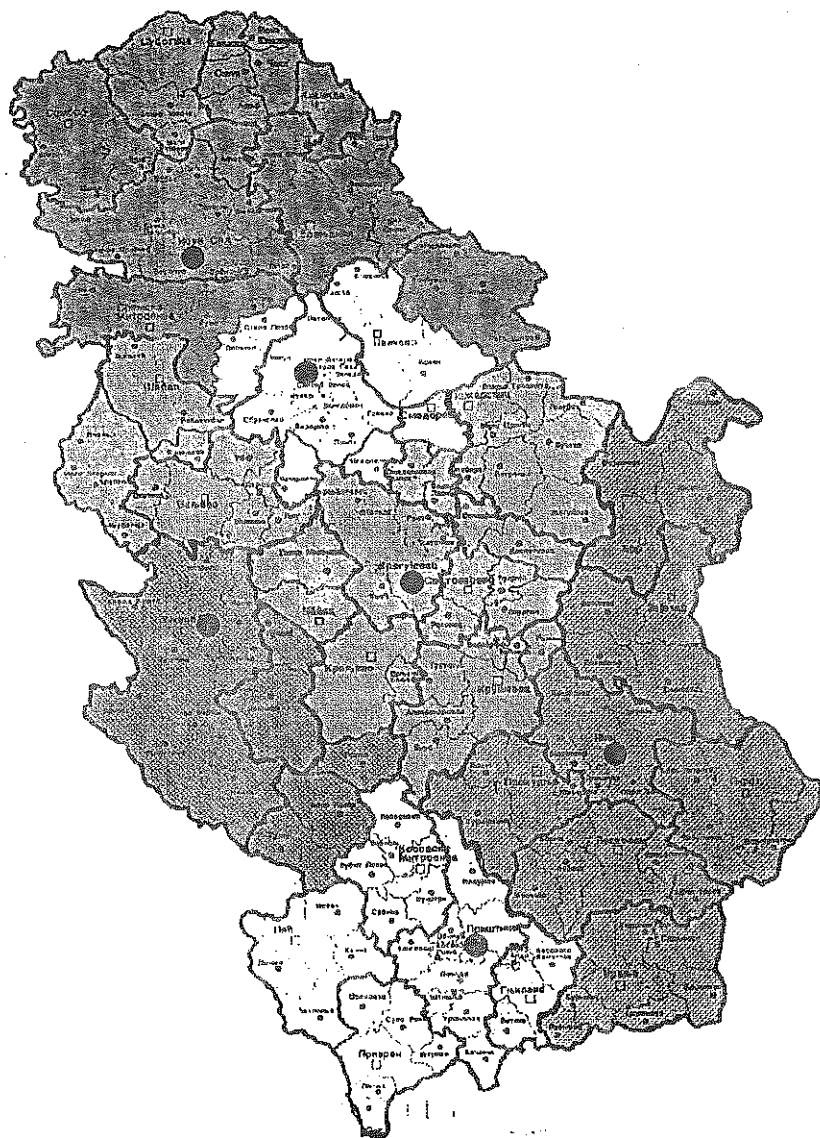
Западно поморавско подручје по тој подели припада крагујевачкој макро регионалној целини са макро центром у Крагујевцу.

Међутим без обзира на напрт, тек предстоји јавна расправа, почев од општина до парламента, пре усвајања коначне верзије просторног плана (на и плана макро регионалних целина). С тим у вези, а собзиром да је подручје ЗАПО по визији дефинисано као једна интересна целина, без обзира на остале поделе, и да у сваком случају припада (заједно са другим интересним целинама) макро регији Крагујевац, овде ће се приказати предлог три нове варијанте макро регионалних целина, пре свега крагујевачке, која ће коначно бити у функцији остваривања ширих интереса западно-поморавског подручја.

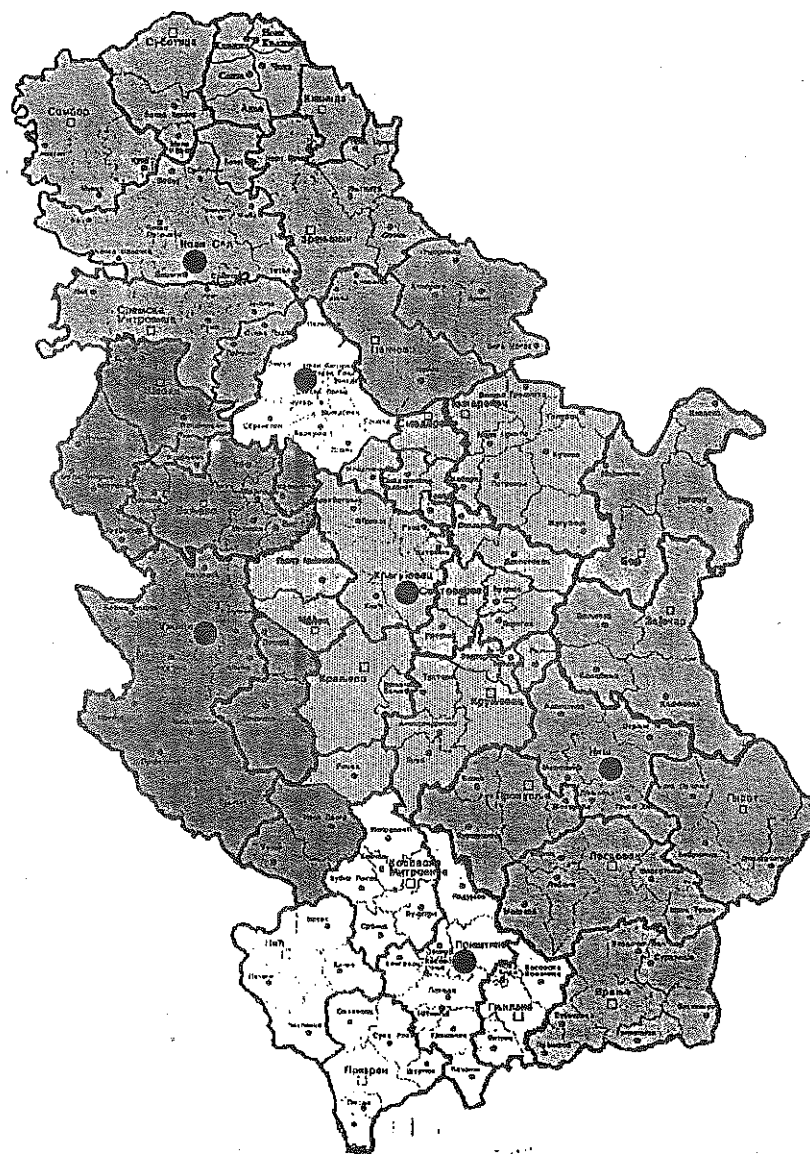

ВЕРТИКАЛЕ РАЗВОЈА (по визији)

ШЕСТ МАКРО РЕГИЈА
- Према нацрту плана -

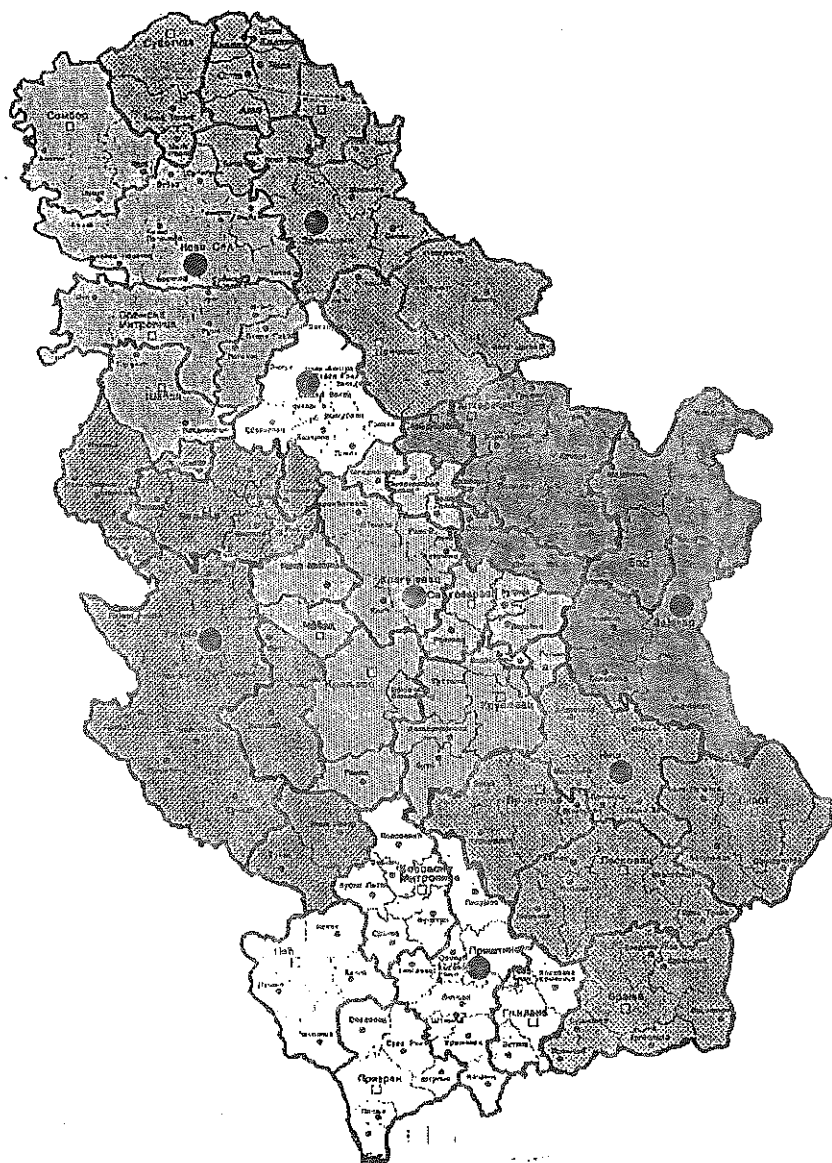

ШЕСТ МАКРО РЕГИЈА ПО ВИЗИЈИ
- Економски оптимум -

ОСАМ МАКРО РЕГИЈА ПО ВИЗИЈИ

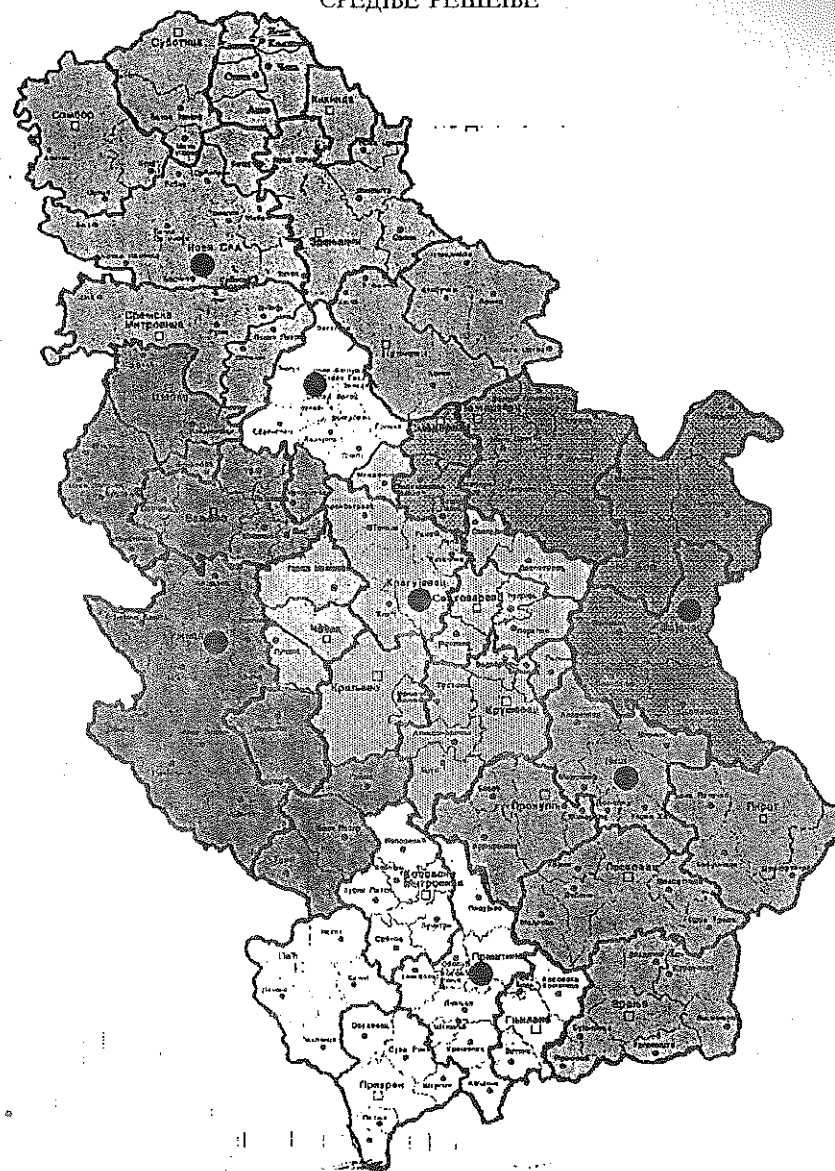
- Оптимум са аспекта равномерног развоја -

СЕДАМ МАКРО РЕГИЈА

- По визији -

СРЕДЊЕ РЕШЕЊЕ

Текст за књигу је, уз многа дилема, писан у периоду од 1987 до 1993 и делом у 1994, а резултат је великог броја писања на тему равномерног развоја Србије, упућених на разне адресе. Компјутерска обрада текста је започета крајем августа 1994, и после много организационо-техничких и финансијских проблема, материјал је био спреман за штампу почетком јануара 1995.

С обзиром на значајну временску дистанцу од почетка писања до дана издавања књиге, у Србији су се десили значајни догађаји (започет процес приватизације и демократизације друштва, нови конституциони положај и улога Србије, те коначно појава Нацрта првог пропорционог плана и његова јавна расправа, чему је аутор, уз сву скромност, посредно, добрим делом допринео), који су, на неки начин, релативизовали значај појединих тема, умањујући оптимину њихове актуелности.

Уз сву спознају нејавности и егзистенцијалних пројеката, жела је ипак била да се књига одржи. Наиме, шира јавност је вероватно први пут у историји да се уводи са огромним последицама до сада вођена политичке централизације развоја. Такође, ово је вероватно прва књига која градоњима Западне Поморавља (њиховом интелектуалном и интересу заједници) даје светлију и слободнију визију даље развоја. Стога, аутор очекује јуно разумевање и подршку читалаштва.

УПИТНИК

Ваше примедбе, мишљења или коментари су од непроцењивог значаја. Стога очекујемо да попуните овај упитник и да нам га пошаљете на следећу адресу: Мишко Љубичић 32210 Мрчајевци (са назнаком "ЗАПИС").

1. ... прочитао до краја?	ДА	НЕ
2. Схватили сте суштину текста?	ДА	НЕ
3. Идеја књиге Вам се свиђа?	ДА	НЕ
Зашто?		
4. Постоји ли, по вашем мишљењу, могућност да се визија реализује?	ДА	НЕ
Зашто?		
5. Да ли би сте желели да учествујете у реализацији визије?	ДА	НЕ
Описати како:		
6. Имате додатне предлоге, идеје?	ДА	НЕ
Описати:		
7. Да ли сматрате да треба основати удружење за реализацију визије?	ДА	НЕ
Зашто:		
8. Да ли би сте у том случају постали члан удружења за реализацију визије?	ДА	НЕ
Зашто:		
9. Ваше име, презиме и контакт адреса:		

Захваљујем свим људима добре воље

ХОР И СТУДИО ЗА ДУХОВНУ МУЗИКУ "МЕЛОДИ"

Хор и студио за духовну музику "МЕЛОДИ" основан је новембра 1991.год. при манастиру Ваведење Пресвете Богородице у Београду, и средином октобра молитвено је прославно своју хорску славу Св.Романа Мелода.

Хор чини ансамбл од 35 певача, и за основну делатност има учешће у извођењу службе Божије (литургију, вечерње бденје) али и концертно извођење духовне и световне музике, те изучавање и интерпретација српске и светске духовне музичке баштине.

Студио за духовну музику, који чини саставни део хора, сачињавају музички сарадници диригентата са основним циљем да изучавају духовну музичку баштину, аутентично је интерпретирајући, и камерно музицирање као квинтет, октет, или у бројнијем саставу. Студио за духовну музику самостално наступа и на црквеним свечаностима.

Хор и студио за духовну музику постоји кроз два хомогена и функционално повезана ансамбла уједињеног репертоара (садржински и квалитетом).

Своје име хор је преузео из имена свог заштитника Св.Романа Мелода Слаткопојца, једног од највећих и најславнијих црквених песника.

Реч "мелод", иначе преведено са грчког језика, значи појак или певач.

Хор и студио гаје све начине појања, односно унисоно, када појање изводи цео скуп у исто време и једним гласом, а такође и респонзорни и антифонски начин појања.

Концертна духовност хора и студија за духовну музику обухвата целовечерње концерте духовне музике, свечане академије, манифестације протоколарног типа, учешће у реализацији студијских и других телевизијских пројеката и позоришно-сценских поставки.

Ансамбл је састављен од искусних певача, који се изучавањем и извођењем православне духовне музике баве дуги низ година, певајући српско, руску, грчку, а концертно изводећи и јеврејску духовну музику.

Појање свештених песама стоји у најтежној вези с молитвом. Црквене песме су такође по својој садржини молитве, и представљају израз побожних осећања појака. Но, док се то у молитви чини обичном речју, у песма се изводи музички. Хор кроз музику даје песништву свечано рухо, снажећи му израз и појачавајући утиске, чинећи га пријатним и узвишеним до највиших граница, будући у онима који се моле мисао и молитвене осећаје пријатности и духовног надзидања, проносећи радосну свечаност успомене на догађаје људског спасења и историје цркве.

Уколико материјална средства буду дозволила, хор и студио за духовну музику требало би да прерасте у школу дириговања и црквеног појања.

Верујући да вештина производи потпуне утиске на посматраче и слушаоце само онда када подиже и пита душу, показујући спољашњи склад разумевањем унутрашње садржине, хор и студио за духовну музику "МЕЛОДИ" остаје аутентичан тумач црквеног појања срцем и умом, и искрен чувар српског православног и духовног музичког блага.

Посебно су остали запажени концерти хора и студија у Алмашкој цркви у Новом Саду, Етнографском музеју у Београду, у резиденцији краљевске династије Карађорђевића на Опленцу, учешће на хуманитарном концерту "Савеза свесрпске слоге" у дворани Дома синдиката у Београду и на свечаном обележавању великих српских празника у славу Св.Саве и великом Божићном концерту у дворани центра "Сава" у Београду.

ИЗВОРИ:

- Друштвено економски развој и просторни план региона Краљево - издавач Центар за пословне системе, Београд 1980.
- Просторни план међуопштинске регионалне заједнице Краљево студија: Развој туризма и угоститељства
- студија: Развој пољопривреде и агрокомплекса
- студија: Развој индустрије
- студија: Развој саобраћаја и веза и путне привреде
- студија: Демографска са развојем мреже насеља - издавач Центар за пословне системе, Београд 1980
- Просторни план општине Краљево - издавач Југословенски институт за урбанизам и становање, 1981.
- Бање, климатска места и рехабилитациони центри Србије - издавач туристички савез Србије, 1992.
- Културно наслеђе Србије - издавач галерија САНУ, 1982.
- Општине у Републици Србији, 1991 - статистички подаци - издавач Републички завод за статистику Србије, 1992.
- Копаоник, могућности и перспективе развоја туризма - Мр.Светислав Илић, 1984.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908(497.11 Поморавље)

Љубичић, Мишко

Западно Поморавље: данас и сутра:
(визија развоја) / Мишко Љубичић. - Београд
: Запис, 1995 (Београд: Колорграф). - 199 стр:
илустр. : 21 cm

Тираж 300 - Библиографија: стр. (205)

а) Поморавље

ИД = 33721356